

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lolland-Falsters Stiftsbog 1983

Stiftsbog og landemode-akt

for Lolland-Falsters stift

1983

Redaktionsudvalg:

THORKILD GRÆSHOLT . TORBEN JØRGENSEN . NILS ROLAND
TOVE MEYER HÆGSTAD (redaktion)

Det særlige landemodestof er redigeret af stiftsfuldmægtig
Helle Samson Heller

FOLKET – FORTÆLLINGEN OG FORKYNDELSEN

Sådan lyder temaet for årets stiftsbog. De tidligere seks tema-bøger behandlede emnerne: *Dåben* (1977) – *Kirken som begravelsesinstitution* (1978) – *Prædikestolen* (1979) – *Altertavlen* (1980) – *Kirkens Musik* (1981) og *Kirken i sognet* og *Kirken i stiftet* (1982).

Emnerne de to foregående år var præget af tidens tanker om nydannelser indenfor kirken musik og om nyvurderinger af vore landsbykirker som bevaringsværdige bygnings-elementer i vort landskab.

I år går temaet tæt på ... og selv, *folket!* Menneskets behov for et »bevaringsværdigende« livsgrundlag, kunne det måske udtrykkes i nutidssprog. Og om dette store problem har biskopper, provster, præster og forfattere her fået ordet. Nogle gange med henvisninger til evige sandheder med både 500- og 200-års jubilæum, sagt og gennemlevet af Luther og Grundtvig, årets store jubilarer. Om alt det kristelige, kirkelige, menneskelige: Om de skel, vi selv sætter ... om at være menneske. Om de langsomme bølger, der kan bære ... Om forældres opdragerpligt. Om timerne i konfirmandstuen. Grundtvigs tale om *hjerterets vovemod* ... og Luthers syn på forholdet mellem *tro* og *opdragelse*.

Og apropos ganske jævn menneskelig trivsel bringes også synspunkter frem »om noget helt andet« ... præstegårdshavernes trivsel og alt det præstegårdshaven dog betød for 30'ernes præstefamilier ... og gerne også skulle betyde for 1980'ernes!

Stiftsbogens omslag viser glimt fra to fredede præstegårdshaver i stiftet:

FORSIDEN:

Moseby parterre-anlæg i klassisk stil (1812) med rosenbedet, der efter gammel tradition er kranset med buksbom.

BAGSIDEN:

Horbelev, med prægtig allé af frodige kastanier og asketræer, sidstnævnte plantet 1814 som gave fra Skørringe Herregård.

Tove Meyer Hægstad.

Indhold

Journalist Tove Meyer Hægstad: Præsentation af Stiftsbog 1983 og dens tema	2
Domprovst Ole Jensen: Velkommen igen, Guds engle små	5
Sognepræst Lars Tjalve: Folket, fortællingen og forkyndelsen	7
Forfatteren Ebbe Kløvedal Reich: Arven fra Grundtvig:	
Forjættelsen om hjertets vovemod	20
Biskop Thorkild Græsholt: Folk og kirke	33
Valgmenighedspræst Bjørn Krab-Jacobsen: At fortælle bibelhistorie	40
Biskop Thorkild Græsholt: I Grundtvig-året – en salmehistorisk iagttagelse	46
Provst Nils Roland: Om at undervise konfirmander	49
Biskop Ingmar Ström: Præsten og konfirmanden	56
H. Skjøt-Pedersen (efterladt manuskript): Minder fra gamle præstegårdshaver	58
Luther og Grundtvig på Fuglsang	65
Biskop Johs. W. Jacobsen: »Ved dagens begyndelse« i Martin Luther-året	66
Domprovst Søren Lodberg Hvas: Mellem tro og opdragelse	72
Sognepræst, cand. mag. Arne Hægstad: Mestersangeren i Nürnberg	80
Højskoleforstander Per Warming: Folkelig sang på Lolland	83
Gustaf Bengtsson-digte med melodi af Per Warming	88
Sognepræst Carl P. Behrens: I Polen går næsten alle børn i søndagsskole	90
Havebrugskonsulent Jørgen Holm; Præstegårdshaverne og deres fremtid	93
Domprovst Ole Jensen: Når præsten skal på kursus	104
Mag. art. Stig Hornshøj-Møller: Kalkmalerier på kirkehvelving	106
Biskop Thorkild Græsholt: Året i stiftet og kirken	115
Af- og tilgang i stiftets gejstlighed	119
Landemodet	120
Love, bekendtgørelser og cirkulærer m. v.	121
Uddrag af kirkeministeriets skrivelser til biskoppen m. v.	124
Uddrag af kirkeministeriets skrivelser til stiftsøvrigheden	125
Skrivelser fra stiftsøvrighed, biskop eller andre myndigheder	129
Legat til fordel for enker og børn af præster i Lolland-Falsters stift	135
Kapitelstakst	136
Understøttelse til børn	136
Regnskab for Lolland-Falsters stiftsfond	137
Regnskab for Lolland-Falsters kirkelige legatfond	141
Bevilgede lån til kirkegårde og kirkegårdsbygninger	143
Bevilgede lån til kirker	143
Bevilgede lån til præstegårde	144

1. *Stiftsøvrighed og bispekontoret, Østre Allé 2, Nykøbing F., er åbent hver søgnedag fra kl. 10 til 12, undtagen lørdag.* – Telefon Nykøbing F. 85 02 11. – Biskoppen træffes efter aftale. – Stiftsfuldmægtig og amanuensis Helle Samson Heller.

2. *Stiftskassererkontoret, Østre Allé 2, Nykøbing F., er åbent hver søgnedag fra kl. 10 til kl. 12, undtagen lørdag.* Telefon Nykøbing F. 85 02 13. – Kst. stiftskasserer Rita Nielsen.

3. *Statens tilsynsførende med private skove:* Statsskovrider Ib Lunding, Egehus, Tingsted pr. Nykøbing F. (telefon 83 90 13).

4. *Bygningskonsulent:* Amsarkitekt Svend Hegelund, Parkvej 37, Nykøbing F. (telefon Nykøbing F. 85 52 66).

5. *Præstegårdskonsulent:* Gdr. Johs. Hansen, Tårnholm, 4863 Eskilstrup (telefon 83 62 24).

6. *Kirkegårdskonsulent:*

Landskabsarkitekt Charlotte Skibsted, Løjesøvej 13, 3670 Veksø,
telf. nr. (03) 17 02 16.

7. *Stiftets provster:*

Provst H. V. Krohn, Vesterborg, Lolland søndre provsti, telf. nr. 93 93 45.

Provst Kurt Johansson, Sandby, Lolland nørre provsti, telf. nr. 93 12 59.

Domprovst Ole Jensen, Maribo, Maribo domprovsti, telf. nr. 88 06 86.

Provst Nils Roland, Radsted, Lolland østre provsti, telf. nr. 89 54 08.

Provst Poul Konge-Hansen, Nr. Alslev, Falster vestre provsti, telf. nr. 83 42 05.

Provst Allan Pedersen, Horbelev, Falster østre provsti, telf. nr. 84 51 24.

Velkommen igen, Guds engle små

Af domprovst *Ole Jensen*, Maribo

Når vi nu begiver os på opdagelse i Grundtvigs dejlige salme, vil det være en fordel, men dog ingen betingelse, at man har slået op på den i salmebogen (nr. 81).

Hvad er engle? Det er det gode, som kommer ovenfra. D.v.s. det gode, som ingen af os kan bryste sig af at være ophavsmand til, men som stammer fra livet selv – fra den foræring at være til. Englene er der, når vi har det godt med hinanden – ligesom de onde ånder er der, når det går i knude for os med hinanden. Englene er der, når sandt samvær falder i slag, når glæden og trygheden vokser – ikke mindst når vi går til kirke og mærker freden sænke sig og modet rejse sig. Som vi kender nedtrykthedens og depressivitestens onde ånder, kender vi dog også heldigvis glædens og kærlighedens engle.

Hvor de onde ånder er, bor Djævelen. Hvor englene er, bor Gud. Derfor hedder det til slut i »Velkommen igen ...«, da alle samles i kirken julemorgen, at nu vandrer englene op og ned på den tonestige, som den brusende salmesang danner, og øverst åbner Gud for porten til himlens borg, og så kommer ret »Guds rige« (vers 7). Englene bor i Guds hus og land. Når englene bor iblandt os, så bor også vi i Guds hus og land. Det sker, hver gang gudstjenesten bliver levende trøst og glæde i os, ikke mindst ved kirkeårets fester, som f. eks. juledag.

Det er en ældgammel tanke, at der er steder her i verden med særlig hellegkraft, hvor Gud bor. Vi møder det, da Jakob er på flugt efter at have snydt sig til Isaks velsignelse (1. Mosebog 28). En aften kommer han til Bethel, »det hellige sted«, formentlig uden at vide, at det er helligt. Han tager en af de kraftfyldte sten under hovedet og drømmer, at Guds engle stiger op og ned over ham på en himmel-stige, og at Herren giver ham den velsignelse, som skal gælde hele Israels folk – og siden det kristne gudsfolk. Da han vågner, udbryder han: »Visselig, her er Guds hus, her er Himmelens port!« (»Bethel« betyder »gudshus«). Men Jakob er bange den morgen. Han ved ikke, om stedets guddomskraft måske alligevel er ham fjendtligt stemt.

Det er denne hændelse, Grundtvig fantaserer over i salmen: »Da vandre Guds engle op og ned på salmens tonestige, da byder vor Herre selv Guds fred til dem, den efterhige; da åbner sig himlens borgeled, da kommer ret Guds rige«. Men her i kirken er det Guds *fred*, der på overvældende måde omgærder alle. Gud er tryghedens Gud, ikke hævnens og straffens. Vi har ellers lige så god grund som Jakob til at nærme os Gud og hans hus med

angst og bæven. Vi er ikke mindre bedragerere end Jakob – livsbedragerere, livskrænkere. Er livet under og gave for os, eller er det ikke oftest det modsatte: noget, vi anser for en rettighed og er fornærmede på, fordi det ikke går efter vort hoved? Men i det *kristne* gudshus møder vi nådens Gud, Jesu Kristi Far, som formår at vende os om til livsgættelse og håb.

Der er også angst i Grundtvigs salme. I vers 2 og 8.

Inden vi går videre, må vi lige huske på, at på Grundtvigs tid var det først jul julemorgen. Af utålmodighed kan vi i vore dage ikke vente til julenat kl. 12, da det bliver Jesu fødselsdag (den 25.), men starter efterhånden allerede nogle steder kl. 14 om eftermiddagen den 24. december.

Om salmen er skrevet i 1824 eller 1825, vides ikke med sikkerhed, men vi ved, at den er digtet julenat. Grundtvig sad sent oppe og skrev prædiken. Han havde selv i årene før været meget langt nede og langt ude – i bekymring for folk og kirke, i sorg, nedtrykthed, ja, depression og selvforagt. Men her er han ved at rejse sig. Håbet vender i det mindste for en stund tilbage til denne af godt og ondt så rasende bevægede mand.

Nu, julenat, forestiller han sig, at Guds engle stiger ned til vor jord, som de gjorde det den første julenat i Bethlehem. De kommer til vore ringe boliger, hvor alle sover. Angsten overvælder Grundtvig: vil det ikke blive jul i vore hjerter? Vil englene gå vor dør forbi, fordi vi er så ringe og ikke har fortjent bedre?

Men nej, før os var Kristus fattig og ringe, mere end nogen, som barn i krybben, barn af den fattige mor, af de to forlovede på rejse. Og hans stald besøgte englene. De ser ikke efter, om »kruset er af ler og kagen (sjællandsk: brødet) tør«. De ser ikke efter, om vi har noget at byde på. Det er nok med at tage imod, som et lille barn. Og børn har vi nok af: lige så mange »som blomster gro i enge«. Dem synger englene for – og det er også os voksne! Når englene og Gud kommer til vort, vender det os om til trøsten og til modet, så vi bliver som små børn, der tager imod livet som under og gave.

Kristus måtte siden lide. Hans liv blev ét stort udtryk for at være fattig og ringe og gå foran os i at være det. Derfor kaldtes advent i gamle dage for »julefasten«, og bl. a. derfor taler Grundtvig om »julesorgen« (v. 8). Men selv den kan slukkes af englernes komme. I drømme julenat leger børnene (og vi voksne børn af Gud) med englene og genoplever deres dans og sang ved Bethlehem julenat (v. 5).

Derfor kan vi alle »vågne mildt i morgengry« uden længere at skulle »tælle timer«. *Nu* er det jul, *nu* »kommer ret Guds rige«. Vi går derind og bliver som børn påny, han drager os og vender os om.

Grundtvig selv bar salmen med i kirke og læste den op i julegudstjernen.

Ole Jensen.

Folket, fortællingen og forkyndelsen

Af sognepræst
Lars Tjalve
Fredensborg

Folket – hvad forstås egentlig ved det? Et af svarene herpå lyder: Folkets identitet er givet gennem oplevelsen af fælles fortællinger ...

Fortællingen er simpelthen det middel, hedder det, hvormed vi tager verden i besiddelse ... Når børn gang på gang beder en far eller mor: *Fortæl om, da du var lille!* Så mødes to liv eller to generationer omkring en fortælling, der åbner verden og forvandler livsoplevelser til erfaringer for børnene ...

Forkyndelsen af evangeliet, af Kristus-fortællingen, kan blive den centralhistorie, hvorudfra man som kristen fastholder sig selv ...

»Kære kammerater og medborgere! I disse dage skabes en ny, dansk selvbevidsthed. Hvor langt den vil bære og hvilket mål for Danmark, den vil sætte, det ved vi ikke præcis endnu. Men vi ved så meget, at vi i de næste år, der kommer, vil være os selv meget mere bevidste som danskere, end vi har været i årene, der gik.

Det er både godt og ondt. For megen navlebeskuelse er aldrig sundt. Angstpræget nationalisme er meget værre. Men ligemeget hjælper det. Vi må kaste os ud i danskheden og se, hvad vi kan få ud af det. Vi er tvunget til det ...«

Ordene er Ebbe Kløvedal Reichs, og de er fra maj 1972. Det vil sige så meget som, at de er talt ind i den krise af identitetsmæssig art, som første gang begyndte at røre på sig i forbindelse med vor indmeldelse i EF. Sorterer man fra en del af kølleslagene mod dem, Reich ikke kan li', finder man i hans tale en søgen tilbage i historien:

»Hvis Danmark er et foregangsland i nogen retninger, må det være i retning af folkelige fællesskaber. Tradition for, at vi viser nye veje til samarbejde og samvær mennesker imellem, går langt tilbage i historien.

I forhistorisk tid og et godt stykke op i historisk tid var der Tingsdemokratiet, der på moderne sprog hedder fællesmådedemokratiet, og som førte en hård kamp mod den imperialistiske, autoritære, skrevne romerske lov med sine jurister, paragraffer og lukkede døre.

I nyere tid har der været bondebevægelsen med andelsbevægelser, vækkelser, højskoler, riffeforeninger og det hele.

I moderne tid er der kollektivbevægelsen med alle dens forgreninger i retning af elementært fællesskab og både kønslivets og kvindens rehabilitering, hvor Danmark har nye erfaringer at videregive ...«

Hvad er – folket?

Er det for meget sagt, at Reich over for den politiske bevidstløshed mobiliserer folket? Og kan man skimte, at folket netop består i en række fælles erfaringer, som binder mennesker sammen og løfter den enkelte ud af hans eller hendes snævre, daglige sammenhæng? At være et folk er tilsyneladende at have en række ressourcer at trække på, som netop forbindelsen eller indfældetheden i historien forbinder den enkelte med. Nu er det jo ikke første gang, folket må mobiliseres. Det er jo heller ikke første gang, Danmark er i krise, så det er nødvendigt at spørge om, *hvad folket egentlig er.*

I dønningerne efter nederlaget til Prøjsen i 1864 rejste sig nøjagtigt det samme problem. En af dem, der tog det op og forsøgte at løse det, var historikeren, rigsantikvar *A. D. Jørgensen*. Hans anledning var de mange danske, der pludselig efter indlemmelsen i Prøjsen blev udsat for en ret så voldsom om-nationalisering. Efter 1870 blev tysk obligatorisk i skolen i de gamle danske områder, og også historieundervisningen var alt andet end neutralt orienterende. Selv karakteriserede *A. D. Jørgensen* situationen sådan: »Det gælder jo om at bringe de strenge til tavshed, som dirrer i hver mands hjerte, at nedsænke alle minder, alt, hvad der har knyttet disse folk til deres fædreland, alt, hvad de har set op til med stolthed og selvfølelse, alt, hvad der har kastet nogen idealitet over deres tilværelse og givet deres liv et højere værd – at nedsænke det alt i en evig forglemmelse og bringe dem til at dyrke fremmede guder«.

Historien og fortællingen

Tonen er jo nok en anden end hos *Ebbe Kløvedal Reich*, men engagementet og indignationen er den samme. Om det er den prøjsiske stat eller de gustne politiske hensyn med kraftig skelen til økonomien, der skal bekæmpes, kommer næsten ud på ét. Ihvertfald griber de til samme midler: *historien og fortællingen*. Få år efter skrev *A. D. Jørgensen* sin epokegørende og næsten legendariske »Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie«. Den fejrede hundredeårs fødselsdag sidste år. Og i tilbageblikkets klarsyn kan man nu se, at den ikke bare var en begejstret national historie men en veri-

FOLKET – de grupper af mennesker, der har fælles erfaringer og ønsker at dele og uddybe dem med andre ... illustreret med J. A. Jerichau (1890-1916): »Mennesker søger varsler«. Radering/stregætsning, udført i Paris 1916. Tilhører Lolland-Falsters Kunstmuseum, Maribo.

tabel national katekismus, som satte de dansksindede familjer syd for grænsen i stand til at fastholde deres folkelige identitet. Og i årene efter Danmarks indlemmelse i EF løftede Reich arven efter Ingemann og gav os den ene nationale roman efter den anden, indtil han tog sig på at fortælle vor historie fra istiden til i dag med særligt henblik på de konkrete, almindelige mennesker, som udgør historiens fundament.

Fælles for dem er en kærlighed til alt dansk og en bevidsthed om, at vi ved at stå i den sammenhæng, som fælles sprog og fælles minder udgør, adskiller os fra andre folk og andre tunger. Det vender vi tilbage til – men inden vil jeg anføre et citat yderligere:

»Drenge og Piger! Danmark er vort land, det holder vi af! Det er et smukt land med salt hav og frisk vind, og vort folk lever – trods alt hvad

mange har at kæmpe med – under lykkeligere kår end næsten alle andre folk i verden. Er det derfor, vi holder så meget af vort land? Nej, det er vist snarere, fordi her har vi hjemme. Her voksede far og mor op fra små og deres forældre før dem. Og vi ved, at her har vort folk levet fra fjerne tider«.

Sådan skrev lærebogsforfatteren *Nikoline Helms* i sin »De Danske og Deres Broderfolk«, som udkom i 1913. Og lad nu være, at ordene klinger af det 19. århundrede, og lad også være, at ingen i dag ville kunne udtrykke sig sådan. Ordene følger sig alligevel smukt til Reichs og Jørgensens som et bidrag til forståelse af, hvad det er at være et folk. Det er at være forbundet ikke bare med »far og mor« men også med »deres forældre før dem«, og det er at høre hjemme. Derfor ligger vægten, når folket mobiliseres, da heller ikke på aggressivitet eller fremmedhadet. Det er på sin vis lige fjernt fra Reich, Jørgensen og Nikoline Helms. Det væsentlige er den næsten forlekkede indføring i vor fælles tradition, hvormed de holder os fast på den givne sammenhæng. Men et særkende er det tillige, at de kun kan fastholde den tradition gennem fortællingen. *Folkets identitet er givet gennem oplevelsen af de fælles fortællinger.*

Sagen er nemlig den, at ikke blot folket men ethvert fællesskab af identitetsmæssig art udformes gennem fortællinger. Fortællingen er ikke en litterær genre – det er den selvsagt også, endda med op til flere underafdelinger – men den er først og fremmest givet med sproget selv. Man kunne kalde den en sprogform, eller man kunne gå endnu et skridt og med den engelske, nulevende litteraturteoretiker, *Barbara Handy*, sige, at »naturen, ikke kunsten, gør os alle til historie-fortællere. Hver dag og hver nat opfinder vi historier og beretninger og kalder dem dagdrømme og drømme, nogle af dem mareridt, nogle af dem sandheder, meddelelser og planer. Nogle af dem kalder vi – eller nægter at kalde – løgne. Den fortællende fantasi er en fælles menneskelig besiddelse, som adskiller os, som Isokrates fremhævede, fra dyrene, og sætter os i stand til at »komme sammen og grundlægge byer, skabe love og udfinde kunster«. Isokrates er klar over, at vi fortæller til hinanden og til os selv«. (*Barbara Handy: Tellers and Listeners. The narrative Imagination* p. VII).

Hvad, hun fremhæver, er altså, at fortællingen er så fundamental i vor tilværelse, at al menneskelig identitet, kunst, politik – ja, kultur i det hele taget – udspringer af den. I en senere sammenhæng citerer hun Wittgenstein »Mit sprogs grænser er min verdens grænser« for derved at understrege, at det, vi kalder *verden*, simpelthen er givet med det sprog, vi bruger om den verden – de to kan ikke skilles ad.

Fællesskabet

Vi kan også begynde et andet sted: i *en fælles erfaring*. Så snart vi begynder at bruge sproget, begynder vi også at fortælle. Børn skal ikke kunne ret

mange ord, før ordene former sig til – brudstykker af – en fortælling. *Fortælling er simpelthen den måde, hvorpå vi meddeler os til hinanden, og det middel, hvormed vi tager verden i besiddelse – ja, ligefrem former vores verden.*

At vokse op er derfor at tage en række fortællinger i besiddelse. I enhver tæt menneskelig sammenhæng er fællesskabet formidlet gennem fortællinger. Når børn gang på gang siger: far (eller mor)! *fortæl om, da du var lille!* så udspringer dette ønske jo ikke af et umætteligt informationsbehov. Det udspringer snarere af et umætteligt identifikationsbehov. For når så jeg, eller hvem det nu er, rømmer mig og begynder at fortælle, så er det centrale og vigtige jo ikke informationerne, men det mærkelige, at her mødes to liv eller to eksistenser omkring en fortælling, der åbner verden og forvandler oplevelser og livsepisoder til erfaringer. Når mine børn gerne vil høre mig fortælle, er det, fordi de derigennem så at sige får del i mig og mit liv. Og ved at få del i mit liv bliver de i stand til at forme deres eget liv. Mine erfaringer bliver til deres erfaringer. En fortælling, som jeg gang på gang har måttet fortælle, om hvordan jeg engang blev låset inde i cykelkæderen ved et uheld, bliver ikke bare en episode i mit liv, men til en formuleret erfaring af angst, og derved sættes børnene i stand til at sætte navn på deres egne erfaringer af angst. Men i fortællingen står f. eks. angsten ikke alene. Den er sat ind i en sammenhæng. Den læner sig så at sige til andre erfaringer af f. eks. glæde, befrielse eller fællesskab, og dermed skabes den sammenhæng, som vi kalder identitet: det fortolkede eller tydede liv, en viden om hvem man er.

Fortællingens ringe

At fortælle er at slå en ring omkring fortæller og tilhører. Inden for denne tryllekreds bliver erfaringer til. Det kan være de erfaringer, som hører det tætte eller snævre fællesskab, som familien er, til. Hver familie har sit sæt af fortællinger, som rækker ud over det konkrete oplevede og erfarede, og som derved gennembrøder individets begrænsninger og gør ham eller hende til mere end en isoleret ø i det store verdenshav. Gennem fars og mors, bedsteforældres, onklers og tanters fortællinger bliver den enkelte til en del i et ø-rige. Den enkelte har ikke blot sin egen identitet, men er en del af en kollektiv erindring, som fastholder ham eller hende ikke bare som Arnold eller Sofie, men også som en Larsen, en Tjalve eller en Holm. Sådanne historier fortæller vi og giver dermed ikke blot hinanden del i os selv og muliggør fælles erfaringer. Vi skaber også den identitet, som ikke bare er den enkeltes, men fællesskabets. I samme grad som sådanne fortællinger forstummer eller slet ikke kommer til orde, i samme grad nægtes den enkelte sammenhæng og erfaring. En hel del litteratur i vort århundrede handler netop om denne identitets-nægtelse, ved at den enkelte forbliver enkelt og aldrig indfældes i en større sammenhæng. Og en del af de erfaringer, som flere og

flere gør i vor krisetid, hænger sammen med løsrivelsen og nedbrydningen af de sammenhænge, hvor førhen fortællinger trådte til som verdensudvidende og verdensskabende sprog.

Men den enkelte er ikke bare sig selv og sig selv i en familiesammenhæng. A. D. Jørgensen talte om »minder« og om »alt, hvad der har knyttet disse folk til deres fædreland«, og Nikoline Helms talte tilsvarende om at høre hjemme sammen med far og mor og deres forældre før dem. Derved er mere end antydnet en videre sammenhæng, som gennembryder familiefortællingens. Også familien er et led i en større sammenhæng. Eller man kunne sige, at alle vi fra de mange familier dog har fælles minder og en fælles tilknytning til fædrelandet. Det er ikke tilfældigt, at når de skulle sige mere om det, så skete det *netop* gennem fortællinger.

Fra sagn- til familiehistorie

At være danske er *netop* at være henvist til et sæt af fortællinger, som andre folk ikke deler. Det er det selvfølgelig også at være tysk eller svensk. Det er blot andre fortællinger. Og så spænder både Jørgensen og Helms et net af fortællinger ud, som rækker langt videre end nogen familiefortælling. Ikke tilfældigt begynder de begge med sagnhistorien. For her drejer det sig jo ikke om informationer men om fortællinger, hvori den enkelte så at sige kan genkende sig selv.

Man kunne sige, at fortællingerne om Kong Skjold, Rolf Krake eller Uffe hin Spage er identitets-eksempler – paradigmatisk – fordi de ikke bare beretter, men definerer eller bestemmer en række livsytringer eller egenskaber, som vi forbinder med det at være dansk. Og man kan videre sige, at selve den historiske fortælling er mindre optaget af at berette, hvad der virkelig skete, end af at lede efter de erfaringer, som er folkets, og som fastholder den folkelige identitet. Derfor er der i den historiske fortælling en høj grad af rekonstruktion, som ikke bare skyldes, at historikeren som videnskabsmand arbejder med brudstykker, som han selv må samle til en helhed. Rekonstruktionen skyldes, at fortælleren leder efter bekræftelse på bestemte erfaringer. I den folkelige sammenhæng leder fortælleren efter identifikationsbilleder. Og den historiske fortælling (og altså ikke den kritiske redegørelse) fastholder da det genkendte og det forklarende i *Valdemar og Bisp Absalon* eller i *Christian IV på Kolberger Heide*.

Vor folkelige identitet

Hvor den professionelle historiker er optaget af kritik og rigtighed, er fortælleren optaget af identitet. Derfor er Jørgensens og Helms' bøger *netop* ikke lærebøger men levende fortællinger om det folk, vi tilhører. Man kunne næsten sige, at de er skrevet baglæns: A. D. Jørgensens udgangspunkt er ikke forskerens nysgerrighed over for traditionsmateriale. Det er nederla-

FORTÆLLINGEN - lærer os at se, undres og opdage nye sammenhænge ... som i Rolandskvadet om Karl den Stores hærfører, den ædle kriger, sagnhelten Roland, der udstyret med sværdet Durendal og det højt klingende horn Oliphant i pyrenæerpasset Roncesvalles gik i døden for sin konge i kampen mod de vantro i Spanien. *Niels Overgaard* (1858-1938): Roland blæser i Oliphant før slaget ved Roncesvalles. Pennetegning 1897. Tilhører Lolland-Falsters Kunstmuseum, Maribo).

get i 1864 og forvisningen om, at man trods alt ikke behøver at skamme sig over at være dansk. Når han derfor indleder med ordene: »Intet andet rige i vor verdensdel kan i alder måle sig med det danske. I uafbrudt følge går vor kongerække tilbage gennem et tusindår, og alt længe før den tid hører vi tale om et samlet og mægtigt kongerige i Danmark«, så er det ikke bare forskeren, der taler. Det er fortælleren, der henvender sig direkte til nederlagets børn for at trøste og opmuntre. Og når Nikoline Helms slutter sin skolebog med ordene: »Hvordan fremtiden skal blive for vort land og vort folk, er der ingen, der ved. – Men det ved vi, at jo mere vi danske kan holde sammen, des bedre vil det gå«, så kan man vel trække på smilebåndet – men kun, hvis man ikke husker adressen. Det er henvendt til os med det formål at fastholde vor folkelige identitet gennem fortællingerne om den sammenhæng, vi er sat i. Og man kunne følge linjen videre: når Ebbe Kløvedal fortæller danmarkshistorie med betydelig større digterisk frihed, så er hensigten igen den samme: fortællingen skal ikke bare berette. Den fastholder en dansk identitet, den oplever og videregiver de fælles erfaringer.

Fortællingen som fabel

Nu er det klart, at ikke alle fortællinger har lige stor vægt. Det gælder en del af de fortællinger, som udfylder min dagligdag. Og det gælder faktisk også en del af dem, vi lever med i vores familie. Og det er heller ikke svært at se, at heller ikke alle fortællinger i danmarkshistorien har lige stor vægt. Jeg nævnte, at for den generation af historie-fortællere, som Jørgensen og Helms hørte til, blev netop *fortællingen om 1864* så at sige den central-fortælling, som kom til at bestemme alle de andre. Den prægede så at sige hver eneste enkeltfortælling med sit vandmærke. Deres beretning om de danskes store og små gerninger op igennem historien blev uigenkaldeligt farvet eller præget af den ene historie – for at svare på de spørgsmål, den rejste, for at afværge nogle af de mulige svar og for at sætte den i relief, sådan som vi f. eks. møder erfaringer af nederlag eller skuffelser med andre erfaringer af det modsatte. Man kunne sige, at den fortælling blev en krisefortælling, som netop åbnede for horisonter, der hidtil havde været skjult. Eller man kunne sige, at netop den historie i kraft af sin uafviselighed kastede slag-skygge ind over alle de andre. Det er det, jeg har peget på ved at kalde den en central-historie.

Men der er fortællinger, som ligger på et endnu dybere plan, som så at sige rummer al betydning og mening i sig. De vil slet ikke berette om sted-fundne begivenheder men i billedsprog fastholde en given identitet. Skal jeg fortælle historien om mig selv, så kan det jo ikke ske, ved at jeg dynger begivenhed på begivenhed. Dels ville fortællingen blive for lang, og dels ville den miste koncentration og dermed væsentlighed. Jeg kan gøre noget andet: jeg kan slå ned på en bestemt begivenhed og lade den som et hulspejl

samle utallige andre begivenheders erfaringer og symbolmættet lade den fortælling rumme det hele. Det gør eventyret i det tætte forløb fra »der var engang« til »og de levede lykkeligt«. Det gør en række romaner, som koncentrerer en hel skæbne i et kort forløb.

Men der består endnu en mulighed: den, at alle mine fortællinger rummer den samme erfaring eller i hvert fald beslægtede erfaringer. Der findes f. eks. ingen fortælling, som kort og klart siger, hvad det er at være dansk på en måde, så ingen bagefter kan komme og føje noget til. Der findes ingen fortælling om mig og mit liv, som ikke kan ændres eller justeres ved nye fortællinger. Men når man f. eks. læser H. C. Andersens selvbiografi, »Mit Livs Eventyr«, så kan man bagefter sige, at det er historien om digteren Andersen. Den historie består af fortælling efter fortælling, episode føjes til episode. Men transparent, synlig gennem de mange fortællinger, ligger en fabel, en historie, som ikke et eneste sted direkte fortalt dog er den, der bærer det hele. Nu vil den i Andersens tilfælde vise sig at have en slående lighed med eventyret om »Den grimme ælling«. Men holder man sig til erindringsbindene, så finder man den ikke et eneste konkret sted, man må så at sige læse eller høre det hele for selv at kunne uddrage den.

Man kan sige, at der altså findes en fortælling bag de mange fortællinger, som uudsagt dog antydnet bærer hele sammenhængen og knytter dem sammen til netop en helhed. Og man kan sige, at sådan findes der altså ikke bare en historie om mig eller H. C. Andersen. Der findes også en fortælling om at være dansk. En dansk fabel, så at sige. Den er ikke historien om Kong Skjold. Den er ikke historien om Valdemar og Absalon. Og den er heller ikke historien om 1864. Men det er den, der bærer alle disse enkelte fortællinger. Det er den, der gør, at alle de mange historier knyttes sammen af en indre sammenhæng. Det er den, der gør, at alle disse fortællinger til sammen rummer den folkelige identitet.

Jeg mener, man kan kalde en sådan uudsagt, men billedligt, symbolsk antydnet fortælling for en identitetsfabel. Skal man forsøge at forme den i ord, kan det kun ske i symbolets, eventyrets eller billedets form.

Åbne og lukkede fortællinger

Fortællinger åbner for sammenhænge. De lærer os at se, at undres og at forstå. Men på et vist tidspunkt lukker de af. Mine fortællinger om mig selv og min familie lukker af over for andre. De henviser til bestemte erfaringer, som de videregiver, men derved udelukker de andre erfaringer. Og de handler om bestemte mennesker, men derved udelukker de netop andre. Og selv om sammenhængen er videre, så gælder det samme de historiske fortællinger. Fra danmarkshistorien er alle andre folk udelukket. De har ikke identifikationens tilgang til den, men kun nysgerrighedens.

Men der findes fortællinger, som ingen er lukket ude fra på forhånd. Det er fortællinger, der har til hensigt at handle om alle, og som spænder sig fra verdens skabelse til dens undergang. Sådanne fortællinger plejer vi at kalde myter, og de har det ved sig, at de – selv om de er knyttet til både konkret tid og sted – dog så at sige løfter sig op over denne begrænsning. De gør det ved ikke at handle om mennesker. I lærebøgenes definitioner ser man ofte myter oversat ved gudehistorier, og disse guder er karakteristiske ved – selv om de ligner mennesker – dog på afgørende vis at hæve sig over dem ved at sprænge den menneskelige begrænsning. Symbolsk trækker de erfaringer til sig og rummer i deres transhistoriske forløb en identifikationsmulighed, som ikke blot er bundet af familie, stamme eller folk, selv om de altid har deres udspring dér. Men der sker noget, når en fortælling angiveligt ikke handler om dødelige mennesker. Fortællingen udviser en radikal åbenhed: her fortælles ikke om en død, men om selve døden. Her fortælles ikke om et liv, men om selve livet. Her defineres og fastholdes ikke for dem, der på forhånd står i sammenhængen, men ingen er på forhånd lukket ude, fordi det ikke er det konkrete liv, der udlægges, men det fælles.

De forskellige religioner i menneskehedens historie er lige så forskellige bud på en radikalt åben fortælling om verden. Åben er den, fordi den inderer at rumme al erfaring og ethvert menneske. Og åben er den, fordi den sprænger historiens begrænsning og lader de egentlige handlende personer være guder eller Gud, for dermed bliver historien selv indfældet i en mere omfattende sammenhæng. Mening, hensigt, skæbne er ikke blot til stede i erfaringens brudstykker, men som et mønster udefra, fra det grænseoverskridende, fra den virkelighed, som kun kan indfanges billedligt, symbolsk.

Den kristne fabel

At kristendommen først og fremmest er fortælling, er efterhånden velkendt. Man kan med den engelske Ny Testamente-forsker, *G. B. Caird*, lægge vægten på, at de kristne ikke først og fremmest adskilte sig fra deres jødiske samtid ved deres moral eller dogmer, men slet og ret ved at forholde sig til en anden fortælling. Eller man kan med den amerikanske teolog, *Amos N. Wilder*, understrege, at det er et særkende ved kristendommen, at man ikke kan gøre rede for dens indhold uden at ty til fortællingen – ja, at selv den apostolske trosbekendelse i sig fragmentarisk rummer fortællingen. Men under alle omstændigheder gælder det, at kristendommen ikke bare er fortælling, men *en fortælling*, hvor et konkret menneskeliv så at sige spejler universet. For samtidig med, at kristendommen tager sit udgangspunkt i fortællingen om Jesu liv, hans død og opstandelse, så er denne fortælling indfældet som central-fortællingen i en historie, der netop på mytens vis spænder sig fra verdens skabelse til dens fuldendelse, dens

undergang og nyskabelse. Man kan sige, at den bibelske fortælling på den måde er en myte, idet den intenderer det samme som alle andre myter: *den radikalt åbne fortælling, hvis egentligt handlende personer ikke er mennesker, men guder*. Men der er en afgørende forskel, som viser sig deri, at bibelens hovedpersoner faktisk *er* mennesker: en kæde af personer rækker fra Adam og Eva over patriarker, konger, frem til Kristus og hans disciple. Og alligevel er de sat ind i et omfattende mønster, som viser sig derved, at den egentlige hovedperson er Gud.

Men her når den bibelske fortælling sin yderste radikalitet: den virkelige hovedperson optræder aldrig direkte. Gud viser sig i den brændende tornebusk, men han *er* ikke tornebusken. Han er i stormvejret, men han *er* ikke stormvejret. Han vandrer i Edens Have, og han kommer vandrende over sandet til Abraham i Mamrelund – og alligevel er vi ikke i stand til at sige, hvordan han ser ud i modsætning til alle andre guder, der som regel er ganske veldefinerede. Det vil sige, at i den bibelske fortælling er den totale åbenhed fastholdt. Her er virkelig fortællingen om alverden, alle mennesker, alle erfaringer. Det er den mest åbne og omfattende historie, der kan fortælles. Den kan ikke tilføres noget nyt. Den kan mødes med en anden mytologi som alternativ, men den kan ikke tilføjes noget nyt. Dermed træder den bibelske fortælling frem som en identitetshistorie, der indfælder mennesket i kosmos. Den lader verden blive til, ikke som en tilfældighed, men som skabelse. Den fastholder, at denne sammenhæng eller det mønster ikke bare kan skimtes brudstykkevis gennem historien fra Adam til de sidste tider, men den lader den mening bryde fuldt igennem og blive fuldbyrdet i et konkret menneskeliv. Men det menneskeliv bliver da så betydningsladet, at det kun kan fastholdes symbolsk, billedligt.

Den kristne forkyndelse

»For evangeliet er kort sagt en fortælling om Kristus, at han er Guds søn, og at han for vor skyld blev menneske, døde og opstod og blev indsat til herre over alle ting«. Så meget tager Paulus med i sine breve, og han understreger dette, men omtaler ikke de under og hændelser, som der er skrevet om i de fire evangelier. Alligevel fremstiller han det hele og fulde evangelium rigt nok, sådan som man kan se det klart og fint i hans hilsen til romerne. Der gør han rede for, hvad evangeliet er, og siger: »Paulus, Jesu Kristi træl, kaldet til apostel og udvalgt til at forkynde Guds evangelium, som han på forhånd har givet løfte om gennem sine profeter i Den hellige Skrift, evangeliet om hans søn, som menneske født af Davids æt, og ved den ånd, som helliggør, godtgjort at være Guds søn i kraft ved opstandelsen fra de døde, Jesus Kristus vor Herre ... o.s.v.

Der ser du, at evangeliet er en historie om Kristus, Guds og Davids søn, død og opstanden og indsat til herre. Det er hovedsummen af evangeliet«.

FORKYNDELSEN – 6. bøn fra Fadervor: *Led os ikke i fristelse.* Lorenz Frølich (1820-1908) »and lead us not into temptation«. Raderet helside i plancheværket »The Lord's Prayer« (Fadervor), udgivet i London 1863 i anledning af senere kong Christian IXs datter, prinsesse Alexandras bryllup med prins Albert Edward (senere kong Edward VII). Plancherne er trykt i Paris. Et eksemplar tilhører Lolland-Falsters Kunstmuseum, Maribo.

Citatet er fra Luthers Julepostil, indledningen, og dokumenterer, hvis nogen skulle være i tvivl, at Luthers opdagelse af evangeliet ikke mindst hænger sammen med genopdagelsen af Kristus-fortællingen som identitetsgivende fortælling, som det angives ved ordene »for vor skyld«. Kristus-fortællingen bliver identitetsskabende, fordi den trænger sig ind på adressaten eller tilhøreren. Den beretter ikke bare om en række begivenheder, men disse begivenheder fremstår i fortællingen som identitets-eksempler, d.v.s. der former og bestemmer også mit liv. Det betyder, at Kristus-fortællingen får karakter af en fabel. Ved igen og igen at blive fanget ind af den bliver den så at sige matricen i mit liv. Den bliver den central-fortælling, hvorudfra jeg som kristen fastholder mig selv. Og Luther har en klar forståelse for sammenhængen mellem Kristus-fortælling og den øvrige bibelske fortællingssammenhæng: som episoder og enkeltfortællinger i en roman, hvor alle peger hen imod fabeln, spiller på den eller antyder den, sådan gør også profeter og apostle: de forkynder det samme evangelium, fordi deres ord først opklares gennem Kristus-historien, som gennemfører en identifikation mellem Kristus og tilhøreren: »... det væsentlige i evangeliet er, at du, før du tager Kristus som eksempel, tager imod ham og erkender, at han er en gave, skænket dig af Gud, og at han er din. Det skal være sådan, at når du ser ham eller hører, at han gør eller lider noget, så tvivler du ikke på, at Kristus selv med sin gerning og lidelse er din. Og det kan du stole på lige så sikkert, som om *du* havde gjort det – ja, som om du var Kristus selv. Se, dette er at forstå evangeliet ret ...« (Julepostillens forord).

Den kristne forkyndelse er således en præsentation af Kristus-fabeln, som i fortællingens form udstikker en livskartografi. Den adskiller sig fra alle andre fabler, familiens, eventyrets, folkets, derved at den løser den enkelte ud af selvbiografiens private og personlige billeder og symboler og tilbyder et fuldbyrdet og gennemlevet billedsprog, som i fablens episk-dramatiske form forankrer den hørendes og troendes liv i en historisk sammenhæng – i Jesu liv og død og opstandelse – som en fortælling om Guds magt og vilje, hvormed den enkeltes liv er indfældet i den videst mulige sammenhæng, den, der antydes med ordet Gud, himlens og jordens skaber.

Eller for nu at udtrykke det med Grundtvig i Nordens Mytologi: »Kristendommen har intet andet særegent billedsprog end Herrens mageløse lignelser, og det, der udspringer af hans levnedsløb, men det tilhører kirken og kirkeskolen og passer kun på løbebanen til det evige liv«. Med det sidste holder Grundtvig horisonten åben ud imod, hvad han kalder myterne, men som i virkeligheden dækker, hvad jeg har kaldt *fortællingens ringe*, de forskellige personlige og folkelige fortællingssammenhænge, hvori vi lever og har vores identitet, ikke blot som kristne, men som fædre og mødre, børn og danske.

Lars Tjalve.

Forjættelsen om hjertets vovemod

Af forfatteren
Ebbe Kløvedal Reich
København

Grundtvigs 200 årsdag fejredes i hans fødehjem, Udby præstegård, Sydsjælland, hvor han fødtes 8. september 1783. Efter festgudstjener i Ørslev og Udby kirker søndag den 11. september ved biskop Bertil Wiberg, Roskilde, var der stor mindefest i Udby præstegård. Sognepræsten, Poul Sørensen, bød velkommen. Derefter fulgte prolog ved forfatteren, sognepræst Johannes Møllehave, og foredrag af valgmenighedspræst Poul Engberg. Blandt de indbudte talere var som forventet også forfatteren Ebbe Kløvedal Reich, som med sit forfatterskab – ikke mindst Grundtvig-bogen »Frederik« – har åbnet nye forståelseskanaler til de folkelige vækkelser og en af tidens store skikkelser, Grundtvig. Omstående følger efter manuskriptet det Grundtvig-foredrag, der blev holdt af Ebbe Kløvedal Reich.

Tale i Udby 11. september 1983

*En pusling fulldiden,
det var jeg dengang,
har aldrig dog siden
hørt mage til sang,
og så må jeg røre
med salmen et bryst,
at tonen jeg høre
kan atter med lyst,
den tone, den stemme,
ej manden kan glemme,
omend han blev hundrede år.*

Den tone og den stemme hørte lille Frederik Grundtvig for hundredeetparoghalvfems år siden lige derovre i køkkenet.

Gamle Malene ved komfuret

Henne ved komfuret var der en krog, hvor der stod en stol. Og i den sad det meste af tiden gamle Malene. Hun var et nedslidt og gigtplaget faktotum, som pastor Grundtvig i sin tid havde arvet fra forgængerer sammen med embedet og præstegården. Sommetider sad hun og bælgede ærter eller pudsede sølvtøj eller noget andet nyttigt og overkommeligt.

Meget ofte sang hun. Kingo-salmer. Eller fortalte ungerne (hvoraf Frederik var den mindste) sladder og sagn om, hvad der var foregået engang i sognet, på egnen og i Danmark.

Grundtvigs mor, Cathrine Marie Bang, var jo en statelig dame. For at sige det mildt. Hun opdrog efternøleren med en barsk og noget disciplinær form for moderkærlighed. Navnlig var hun skuffet over fremgangen i hans læsefærdighed. Og når hun var skuffet, var hun det på en måde, så han aldrig var i tvivl om, at hun var det.

Han søgte trøst ude i kroen ved komfuret hos Malene. Hun sang og fortalte for ham, til han blev glad igen.

Da han blev 9 år, blev han sendt på kostskole hos Laurits Feld i Tyregod, og så var det slut med Malene. Hun døde, mens han var i Jylland, og han glemte hende i lange tider. Mere end en halv snes år.

Men en dag dukkede hun op igen. Og siden den dag var hun med hele tiden hos ham. Han kaldte hende *Sprogmeisterinden*. Men han lod hende osse tit spejle sig i – eller smelte sammen med – de mytiske figurer *Vølven* og *Nornen*.

Om den dag, hun dukkede op, efter at han i mange år ikke havde gidet huske hende, skriver han kryptisk i sit hyldestdigt til hende:

*Dog hjalp hun, for føden,
mig stodder af nøden,
dengang jeg blev lille igen!*

Det foregik på Langeland, og han var så lille, som man kan blive, når man er ulykkeligt forelsket til døden. Han undgik i sidste øjeblik at lide *alle* den unge Werthers lidelser. Og helbredelsesmidlet var asarusen, hans fejende og maniske start som folkevækker og digter.

Nornen Malene

Under asarusen – og i talrige af sine senere, tilsvarende, udmattende, visionære perioder – blev han vejledt, opmuntret og trøstet af nornens røst, som lignede gamle Malenes til forveksling.

Mange år senere, da bondevækkelserne og nationalliberalismen havde fejret hen over landet og gjort det folkestyret, gav han denne forklaring på alt det nye, der var sket: »*Når dannekvinden kun får sin vilje, som hun er vant og velberettiget til, da vil det hele lade sig forklare af hendes mageløse historisk-poetiske kærlighed og af Kingo-salmer*«.

Der er gamle Malene ved komfuret igen! Hvis man spørger Grundtvig, så var det dybest set hende, der skabte de kristne vækkelser og det danske demokrati. Hun og hendes medsøstre i den danske bondealmue med deres kællingesladder og salmesang.

Det gamle, krøgede stykke tyende i krogen.

Men osse den vise, ensomme troldkvinde og seer på den fjerne ø over havet.

Nornen Malene, som han så i menneskelig lignelse sidste gang, da han var ni år, er en af de vigtigste personer i Grundtvigs univers.

Hun er osse en af de mest foruroligende. Hun kan ses som selve sindbilledet på den utilregnelighedsfaktor hos Grundtvig, som så mange gode og velmenende grundtvigianere og andre kristne har stødt sig på gennem tiden. Selve den mistelten, der skal tages i ed, hvis ikke Balder skal blive ved med at dø i én uendelighed. Hun er den, der først af alle bragte liv med sine ord. Levende ord, mens hans statelige fru moder hersede med de døde bogstaver.

Misforstå mig ikke! Jeg er ikke ude i spiritistisk ærinde, når jeg maner gamle Malene frem. Lad os kalde hende Nornen, men dem er der jo tre af, og dem alle tre kan hun vel ikke være. Hvem skulle så vande Ygdrasil imens?

Jeg vil ikke begive mig ud på at besvare den slags spørgsmål. Men det står fast, at Nornens røst og underfulde visdom dukker op så tit på centrale steder hos Grundtvig, at vi må slutte, at han talte ofte og længe med hende. På en eller anden måde. Hun er både hans meddeler og hans kritiker, foruden at hun er en styrende kraft i historien og har været det lige siden hedenold.

Han lyttede til hendes stemme fra først til sidst.

Hun er en af de vigtigste grunde til, at man efter min mening ikke slipper udenom at bestemme sig til, om Grundtvig – ved siden af alt det andet, han osse var – var ægte mystiker og profet. Eller om han tvært imod led af en stadig tilbagevendende maniodepressiv neurose med hallucinationer og det hele.

Der er kun de to muligheder. Man må vælge én af dem.

Og man må være klar over, at hvis man vælger den første mulighed, så bringer det én nærmere til galebevægelsen end til folkekirken.

Her er vi ved noget af det *akut* nutidige hos Grundtvig.

Man kunne naturligtvis have nærmet sig Grundtvig i nutiden ad bredere og mere harmoniske veje. Men de veje er – ikke mindst lige i disse dage – så befærdede, at et vigtigt træk hos manden er ved at gå i glemmebogen.

Han er en af de ganske få præster, der fik dom for, at han var gudsbe-spottelig og kirkefjendsk.

Han er en af de sidste danskere, der blev belagt med enevældig censur.

Frederik Grundtvigs fødested var Udby præstegård i det venlige Sydsjælland. (Tegningen af Tom Petersen er udført til et 100-års mindeskript 1883, udgivet af F. Rønning).

Han er til gengæld en af de første danskere, der blev diagnosticeret til at være sindssyg efter moderne, psykiatriske principper.

Og han er den allerførste taler i det danske folkestyre, som tingets formand måtte fratage ordet, fordi han talte for længe. Ude fra den yderste, rablende venstrefløj, selvfølgelig.

*Altid jeg sang, hvad jeg havde i sinde.
Kamp var min sang, thi det kæmped derinde.
Kæmpe vi må i den løbende tid.
Livet herved er strid.*

For

*Hvo kender frelsen og har ikke stridt?
Hvor er den frelste, som intet har lidt?*

I nornens røst lå det samlede udtryk for alle de hemmelige, åndelige kræfter, der opildnede Grundtvig til hans kampsang.

Så længe hun er Malene, er hun ikke alene invalid og hjælpeløs almue, hun er osse en slags spiritistisk spøgelse. Og selv som Nornen er og bliver

hun et stykke kirkefremmed mystik. Under alle omstændigheder tilhører hun det forkerte køn. Oven i købet den aflægs ende af det. Hun kan måske bedst defineres som *Luthers modpol i det grundtvigske univers*.

Hans trofasthed mod hende kastede ham ud i uoverkommelige kampe. Ud i områder af vores fælles bevidsthed og tro, som meget sjældent befærdes. Det er hans virke og erfaring i disse yderlige egne, der er det mest nutidige ved ham. Det, der hæver ham op over den imponerende afgudsstøtte, der er rejst for ham i den danske folkeånd. Set fra disse vinkler ligner den en mellemting mellem julemanden, Holger Danske og dovregubben og Stauning og Gudfader selv og er nogenlunde lige så urokkelig mild og bredt favnende.

Jeg siger ikke, at monumentet ikke ligner, eller at jeg ikke selv holder meget af det.

Men livet herved er strid!

Kæmpende Grundtvig

Den *nutidige* Grundtvig er ham, der stadig kæmper.

Og han kæmper hver gang – usvigeligt sikkert – på samme side som den gamle, tandløse tyendekælling, der synger henne i krogen.

Lad mig være helt brutal og lige ud ad landevejen: Gamle kællinger, der synger højt i krogene, bliver som regel sendt på hospitalet eller på plejehjem i vore dage. Og det er fuldstændig sikkert, at Grundtvig selv ville være blevet tilbudt et utal af psykofarmaka og indlæggelser, hvis han havde vist sine symptomer i vor tid. Og hvis han havde sagt ja tak, var der blevet sat en stopper for mange af de pinligheder, han ustandselig rodede sig ud i. Hans maniske arbejdsiver var kommet under kontrol. Det var i hvert fald ikke blevet til 1600 salmer og sange. Og dem, det var blevet til, var sikkert blevet anderledes.

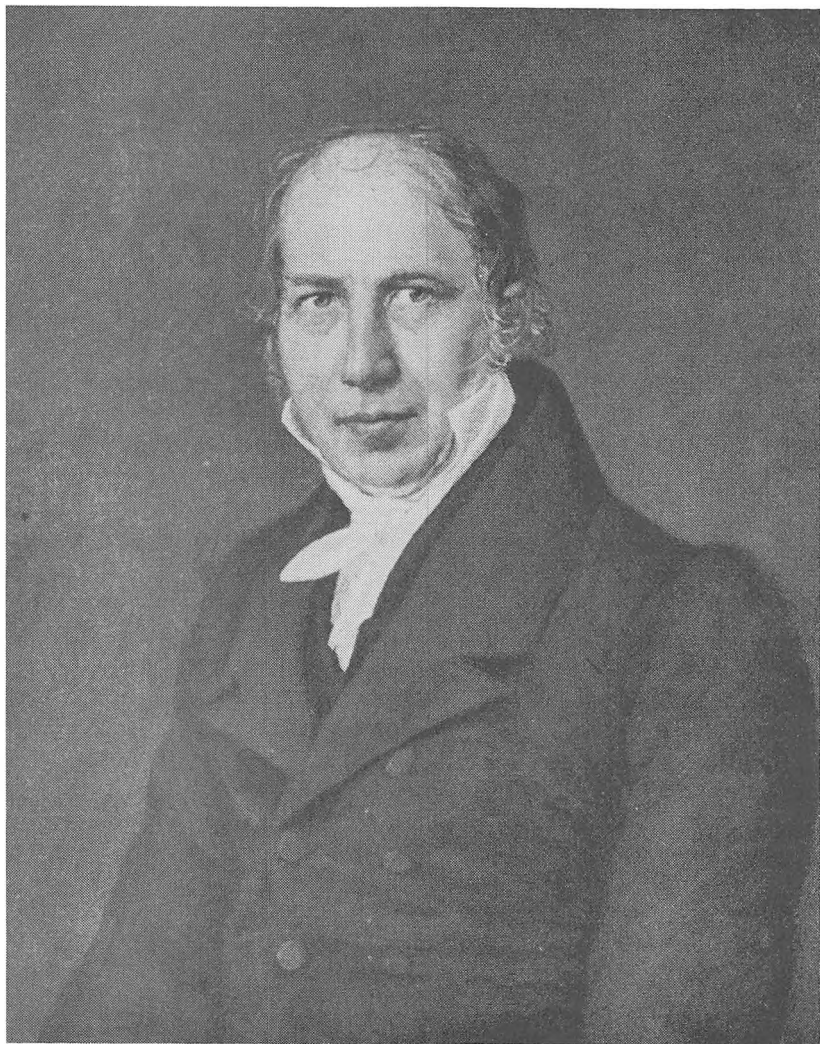
Men han blev kun spærret inde en enkelt gang i sin høje alderdom. Og psykofarmaka fandtes ikke. Han var fri til at kæmpe sin strid til ende. *Det er der meget få af os, der er i nutiden.*

Han lagde sig ud med bogstavelig talt Gud og hvermand i den mere ansvarlige del af nationen undervejs. Men han samlede osse tilhængere. Jo galere, de anså ham for at være i den ene ende, jo større menigheder samlede han i den anden.

Lad os et øjeblik kravle op i det religionssociologiske fugleperspektiv for at betragte det vigtigste, Grundtvig gjorde ved Danmark.

Han opfyldte – så at sige ene mand – afgrunden mellem de oprørske gudelige vækkelser og den enevældige statskirke. Og derefter forvandlede han dem begge til begyndelsen til en folkekirke.

De oprørske, gudelige vækkelser var blevet sat i gang, da der blev udgivet en oplyst, fornuftig, up-to-date, enevældig katekismus og en tilsvarende salmebog til erstatning for Kingos den gamle, rodede.

Grundtvig som 48-årig. (Efter maleri af C. A. Jensen, 1831. Ny Carlsberg Glyptotek, København).

Det fandt de danske bønder sig ikke i. De sang efter Kingos den gamle, mens orglet og præsten og degnen og den mest terroriserede del af menigheden kilede på med den moderne og korrekte. Det kom der selvfølgelig noget frygteligt kattejammer ud af. Men så holdt de danske bønder i sogn efter sogn op med at gå i kirke og mødtes for sig selv for at bekræfte hinanden i troen. Og synge Kingo.

Staten slog hårdt til imod vækkelserne. Konventikelforordningen, ifølge hvilken det var forbudt at mødes mere end tre i Guds navn, hvis man ikke forud havde indhentet den stedlige præsts tilladelse, blev indskærpet. Når den ikke blev overholdt, blev de lægprædikanter, der var bedst til at tale en menighed frem til vækkelsen, sat i fængsel på vand og brød.

Grundtvig havde intet direkte med de gudelige vækkelser at gøre. Han var tvært imod præst og statskirkens og lovens vogter, indtil han frasagde sig embedet. Han så med stor skepsis på det følelsesfulde og tårevædede aspekt af vækkelsesmøderne.

Men han så med endnu større skepsis på den teologi, der trivedes på universitetet og blandt lærde og dannede folk i øvrigt. Den udviklede sig ganske uafhængigt af de vækkelser, der greb stadig større dele af den danske bondebefolkning. Ifølge den på bjerget herskende teologi var den oplyste, kølige fornuft den bedste af alle bevidsthedsformer, og kirken og troen måtte derfor først og fremmest funderes med fornuft, hvis den skulle bestå.

De løbske vækkelser

Han lagde sig ud både med vækkelsen og med den herskende teologi. Det var nødvendigt for at samle den danske menighed igen. Men han lagde sig ud med vækkelserne af en anden grund end de fleste præster.

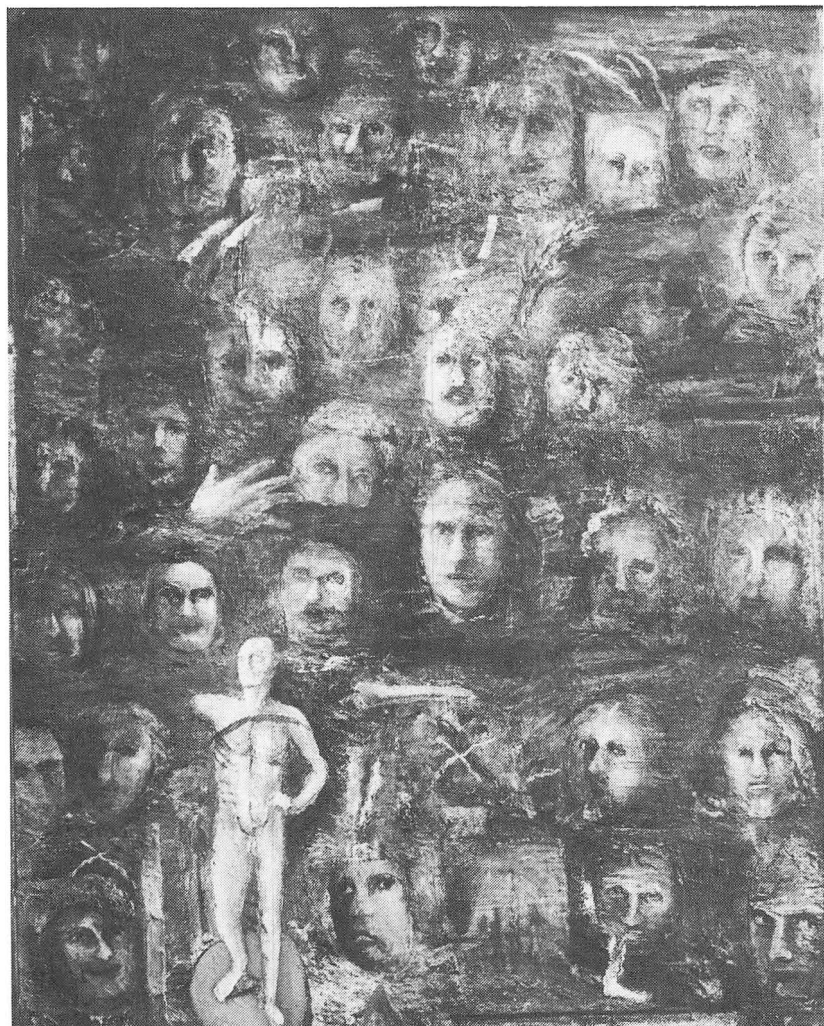
I sit konfirmationsdigt til sønnerne skrev han:

*Ærlig hedning, tyrk og jøde
dem har Gud i grunden kær,
hader frem for alt de søde,
som på skrømt ham træder nær!*

Han var ikke – som de fleste præster – bange for ekstasen, tungetaleriet og bekendelserne – hele det mærkværdige pinseunder, som foldede sig ud ved flere af de gudelige møder.

For han havde selv ofte besøgt de yderlige egne af den menneskelige bevidsthed, hvor vækkelser og tungetaleri foregår. Han var ikke terroriseret af det normalitetskrav, som dukkede op i den sene enevælde, og som lige siden har bredt sig på det mest ødelæggende i den danske folkeånd. Af hensyn til produktiviteten.

Han var ikke bange. Men han var på vagt. Tæt op ad den sande vækkelse – den pludselige, grænsesprængende, åndelige erfaring – ligger til den ene side det, vi i vore dage kalder nervesammenbruddet. Og til den anden side ligger den hysteriske, sentimentale jubel, som i fællesskabets navn kan blokere for egentlig, åndelig indsigt. Det er denne sidste misvisning, der er de »søde« sider af vækkelsen, som Grundtvig tiltager sig ret til at undsige, at Vorherre hader.

Som en nutidig påmindelse om Grundtvigs forbitrede kamp mod et samfunds magtmidler kunne stå dette provokerende motiv: »De gav blomsterne håndjernen på«. Her i reproduktion efter oliemaleri: 162 × 130, udført 1976-77 af maleren og grafikeren Hans Christian Rylander, f. 1939. Maleriet kan ses på Lolland-Falsters Kunstmuseum, der modtog det 1982 som gave fra Ny Carlsbergfondet.

Men »de søde« er osse – ja, frem for alle – de overforsigtige, i sig selv og i den logiske fornuft hvilende, stræbsomme mandfolk, der nærmer sig det guddommelige med en sær blanding af høflighed og smisken for at skabe

en pænhedens teologi, der hverken forstyrrer den offentlige ro og orden eller det faste embede eller menighedens søde slummer.

Der er altså de løbske vækkelsers sødladne, hysteriske ofring af al sund fornuft af hensyn til den religiøse oplevelse.

Og der er den statsstøttede teologis iboende tendens til ligegyldig lakaj-tjeneste under fornuften og det herskende system i Guds navn.

De to er det Scylla og det Carybdis, som Grundtvig førte den danske afart af protestantisk kristendom og kirke frelst igennem for halvandet århundrede siden.

Men allerede inden han døde, var der i kredse, der i øvrigt følte sig tæt på ham og enig med ham, en udbredt frygt for, at han ville vise sig svag over for Scylla, de løbske vækkelser, og sejle sin forkyndelse på grund af den.

Da han først var død, bredte den mening sig hastigt, at netop det faktisk var sket et par gange i hans sidste år, men at det kæmpeværk, han derudover havde øvet, var så nødvendigt for det danske folk, at man burde glemme de kuldsejlinger hurtigst muligt.

Og lige siden har forskellige slags sirenesange fra det statskirkelige skær prøvet at prakke danskerne det kortfattede evangelium på, at Grundtvig desværre gik amok nogle gange, men at alle er bedst tjent med, at det ikke kommer ud hvordan.

Vi bør tilstoppe vore øren for de sirenesange! Ellers kan vi ikke bringe vores fælles tro frelst forbi økonomien, elektronikken, psykiatrien, erhvervslivets interesser, og hvad den konventionelle, materialistiske fornuft ellers kalder sig for tiden.

Grundtvigs vej imellem vækkelserne og statskirken frem imod folkekirken er ikke den magelige, indlysende midtervej!

Den er meget mere risikabel, betydningsfuld og nutidig. Den lå f.eks. tættere på vækkelserne, end det almindeligvis indrømmes af kirkens folk i disse dag. Marie Toft, hans lige og store kærlighed, var den drivende kraft i de gudelige forsamlinger, der udsprang af de sydsjællandske vækkelser, som havde sat mange præster og biskopper grå hår i hovedet i årevis.

Han var ikke enig med hende i ét og alt. Men det var i dialogen med hende, mener jeg, at hans kirkesyn og forkyndelse nåede deres endelige afklaring. Først og fremmest blev det ham lysende klart, at *åndsfrihed og folkelighed er nødvendige forudsætninger for en levende, kristen menighed og kirke.*

Det var derfor, han kæmpede en lang og forgæves kamp i den grundlovgivende forsamling imod, at de skulle stå nogetsteds i loven, hvad danskerne bør tro på. Nu står der jo, at i hvert fald dronningen (eller kongen) og helst os allesammen skal være luthersk-evangeliske protestanter. Og det er den vigtigste grund til, at så mange danskere i dag ikke aner, om de tror, hvad de tror, af egen fri vilje eller af ugidelighed.

Sekternes flodbølge

En følge af denne usikkerhed viste sig for en snes år siden som en pludselig, gigantisk flodbølge af fremmede trosformer, åndsvidenskaber og sjæls-lære, der slog ned over Danmark – som over det meste af den nordvestlige, protestantiske verden. Udløbere af alle de gamle verdensreligioner dannede sekter i Danmark, og der frembrød osse sekter med hver sin helt nye verdensreligion, som de selv havde lavet for at være sikker på at få det hele, som de ville have det.

Der er naturligvis andre årsager til den flodbølge end den folkekirkelige usikkerhed. Den brød frem nøjagtigt i de år, hvor den nyhed spredte sig over kloden, at menneskeheden kan lægge sig selv i graven og verden øde på nogle få timer, hvis den gør sig umage. Det menneskeskabte Ragnarok, den ugudelige Dommedag, var blevet en kendsgerning.

Det er det nye i vores situation. Det, der adskiller den mest principielt fra Grundtvigs situation.

Selve bølgen af oprørsk åndelighed er derimod kun ny i den forstand, at den ikke holder sig inden for den bekendende kristenheds rammer, men osse dyrker Krishna eller Buddha eller guru Mahara-Ji eller diverse andre psykiske energier eller verdensånder.

Bølgen af oprørsk åndelighed i Grundtvigs liv hed Nornen. Eller Malene. Hun bragte ham i tæt samtale med urtidens hedenske aser og jætter. Men allerførst sad hun i sin krog og sang Kingo og sørgede for lille Frederiks folkelige og åndelige vækkelse, årtier før det gik for sig i resten af landet.

Og da det så var gået for sig i nogen tid under det statskirkelige præsteskabs højlydte protester, giftede han sig med fru Marie til Rønnebæksholm og blev vakt igen. Og de fik en søn sammen, som de kaldte lille Frederik, for at det ikke skal være løgn.

At forestille sig Grundtvig uden den oprørske, hedenske, grænsesøgende, men osse profetiske ånd. Det er nogenlunde lige så svært som at forestille sig skabelshistorien uden Eva. Hvis det overhovedet kan lade sig gøre, bliver det i hvert fald en utrolig trist og perspektivløs historie.

Åndsfriheden, den risikable, uendelige – og folkeligheden, den tunge, almindelige. De er for den levende, fælles tro, hvad folkestyret er for det frie menneske. De er ikke hele sagen. *Men uden dem er der slet ingen sag.*

*Hvo folket vil træffe
tilbunds under ø
med folket må bjæffe,
om ej det kan gø.
Hvo for det vil sjunge,
må låne dets tunge
og lære at ånde på den.*

Den lærer, der bibragte Grundtvig den indsigt, sad lige her inde ved siden af og bælgede ærter for knap 200 år siden. Men hun er samtidig den store, anonyme kvindeskjald og seerske, der for Grundtvig stod bag hele den nordiske gudelære. Folkets visdom i indbegreb, hvis tunge han lånte. Og han trænede og baksede og sled i årevis for at lære sig at ånde på den.

Han blev bedre og bedre til det, som årene gik, hvis man spurgte ham selv. Jeg for min part er enig med ham.

Men han blev osse mere uberegnelig. Sådan måtte det være, når han talte mere og mere med den folkelige åndsfriheds tunge.

Påskemessen 1867 i Vartov kirke

Hans udfald mod samfundets rige og mægtige blev stadig mere forbitrede. Han satte sig op imod dem, der havde deres »*egentlige pælerod i privilegiet, pengepungen og regnekunsten – og ikke i folket*«. Han førte almuens kamp imod dem så ivrigt, at det faldt en hel del af hans gode venner for brystet.

Og samtidig støttede han – som en moden, bedaget herre – på det mest oprømte og febrilske den allerførste kvindefrigørelsesbevægelse i hælene på Mathilde Fibigers bog om Clara Rafael. Og giftede sig som 71-årig med den fyrré år yngre Asta, som delte alle hans yderliggående og uberegnelige meninger. I vide kredse regnedes det for usmageligt.

Det hele kulminerede – eller brød sammen, hvis man ser det fra en anden synsvinkel – ved den påskemesse, han 1867 afholdt som 84-årig i Vartov kirke.

Da lånte han folkets, sandsigerskens, sprogmasterindens tunge og åndede så kraftigt på den, at det tog magten osse fra ham selv. Det fortaltes bagefter, at han flere gange i sine lange prædikener slog over i tungetale på fremmed sprog. Og det, han sagde, når han talte dansk, var så mærkeligt, at det spredte såvel jubel som undren og rædsel i kirkerummet og har gjort det lige siden.

Enten var det et vækkelsesunder, eller osse var det et tragisk sammenbrud i en gammel, overanstrengt bevidsthed, som allerede flere gange før havde slået klik.

Men lad os tage et kort udblik over den danske menighed, han talte til. Kvindesagen var forlængst begravet i mandlig hånlatte og magtbrynde. Det bløde, romantiske mandsideal var forlængst afløst af den driftige, moderne patriark.

Tyendet blev mishandlet efter en skandaløs, middelalderlig tyendelov, som de demokratiske borgermænd havde lavet, og som gav herskabet alle magtmidler i hænde over for tjenestefolket, hvis vilkår i praksis ofte var som oldtidens slavers og trælles.

Illustration til *Vølvens Spaadom*, 1957, træsnit af Sigurd Vasegaard (1909-1967). Tilhører Lolland-Falsters Kunstmuseum.

Boligspekulationen og spekulationen i underbetalt arbejdskraft blomstrede som aldrig før eller siden, helt uden restriktioner eller organiseret modstand.

Men værst af alt: På grund af de nationalliberale fadæser havde Danmark mistet hertugdømmerne, den mest driftige og industrialiserede trediedel af kongedømmet og hele selvgtelsen oveni ved Dybbøl.

Og bagefter vedtog de mænd, der havde ansvaret for alle disse tilbageskridt i fællesskab og ligeværd ved grundlovsrevisionen af 1866, at den danske bonde skulle fratages halvdelen af sin stemmeret.

Hjertets vovemod

Så skralt stod det til med det danske samfund, da han hævede røsten med alle sine sidste reserver den påskesøndag.

Han løftede den til et mangetydigt, dunkelt råb, men osse til en lysende profeti. Det var hans sidste, store, desperate indsats i solidaritet med den gamle, tandløse tyendekælling, der synger henne i krogen, og som udviklingen siden havde behandlet så ringe.

Han profeterede, at Guds datter skal fødes ved Øresund, og når det er sket, skal det nye Jerusalem bygges her mellem os med hjertets og kroppe-nes alen i Danmark.

Han kunne ikke nøjes med at sige: *Blomstre som en rosegård skal de øde vange*, selv om det jo er mirakuløst i sig selv. Han måtte sætte embede,

sjælefred og troværdighed på spil for at plante et frø af selvtillid og lyssyn i det modløse, slagne, klassedelte folk og den tvivlende menighed.

Det er dette hjertets vovemod, der er det enestående ved Grundtvig og hans vigtigste budskab til os.

Det var dette hjertets vovemod, der siden smittede på gårdejer og husmand, så de kunne sætte sig ud over deres interessenmodsatninger og mødes i tillid og på lige fod i den stærke bondebevægelse. Og det smittede på højskolelærerne, så de talte folkefrihedens sag så klart, at deres elever kunne gå ud og generobre det danske folkestyre.

Det er af hjertets vovemod, det afhænger, om bragesnak er folkekunsten over dem alle – eller bare tom snak.

I slægtledet efter Grundtvigs død sammenfattede den store, kommunistiske digter Martin Andersen-Nexø hans virke således: »*Bonden kan løfte blikket og løfte det ud af den klæge masse, hvor brødet bliver til ... Og det skylder han først og fremmest en skare mænd med Grundtvig i spidsen. De tog ham broderligt i hånden og sagde: Du er et menneske! Altså hele tilværelsens vidunder i ét! Se dig ud!*«

Bonden af i går er den arbejdsløse, underprivilegerede eller udslidte dansker af i dag.

Flere og flere af os bliver sådanne desillusionerede bønder i det hektiske, teknologiske erhvervslivs skakspil i disse år.

Flere og flere af os længes efter det hjertets vovemod, der skal til for at overbevise os om, at vi er hele tilværelsens vidunder i ét. Trods alt.

Mange af os får heldigvis stadig stillet den længsel – i det mindste i en salmes tid – af Grundtvig. For nok er han død, men på den måde lever han stadig. Nøjagtig som gamle Malene levede i ham.

Ikke som et spøgelse.

Tvært imod som en budbringer med forjættelse om kommende, lyse tider. Og med kampsange.

For der går ingen menneskelig eller kristen vej uden om det folkelige fællesskab og den reelle åndsfrihed. *Hver gang de trues, skal vi svare igen, så højt vi formår. Uden frygt.*

Det er, hvad Grundtvig siger til nutiden, så vidt jeg kan høre.

Det er den kamp, han vil have os med i.

Ebbe Kløvedal Reich.

Folk og kirke

af biskop
Thorkild Græsholt
Nykøbing F.

»Vi lever i et kristent land. Det kan vi konstatere. Så kan vi diskutere, om der ikke er et og andet, som netop derfor skal ændres ...« »For mange ligger der måske et stykke vej, der skal gås om igen. Noget, der skal gøres på en ny måde«. Citaterne er fra omstående artikel, der uddyber nogle af de betragtninger om tidens aktuelle spørgsmål, som biskop Græsholt har taget op i sin foredragsvirksomhed i stiftet.

De tidlige morgenandagter i radioen (Ved Dagens Begyndelse) er fordelt således, at der fra mandag til fredag sendes kristeligt stof, mens der om lørdagen kommer en ikke-kristent orienteret udsendelse. Kirken har altså fået 5/6 af tiden; og det er rimeligt. Mere end 5/6 af alle danskere er kristne.

Her til lands falder folk og kirke sammen i sjælden grad. Man kan godt i mismod hævde, at vort samfund er blevet halvt hedensk. Man kan godt frygte for de næste årtiers udvikling på dette område. Men foreløbig kan vi konstatere, at alle mennesker har lejlighed til hver søndag at gå i kirke meget nær deres hjem, og at alle har en chance for at lære *noget* om kristendom; og den, der har tilbragt en væsentlig del af sit liv i et ikke-kristent land, kan bevidne, at kristendommen har en vældig indflydelse i Danmark, også på forhold, som vi normalt ikke sætter i forbindelse med kristendom, men regner for rent menneskelige, folkelige og samfundsmæssige.

Vi lever i et kristent land. Det kan vi konstatere. Så kan vi bagefter diskutere, om der ikke er et og andet, som netop derfor skal ændres. Men dansk kultur, dansk menneskelighed, er stærkt farvet af kristendom også i vor tid. Det vil ikke sige, at samfundet helt ud er kristent. Det har det aldrig været, og det bliver det aldrig; og ethvert tilløb til at indføre en slags gudsstat er dømt til at mislykkes. Men det vil sige, at folk og kirke stort set er samme menneskelige enhed. De folk, man møder søndag morgen, når man går hen for at købe sin avis, er næsten alle kristne, skønt de ikke alle sidder sammen med én i kirken et par timer efter.

Derfor er kirken stort set som folket, og folket stort set som kirken. Det er forkert rent historisk at gøre de to til samtalepartnere og hævde, at på det og det tidspunkt burde kirken have sagt noget om dit eller dat til folket; – for man siger i almindelighed ikke noget til sig selv; og går vi blot 100 år tilbage, er det endnu tydeligere, at kirke og folk er de samme mennesker, idet næsten 100% af den danske befolkning på det tidspunkt var medlemmer af Den danske Folkekirke.

Er kristne anderledes?

Det kaster et lidt komisk lys over den tale, at kristne skulle være anderledes end andre. Kristne er ikke anderledes end andre, og man kan ikke vente, at de skal være det. Endog præster er ikke anderledes end andre, skønt jeg er sikker på, at præster, advokater, politifolk og jernbanefunktionærer gennemgående ligger over gennemsnittet, hvis man kan lave statistik over folks borgerligt moralske vandel. De kan jo for eksempel sættes fra deres arbejde på grund af drikfældighed eller uærlighed og bliver i modsætning til andre borgere straffet to gange, hvis noget går virkelig galt for dem; og sådanne udsigter virker højnende på en stands moral.

Jeg tror ikke, der kan nævnes den synd, skrøbelighed eller forbrydelse, man ikke let kan finde eksempel på inden for kirken, endda hos mennesker, hvis kristendom ikke kan drages i tvivl. Selv mordere er som regel kristne.

Det er ikke sandt, når man siger, at missionsfolk altid snyder i skat eller er gerrige og sladderagtige. Det er heller ikke sandt, hvis man siger, at de aldrig er sådan. Det er måske nok sandt, hvis man ville sige, at en række meget upraktiske og i borgerlig forstand stærkt belastende synder er sjældnere blandt bevidst kristne end blandt folk i al almindelighed. Men så skal man for det første til at bestemme, hvem der er bevidst kristne, og hvem ikke. For det andet er alle synder dog lige syndige over for Gud. Den vrede, der kan gribe mig, er lige så syndig som det mord, jeg aldrig ville finde på at begå, fordi jeg kender prisen og har lært at tænke mig om.

Hvis vi er ærlige og kender blot et rimeligt udsnit af den danske befolkning, må vi indrømme, at kirken og folket og de forskellige mere eller mindre bevidst og afgjort kirkelige kredse i meget høj grad ligner hinanden. Grundtvigske frimenigheder blev aldrig særlig syndfri, som man faktisk havde ventet; og det samme gælder, trods al ærlig umage, Indre Missions samfund.

Tvivlen og troen

Hvor kan det så være, at vi altid gør det at være kristen til noget specielt, som vi meget gerne frakender andre? Hvor kan det være, vi tager evangeliets muligheder til indtægt for os selv, skønt vi ikke har virkeliggjort dem, og hævder, at vi er kristne, mens de andre, skønt døbt og konfirmeret, ikke

»Vi lever i et land, hvor næsten alle er døbt, og hvor kristendommen har påvirket os alle. Hvor kan det da være, at vi går rundt i grupper og holder øje med hinanden – og er meget nøjeregnende med, hvem der for os må kaldes rigtige kristne... og hvem der ikke må?«

er det? Vi ved dog, at vi alle kun har én mulighed og chance: *Guds tilgivelse for Jesu Kristi skyld.*

Hvor kan det være, at vi i et land, hvor næsten alle er døbt, og hvor kristendommen har påvirket os alle, går rundt i flere grupper og holder øje med hinanden – og er meget nøjeregnende med, hvem der for os må kaldes rigtige kristne, og hvem der ikke må?

Jeg mente som barn nærmest, at grundtvigianere ikke var rigtige kristne. Ingen havde sagt mig det. Det lå nærmest i luften; og synspunktet var ikke

svært at fastholde, da man i den del af landet kun sjældent så en grundtvigianer. Det var meget snæversynet. Jeg ved, at det samme snæversyn er blevet praktiseret den modsatte vej; og nu er jeg for min del ved at være så snæversynet, at jeg tænker, at når man siger sådan noget, er man ikke rigtig kristen – i hvert fald ikke så rigtig kristen som jeg – skønt jeg dog ved, at jeg kun har Guds nåde at håbe på.

Da billedhuggeren Thorvaldsen skulle begraves, var der mange, der snakkede om, at han var en ren hedning; og hans fremtræden havde nok heller ikke været meget præget af kirkelig kristendom. Men man havde dog bestilt og modtaget hans værker i landets fornemste kirke; og den mand, der har lavet dem, kan dårligt have været 100% hedning. Grundtvig skrev et digt om og til den afdøde. Han mente nok, at Gud ville finde en plads til Bertel Thorvaldsen. I hans hus er der som bekendt mange boliger. Jeg citerer et enkelt vers:

Jeg korser mig for lede »Satan« kun,
Og ei for Mennesker, som mine Lige,
Jeg selv var Hedning, men dog ingen Hund,
Og Skriftemaalet mit i Sandheds rige,
Det lyder saa: det randt mig nys ihu,
At der er meget Hedenskab hos mig endnu!

Sådan har jeg det også. Når jeg kommer til at se på mig selv, får jeg svært ved at frakende mine medmennesker kristennavnet.

Og det er der ingen af os, der kan. Hvorfor er det da så spændende at gå og sætte menneskelige grænser og sige: Der er nogle, der formelt hører til kirken, men som jeg i hvert fald ikke kan kalde mine medkristne. De praktiserer ikke deres kristendom særlig godt; og i hvert fald burde man ikke døbe deres børn. Det præste-regereri, der i den sammenhæng af og til har været udfoldet, er velkendt. Jeg ved godt, der er forskel på hveden og ugræsset. Men både evangeliet og livet har lært mig, at jeg ikke altid kan se forskel.

Det med skellet nævnes nok mest i en bestemt kirkelig retning, men det er slet ikke noget, *den* er ene om. Det hedder blot noget andet andre steder. Vi sætter alle skel; og da vi ikke *kan* sætte det store skel mellem tro og vantro, fordi det ofte går lige igennem vort eget hjerte, sætter vi vore egne små skel, der gør vort eget hjørne af kirken til noget særligt og sigter mod at gøre kristendommen til *vor* specialitet – eller *vor* specialitet til kristendommen.

Vi bedømmer hinandens kristendom, fradømmer hinanden kristendommen, skønt vi derved gør netop det, Paulus advarer imod, når han siger: »Hvem er du, som dømmer en andens tjener? for sin egen herre står eller

falder han; og han skal blive stående, thi Herren har magt til at holde ham oprejst«!

Vi gør kristendommen til noget specielt, noget særligt. Vi ynder at gøre den til det, vi hver for sig er specialister i eller har forkærlighed for. Jesus var meget lidt specialiseret. Han var Guds Søn, og Gud er ikke specialist. Vi kan ikke engang indrullere Jesus som kristen. Han er Vor Herre.

Kristendom betragtes af mange som noget meget indviklet. Den kan også gøres meget indviklet. Men hvad sagde Jesus i grunden? Hvad talte han om? Hvordan talte han om folket med alle dets uvidende og alle dets taldere og syndere? Lavede han en udspekuleret religion, der holdt mennesker borte fra Gud?

Var det ham, der engang sagde: Men denne hob, der ikke kender loven, de er forbandede? Nej, det var farisæerne!

Jesus tordnede mod folk, der gjorde og sagde sådan. Hans bibel var enkel. Den bestod af det vigtigste af det, vi kalder Det gamle Testamente (bogen blev først fast afgrænset noget senere). Den omfattede Mosebøgerne, Salmerne, profetbøgerne samt en del af det historiske stof og ordsprogs-litteraturen.

Havde man spurgt ham, hvilken religion han havde, ville han have sagt: religion er et livsfjendsk ord, og for resten er det ikke et ord, jeg bruger. Du skal øve ret, vise kærlighed og vandre ydmygt med Gud, som profeten skriver; og jeg siger dig fra Gud, at du ikke skal være bange for at komme til ham. Han er vor Far, min Far og jeres Far. I må komme til ham i mit navn, men I kan også bare komme. Den, der kommer, kommer på en måde altid i mit navn.

Om at være menneske

Jesus henvendte sig til os som mennesker, til os alle. Han er det Guds Ord, der har skabt os. Vi er hans, dannet i hans billede. Vi har derimod gjort ham til specialist, i værste fald til en særlig ejendom for nogle få. Jeg af-lagde for nylig besøg på en søndagsskolelejr. Lejrens motto var: »I lære hos Jesus«, og jeg spurgte børnene, hvad det var, Jesus ville lære os. De svarede som med én mund: at være kristne! Jeg forsøgte at dreje det i og for sig rig-tige svar og få dem til at forstå, at Jesus vil lære os at være mennesker.

Nu kan der naturligvis siges meget om den sag. Men det, Jesus talte om, var livet i de grundmenneskelige forhold; forholdet til Gud og forholdet til mennesker. Han gjorde sig selv til den sten, vi kan træde på for at klare disse forhold; og vi bruger ofte hans ord som sten til at kaste efter hin-anden, idet vi griber det af hans lære, vi synes, vi kan magte, og gør ham til en slags specialist i netop vor form for kristendom.

Derfor bliver der en indbildt afstand mellem kirke og folk, mellem det kristelige og det menneskelige, der gør os til en samling mennesker i splid med os selv. Derfor kan kirkedøren, der er en åben dør, virke så lukket.

Derfor er emnet Folk og Kirke (menneskeligt og kristeligt) så sørgelig aktuelt.

Vi gør det aktuelt ved at sætte hinanden uden for kirken.

De skel, vi selv sætter

Når vi så står der med de skel, vi selv har sat, hvad gør vi så?

Hvad gør vi, for at folket skal nærme sig kirken? Det er et sært spørgsmål; for hvordan nærmer man sig i grunden sig selv? Mon det hjælper at finde på alle mulige kunstgreb? Det skel, der er en ulykke og en uting, men på den anden side en daglig virkelighed, viser sig måske stærkest i, at gudstjenesten ikke siger alle mennesker noget. Den siger noget til flere, end man tror, men ikke til alle.

Mon det hjælper at udtænke forbedringer og fornyelser? Jeg har intet imod gudstjenestefornyelse. Men skal vi finde det, vi har tabt, er det ikke der, vi skal begynde. Vor tid er ikke en tid med store gaver til at formulere troens udtryk påny. Vi må holde os mere på det jævne og søge fornyelse i gudstjenesten i stedet for at ville skabe en fornyet gudstjeneste. Så fornyer gudstjenesten sig selv. Vi skal huske én ting om gudstjenesten, at Jesus Kristus er med i den.

Vi skal huske, at bønnen, også gudstjenestens bøn, er en vældig virkelighed. Man bør altid bede og ikke blive træt – også i gudstjenesten, som er givet os til kraft og fornyelse. Dermed er en del af svaret givet på spørgsmålet om forholdet mellem folk og kirke, det menneskelige og det kristelige her, hvor vi næsten alle er både folk og kirke.

— — —

Dagliglivets struktur

Men måske kan vi stille nogle spørgsmål om vort ganske almindelige dagligliv, der har noget med dette forhold at gøre.

Hvorfor er der så mange mennesker – folk, der absolut ikke vil være kirke, når de dog egentlig er det inderst inde? Hvorfor glemmes bønnen? Hvorfor står bibelen ulæst? Hvorfor forsvinder gamle gode skikke som det at bede bordbøn eller aften- og morgenbøn? Disse skikke var med til at give ord til tanker, der nu forbliver uudtalt. De var med til at give dagliglivet struktur, mens det nu ofte bliver strukturløst, uden form og sammenhæng – hvis det da ikke formes af helt andre kræfter.

Hænger det sammen med et endnu bredere fænomen, dette, at vi forsummer vor folkelige egenart, at vort sprog forfladiges, at sansen for historisk sammenhæng svækkes? Hænger det sammen med, at vi så ofte søger den øjeblikkelige fordel og behagelighed i stedet for at have mere langsigtede mål for os selv, vor familie, for vort folk?

Der ligger måske for mange af os et stykke vej, der skal gås om igen, noget, der skal gøres på en ny måde. Er livet forøvrigt andet end dette stadig at forsøge at løse de samme opgaver på en mere fyldestgørende måde?

Der er mange af os, der af en eller anden grund optræder som beken-
dende, meget artikulerede kristne, der har været med til at gøre kristen-
dommen indviklet for andre. Det kan ikke siges tit nok, at kristendom ikke
er noget for viderekomne, men for os alle, især for dem, der lider møje og
er besværede, især for dem, der trænger til den.

Men det betyder ikke, at kirken skal gøre andet end at fortælle det gamle
og stadig nye budskab om ham, der viste os hen til Gud og bar vore byrder.
Kirken skal først og fremmest være kirke, først og fremmest være bærer af
nyheden om Jesus Kristus; for den er der ingen andre, der bringer.

Søg først det kristelige og det folkelige. Så giver forholdet mellem folk og
kirke sig selv.

Eller: Søg først Guds rige og hans retfærdighed. Så skal alt det andet gi-
ves jer i tilgift.

Thorkild Græsholt.

At fortælle bibelhistorie for børn og voksne er at dele livet med dem

Af valgmenighedspræst
Bjørn Krab-Johansen
Kerteminde-Dalby

Vi troede, at hverdagens her-og-nu, sekundkorte tik-tak-taktslag kunne bære. Men det er som skummet på havet, det bærer ingen båd. Det er de langsomme bølger, som bærer. Det er familie, slægt, folket og historien. Og det er Gud, kærligheden, evigheden og opstandelsen. Derfor er det vigtigt at fortælle bibelhistorie netop nu. Den giver en sand beretning om mennesket og dets vilkår i verden, siger artiklens forfatter.

Det er blevet moderne at fortælle. Det er især blevet moderne at fortælle om at fortælle. Egentlig er det sygt; det er i hvert fald tegn på sygdom. Det er, som når præsten ved en mægling siger til de stridende ægtefolk, at nu må de gå ud sammen, tale med hinanden, vise tålmod, bære hinandens byrder og både holde af og holde om hinanden. Det behøver man ikke at sige til de elskende – det kan de sagtens finde ud af.

At fortælle er måske den mest indlysende, naturlige og selvfølgelige måde for mennesker at henvende sig til hinanden på. Den mest nærliggende måde, når vi vil dele menneskelivets erfaringer, dets glæder, sorger og håb med dem, vi holder af.

Fortællingerne

Derfor er fortællingerne også det, der bliver stående, det, der er tilbage, når samtalerne, skænderierne, kampene, elskoven, omtalen og beskrivelserne er borte og glemte.

Det er eventyrene, sagnene, myterne, helteberetningerne og bibelhistorien, der står tilbage årtusinder efter, at alt andet liv er eroderet og slidt bort. Hvorfor?

Fordi fortællingen ikke bare er en metode blandt andre metoder til at gemme, hvad der engang var hændt, men er den form, der er mest kongenial med menneskets inderste væsen. Den passer ganske enkelt til menneskets hele væsen og natur som hånd til handske, fod til hose.

Grundtvig kaldte i fortalen til Nordens Mytologi mennesket for »*et Guddommeligt Experiment, der viser, hvordan Aand og Støv kan gennemtrænge hinanden, og forklares i en fælles guddommelig Bevidsthed*«. Og det er netop sagen. Det er denne dobbelte natur i mennesket, fortællingen respekterer.

Menneskebilledet

I de fleste af de meddelelsesformer, vi kender og bruger, betragter vi mennesket som et objekt, en ting, der kan omtales og beskrives. At vi er af både ånd og støv glemmes. »Drengevidenskabeligheden«, som tror, at der kan fås et sandt billede af menneskelivet ved kun at omtale dét, som kan måles og vejes og beskrives ved hjælp af sanserne, har tilranet sig en sådan magt, at vi næsten tvinges til at acceptere dens verdens- og menneskebillede som sandt. Men det er en indsnævring og en forvridning af sandheden i en sådan grad, at sandheden bliver til løgn. Mennesket er mere, end videnskaben viser, og menneskebilledet må derfor være mere omfattende end det, drengevidenskabeligheden fremlægger.

Det er en opmærksomhed på denne mangelfuldhed og utilstrækkelighed i vores beskrivelse af mennesket, der er baggrunden for den vågnende interesse for fortællingen. Og det er godt.

Videnskabeligheden ønsker at være rigtig. Og det er dens opgave og arbejde. Den skal fremlægge resultater, som bagefter kan efterprøves og kontrolleres, verificeres eller »falcificeres«, som videnskabsmændene udtrykker det.

Men der er forskel på »det rigtige« og på »det sande«. Det rigtige er lige som et regnestykke. Der findes et facit. Det gør der ikke for det sande. Eller rettere. Facit for sandheden kan ikke vides, facit for sandheden må troes. Fordi sandheden ikke bare omfatter det, der kan måles, men også tager kærligheden, ånden og håbet med.

Evighedens orgel

Sandheden omfatter en fornemmelse for nogle bølger og rytmer, vi ikke fanger med de kendte sanser, men som svinger og lever dybt under den overflade, videnskabeligheden arbejder med. Erfaringer og livsoplevelser af så fundamental og langsom art, at det kniber os at opfatte dem. Alligevel hører eller fornemmer vi, når de ikke er der. De er der som de dybeste orgeltoner, som næppe kan høres, men som dog får gulvet og sjælen til at gungre.

Og for at det ikke skal blive mystik – det er det nu også – så vil jeg godt nævne nogle af disse bølger ved navn.

Underst i det menneskelivets partitur, som optager fortælleren, er den uendeligt langsomme rytme, som siger: evighed, skabelse, skabervilje, Guds kærlighed, menneskeliv, undergang, frelse, Paradis og evigt liv. En rytme så langsom, så dyb og så høj, at det kniber os at rumme den.

Dernæst en rytme, som svinger i takt med menneskeslægtens historie, hvor folk opstår, høster erfaringer, fortæller, rejser sig og svinder igen, som bølger på havet. Riger, som var, som satte mærkepæle, tegnede kystlinier og trak grænser eller sprængte dem, og som forsvandt igen. Så kommer slægterne, familierne og sidst, som en hektisk stakato-rytme, individernes liv.

Og så er også det forenklet. For i alle disse rækker rummes ikke blot det målelige, men også håbet og kærligheden. En anelse af det guddommelige evige, underfulde og uberegnelige.

Det er dette evighedens orgel med et utal af stemmer, med manualer og pedaler, dette kæmpepartitur, fortælleren ønsker at have til sin rådighed og spille på. Det er bibelens orgel og komposition. Og dette krav stiller han ikke for at få lov til at gøre mennesket til mere, end det er; men for ikke at gøre det til mindre, end det er. Derfor er der i det mindste to anliggender, som tilgodeses, når vi fortæller sandt. For det første, at mennesket erkendes og anerkendes som et guddommeligt eksperiment af støv og ånd; og for det andet, at der i tilværelsen er mere end dagens her-og-nu stakato-rytme; der er også meget lange og dybe bølgebevægelser, som må klinge med, for at vi får en rimelig forståelse af, hvad det vil sige at være til og leve som menneske.

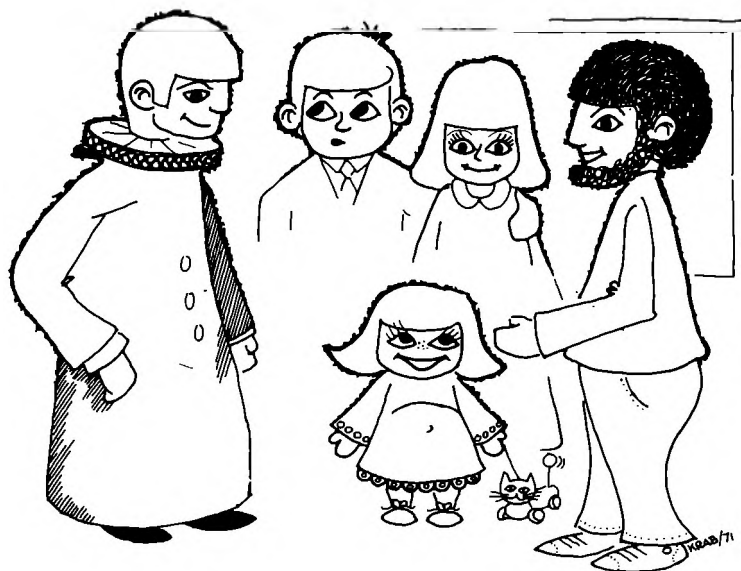
Dele livserfaring

Og arbejder vi med fortællingen, fordi vi ønsker at dele livserfaring med vore medmennesker, så vil vi opdage, at det er de langsomme rytmer og bølgebevægelser, som er de bærende.

Netop i krisetider, hvor hverdagen og dagliglivets begivenheder går i spåner og skår, hvor økonomien vakler, og der er problemer på arbejdspladsen, eller hvor der måske netop ikke er nogen rigtig arbejdsplads, hvor børnene skejer ud, og ægteskabet knager og krakelerer, afsløres det med ubarmhjertig tydelighed, hvor fortabt den historieløse er.

Vi troede, at hverdagens her-og-nu, sekundkorte tik-tak-taktslag kunne bære. Men det er som skummet på havet, det bærer ingen båd. Det er de langsomme bølger, som bærer. Det er konen, børnene, familien som en enhed, slægten, folket og historien, og det er Gud, kærligheden, evigheden og opstandelsen.

Derfor er det vigtigt at fortælle og fortælle bibelhistorie. Bibelhistorien er i vores sammenhæng den beretning eller de beretninger, som afslører den

Den bibelhistoriske fortælling spinder fortælleren, barnet og de lyttende voksne ind i et dybt, livgivende og bevægende menneskeligt fællesskab.

dybeste og inderste, den langsomste sandhed om mennesket. Og disse beretninger er levet og er blevet til i, er blevet en del af vor historie. Derfor har vi en mulighed for netop gennem dem at ane, hvem vi er. De har en facon, en form, som vi har mulighed for at forstå og fatte. Fordi netop disse lange evighedsdønninger har affødt folkenes historie. Hele den europæiske eller vesterlandske kultur er sat i bevægelse og præget af den jødisk-kristne livsforståelse. Og den vesterlandske mosaik-kristelige kultur har præget folkene. Og folkene har præget slægterne, slægterne familierne og familierne os.

Sandheden om os

Det, fortælleren ønsker, er at knytte alle disse bevægelser sammen til en sand beretning om mennesket og dets vilkår i verden. Det er forøvrigt denne egenskab ved den gode fortælling, som gør, at vi kan høre på den igen og igen. Og det er alle disse lag i de bibelske beretninger, som gør, at barnet og den enfoldige, oldingen, den voksne og den mest belæste professor kan lytte til den samme historie, og alle kan de få noget ud af den og føle sig beriget ved den.

Når vi fortæller for børn, vil de naturligvis ikke have mulighed for at gennemskue denne dybde og fylde. Og vi skal heller ikke begynde at splitte fortællingen ad for at forklare dem sammenhængen. Det har mange af os

oplevet i skolen, og det var mildest talt ikke nogen særlig opmuntrende beskæftigelse. Det er oven i købet unødvendigt. Netop børn har en fantastisk sans for tilværelsens mange lag, og de ser umiddelbart og ureflekteret dybere end mange voksne. Ubesværet bevæger de sig ind i evigheden, fatter skæbne og sammenhæng langt lettere end vi voksne. De kan ikke skille tingene og sætte dem i system som vi, men derfor fatter de alligevel.

Men det, der for børnene er ligetil, det er anstødsstenen for de voksne. Derfor må vi skille og systematisere for så bagefter at samle det hele igen, når vi har med unge og voksne eller med ældre at gøre. Hvis ikke de ældre er blevet så vise, at de fatter som børn igen.

Lad mig prøve at konkretisere det en smule, og gøre det med Kristusfortællingen. Og lad os begynde med de lange og langsomme bølger. Den historie, bibelen fortæller, er beretningen, som starter i evigheden med Guds ånd og kærlighed, der var før alle ting, var fra – evighed af. En ufattelig uendelig bølge, som intet menneske kan rumme. Men evigheden rummede ånd og kærlighed. Og kærligheden vil dele sin herlighed med andre, det er dens væsen. Derfor skabte Gud mennesket i sit billede, som mand og kvinde. For kærligheden vil dele med sin jævnbyrdige. Sådan blev evigheden til historie, en historie, som ved syndefaldet kom til verden.

Evigheden fortsatte, ellers var den jo ikke evighed, og den vil altid være der. Men nu var der også folk, slægter og mennesker, som var bundet til tiden.

Det var ikke meningen, men sådan blev det, takket være mennesket. For at fortælle os, der lever i verden og i tiden, at evigheden og kærligheden og Gud ikke er død, sendte Gud sin søn, Jesus Kristus, til verden. Han gik ind i historien og blev en del af vores fortælling.

Nu har alle vore historier en slutning, og derfor måtte Jesus, der jo var sandt menneske, også dø. Men han er også af evighed, og derfor opstod han til påske, for at vi kan se og høre og vide, at evigheden, kærligheden og Gud lever. Lever, selv om alle de fortællinger, vi kender, en dag vil dø.

Guds historie er meget lang. Og vi har fået fortalt fortsættelsen. Ja, vi er selv en del af den. Guds fortælling fortsætter i menighedernes og folkenes og individernes liv. En dag vil også de dø, det er sikkert og vist, men efter døden vil der komme en opstandelse med dom og evigt liv. Det, der gik itu ved syndefaldet, det står det i Guds magt at genoprette og hele. Og han vil gøre det. En fantastisk helteberetning, alle og alt omfattende, fuld af håb. Og mere endnu.

Vi elsker helteberetningerne og de fortællinger, der har en happy end. Vi holder meget af beretningen om den grimme ælling, der ender som svane. Vi lytter gerne til historien om den fattige skomagerson, der går så grueligt meget igennem, men som dog til sidst bliver berømt. *Per aspera ad astra*: Gennem trængsel til stjernerne. For vi klynger os til håbet.

Men samtidig ved vi, at livet en dag får ende. Og vi kender så mange anti-fortællinger, hvor det går galt. Fortællinger fra virkeligheden, som på trods af håb og kamp og ærlig vilje og kærlighed og sandhed og strid med åben pande dog endte i nederlag og udslettelse. Vi ved det fra folkenes historie. Riger gik til grunde, de er ikke mere på jorden, udslettet af landkortet. Slægter døde ud – også brave slægter; og enkeltpersoner, som satte alt ind, tabte dog og blev til intet; måske endda uden nogen bemærkede det. Håbet blev knust.

Det fantastiske ved Jesus-fortællingerne er, at de også rummer denne menneskets bitreste og mest håbløse erfaring. Skærtorsdag og langfredag er nederlagets timer, hvor håbet knuses. Ikke bare på skrømt, men virkelig så det endte med korsfæstelse, endte i grav og død. Men end ikke håbløshed og død, svig, løgn, kors og forrædderi kan standse evighedens og kærlighedens bølge. Derfor jubelen og befrielsen og livet i påsken og pinsen.

Når vi fortæller bibelhistorie, så vil barnet kun høre en fortælling a la Robin Hood, og dog vil det ane, at evigheden klinger med. Senere kan vi måske høre folkets kamp, opfatte Jesus som en Holger Danske eller en Niels Ebbesøn, der sætter livet på spil for sine. Og lytter vi, kan vi også høre, at her er tilværelsens valplads, hvor liv og død og ondt og godt prøver kræfter.

Men det dybeste lag handler dog om kærlighedens, om livets og håbets sejr ved Guds hånd. En sejr, en kærlighed og et håb, der giver os mennesker kraft til at kæmpe. Kæmpe for verden, for folket, for freden, for familien, for menneskelivets, også vort eget livs skyld. At fortælle bibelhistorie for børn og voksne, det er at dele livet med dem, også ned til de dybeste lag. Vi kan faktisk ikke gøre noget bedre.

Bjørn Krab-Johansen.

I Grundtvig-året – en salmehistorisk iagttagelse

Af biskop *Thorkild Græsholt*, Nykøbing F.

Selv efter 30 år med Den danske Salmebog er der et jævnligt sunget vers, der ofte fremkalder kommentarer, ja påstande om komplet uforståelighed.

Læseren har måske allerede gættet, at jeg tænker på nr. 575, *Har hånd du lagt på Herrens plov*, vers 3:

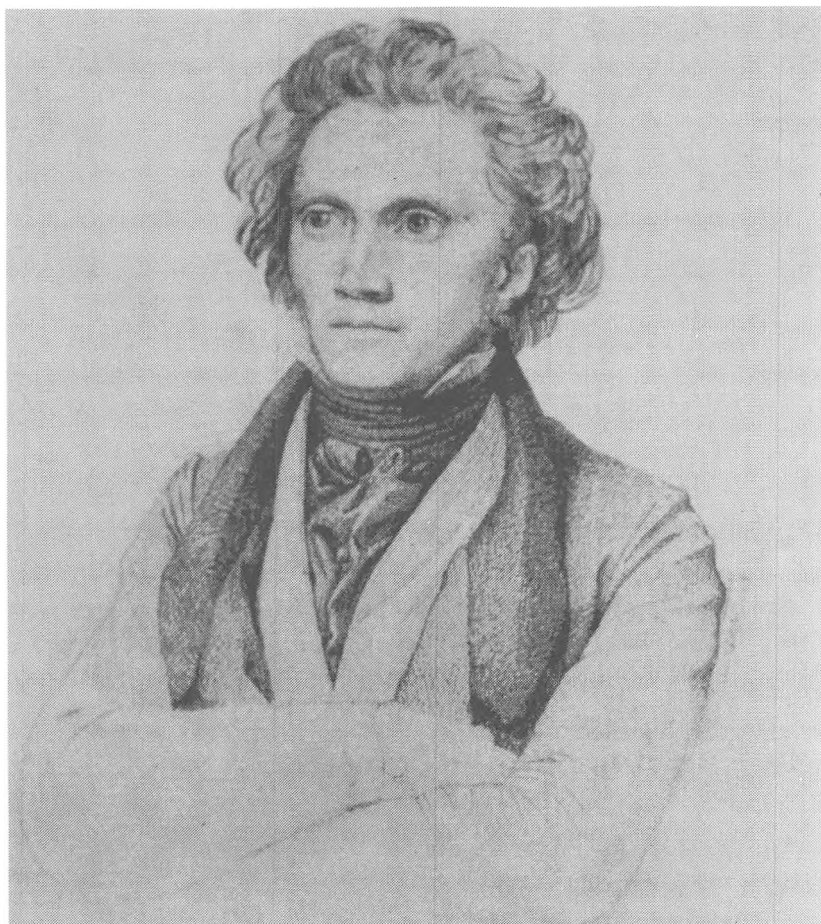

Så fremad da i Jesu navn,
trods stene og trods stokke!
Og stands ej, om end luefavn
dig byde stolte blokke!
På gløder gå vi allen stund,
hvad skin end har den falske grund;
hvi ej engang i lue,
hvor alt er klart til skue.

»Ludvig Bødtchers Digte«, indbundet efter tidens stil, udkom få år før forfatterens død i 1874. Læs »Hr. Blok«-digtet side 48.

Hovedindholdet i strofen er klar nok. Digteren opfordrer den kristne til ufortrødent at følge sin kurs, selv om de ondskabens muligheder, der altid er skjult til stede, bryder frem i lys lue. Der tænkes formentlig på kristenforfølgelser. Men Grundtvig kan også have haft sin egen samtids kamp og strid i tankerne, da han formede disse linier.

Men hvad menes der med udtrykket »stolte blokke«? Håndbøgerne er fulde af spekulationer og gætterier. Man har gransket bibelen, andre sal-

Ludvig Bødtcher tegnet i Rom 1829 af H. W. Bissen. Digteren var på dette tidspunkt 36 år gammel og inde i sin rigeste lyriske udviklingsperiode.

mer og samtidens udtryk for at finde en dækkende forklaring på det mærkelige udtryk. Lad gå med »blokke«; man kan tænke sig fangeblokke og lignende redskaber. Men hvad har de at gøre med »luefavn«, og hvorfor er de stolte? Blander digteren simpelthen billeder sammen uden hensyn til nogen indre sammenhæng?

" I vor litteratur findes der et digt, som mig bekendt aldrig har været sat i forbindelse med Grundtvigs strofe: Ludvig Bødtchers »Hr. Blok«. Det lyder, som følger (efter Digte, ældre og nyere, 1870):

Naar Ved blev fældet hjemme,
Sad Bedstemoder ved sin Rok
Og sang med sagte Stemme
En Ting, hun kaldte for – »Hr. Blok«.

Hun sang: Et Stykke Brænde
Blev udseet af den hele Flok
Og rejstes overende
Og kaaredes til Huggeblok.

»Ha!« skreg den, »hvilken Ære!
Mit Hjerter anede det nok:
Kun Træ maa Resten være,
Men ene jeg, jeg er en Blok!

Hug løs paa al det Brænde!
Lad springe over Steen og Stok,
At man kan Forskjel kjende
Paa simpelt Træ og paa en Blok!«

Og Øxen klang og trælled
Den hele Dag igjennem, og
Omsider Alt laa fældet
Iflæng omkring den stolte Blok.

Med Nakken højt den kasted,
Da pludselig – o Vee, o Vok!
To Hænder sig formasted
At løfte sig en fornem Blok; –

Den følte Saugens Tænder
Og sprutted Eder, vel en Skok,
Og vred med sine Lænder
Og kaldte ivrigt sig Hr. Blok!

Den maatte Magten vige,
Kom under Gryden af vor Kok,
Skjøndt den blev ved at skrige:
At den var egentlig en Blok.

I dette digt forekommer der en »stolt blok«, som dog uden videre ceremonier anvendes som brændsel.

Grundtvig fortæller selv, at han benyttede folkelige vendinger og dialektstof, som han huskede fra en gammel pige, der tjente i hans barndomshjem. Hun kan let have haft fortællestof og udenadlærte digte fælles med Bødtchers bedstemoder. Aldersforskellen mellem de to digtere var kun ti år; og heller ikke dengang lå København langt fra det øvrige Sjælland.

Det er muligt, at Grundtvig har haft almuediget i sin hukommelse og ubevidst har benyttet ordene »stolte blokke« i sin omtale af bål og brand. Det er også tænkeligt, at han ved citatet bevidst har villet understrege modstandernes magtesløshed; de sammenstilles med den skidtvigtige blok, der ender med selv at blive brændt.

Skulle den sjældne sammenstilling af ordene »stolt« og »blok« ikke være nok til at begrunde tanken om et fælles forlæg for Bødtchers digt og Grundtvigs strofe, kan man yderligere underbygge den ved den fælles brug af »sten og stok«. Grundtvig havde ikke behøvet at bruge dette udtryk. Det er ikke nødvendigt af billedmæssige grunde; og det kan ikke tænkes fremtvunget af rimforlegenhed. Dets umotiverede tilstedeværelse sandsynliggør, at det simpelthen har trængt sig på i erindringer om et – vistnok nu ukendt – digt, som Bødtcher har givet os i sin version.

Det er altså muligt at opklare dunkelheden i den ofte latterliggjorte strofe, ikke ved spekulationer, men ved at huske lidt på tværs i nationallitteraturen. Så står den der pludselig, ikke som fortænkt rableri, men som et vidnesbyrd om Grundtvigs dybe rodfæstethed i dansk (sjællandsk!) fortælle- og verstradition.

Thorkild Græsholt.

Om at undervise konfirmander

Af provst
Nils Roland
Radsted

Når det følgende har et forholdsvis personligt præg, så skyldes det ikke, at jeg mener, at min måde at gribe sagen an på er den eneste saliggørende – den ligner nok de flestes konfirmandundervisning – men det skyldes, at konfirmationsforberedelsen er noget af det mest engagerende i en præsts arbejde. Det mener jeg ikke at kunne gøre ordentligt rede for i form af en artikel, der holder mig selv udenfor. Derfor får man undskyldte, om den kan forekomme lovlig privat. Meningen er på den måde at sige noget alment.

Noget, der helt svarer til de unges åbenhed i konfirmandstuen og til ens egen mulighed for dér at tale direkte om den kristne tro, findes ikke i præstegerningen iverigt. Prædikener er jo enetaler og skal være det – for en ordens skyld. Men andre end jeg har nok gjort den erfaring, at prædikenerne bliver anderledes, når årets konfirmationsforberedelse er startet. Ikke kun – som én har sagt – fordi en prædiken aldrig må være vanskeligere, end at en konfirmand kan forstå den, men også fordi samtalen i konfirmandstuen kan inspirere til nye måder at forklare evangeliet på – eller små træk og oplevelser derfra kan – med skønsomhed – bruges i prædikenen.

Dermed er den normalt lidet opsigtsvækkende konfirmandundervisning altså placeret i centrum af præstens virksomhed – på linie med gudstjenesten om søndagen.

Nytter det noget?

Når årets konfirmation er overstået – og jeg lige har trukket vejret lidt – begynder forberedelserne til næste sæsons undervisning. Efter at have anvendt forskellige undervisningsbøger har jeg i de senere år brugt mit eget materiale, suppleret med lidt hist og her fra. Noget af det skal skiftes ud eller omarbejdes. Se, kunne man nu *fortælle*, så børnenes opmærksomhed blev holdt fast time efter time, så var bibel og salmebog, tavle og kridt alt nok som undervisningsmidler. Diverse pædagogiske materialer – film, lysbilleder, arbejdsark, opgaver – kan kun være en hjælp til at sætte konfir-

manderne på sporet af bibels og salmebogs afgørende betydning for deres kristne tro og liv og deltagelse i søndagens gudstjeneste, en betydning, som understreges af den skik, at de får en salmebog til konfirmationen og måske af menighedsrådet et Ny Testamente.

På et tidspunkt under disse indledende manøvrer standser man så op og spørger sig selv: Hvorfor egentlig? Nytter det noget? Bliver de unge ikke mere og mere fremmedgjorte for den kirke, de er døbt ind i? Hvad gavner de godt 48 timer?

Længe behøver man ikke at søge efter svar. Man kan tage sit præsteløfte, hvori man bl. a. har lovet »trolig at arbejde for ungdommens kristelige oplysning og vejledning«, og man kan erindre sig sin sidste barnedåb, hvor nogle ord i faddertiltalen lød sådan: »- for at de må blive i Kristus, ligesom de nu ved dåben er indpodet i ham«. Det er altså ens simple tjenesteplicht at undervise konfirmander, og dét fordi de er døbt! Konfirmandundervisningen skal altså ikke »føre dem til Kristus«, for de er blevet ført til ham, dengang de blev døbt. Min opgave som præst må derfor være, idet jeg bygger på, hvad de har af »kristelig børnelærdom« fra hjem og skole, at få dem til at opleve, hvad kristendommen og især deres egen kirke har at betyde i deres liv, både nu i de vanskelige overgangsår mellem barn og voksen - og senere hen. »For at de må blive i Kristus ...«

Kontakten med skolen er vigtig

Så når vi frem til omkring 1. september! Forinden har jeg efter aftale været henne på skolen for at præsentere mig for klassen og give dem et brev om konfirmandundervisningen med hjem. På landet med de små konfirmandhold behøver man ikke de store anstalter med indskrivning o.s.v. Denne kan foregå i den første time, og forholdsvis snart holdes et forældremøde med orientering om forberedelsens forløb.

Den forudgående kontakt med klasselæreren / religionslæreren synes jeg er uundværlig. Dels fordi det er bedst at undgå overlapninger i undervisningsstoffet, men sandelig også fordi en fornuftig snak med den pædagog, som kender børnene - måske lige fra 1. klasse - er en stor hjælp til selv at lære børnene at kende så hurtigt som muligt. Der kan være familiemæssige ting, som det er godt at være klar over fra begyndelsen. Og man kan få et fingerpeg om, at den og den vil det ikke være nogen god idé at sætte ved samme bord!

Al begyndelse er svær

Nu står de så henne ved indkørslen, drengene i en gruppe, pigerne i en anden, og spekulerer tilsyneladende på, hvordan de skal komme ind ad den dør derhenne. Det går jeg så ud og hjælper dem med, hilser på hver enkelt - det synes de er lidt kunstigt! - og følger dem ind i konfirmandstuen, hvor vi

I sådan et øjeblik må man erkende, at disciplinære vanskeligheder er ikke kun noget, andre kan have.

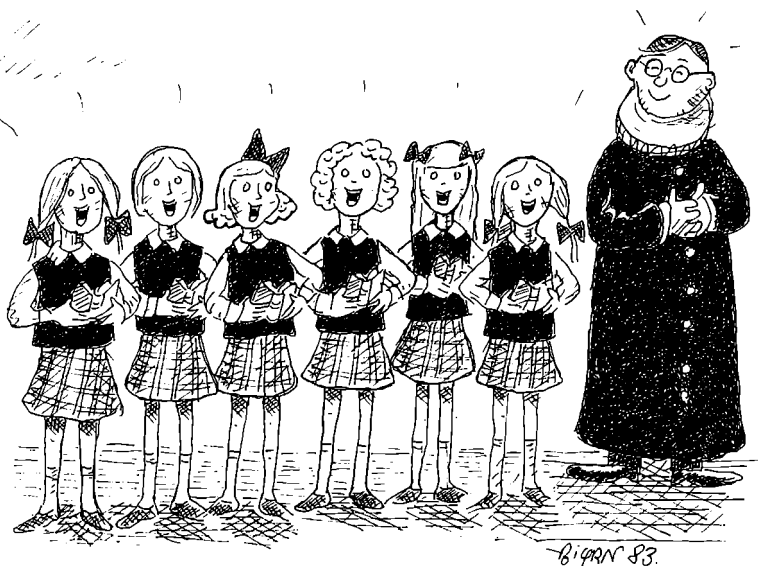

efter en kort orientering straks begynder, som vi plejer, med morgensang, bøn og trosbekendelsen.

De følgende timer indøves nogle praktiske færdigheder med salmebogs- og gudstjenestekundskab. Der er mange konkrete ting at tale om, anledning til at se nærmere på kirken, altersager, messetøj og andet mystisk. Alt imens gør jeg mig de hæderligste anstrengelser for at lære konfirmandernes navne. I sandhedens interesse skal det siges, at der er visse navne, jeg straks lærer. Disciplinære vanskeligheder er ikke kun noget, andre kan have. Det er med en vis beskæmmelse, det godt henne i undervisningsforløbet går op for en, at det meste af det, man har sagt til et par bestemte urolige hoveder er: »Hold din mund«! »Sæt dig ned«! »Ti stille«!

Til gengæld er det dejligt, når noget lykkes. Når et eksempel virkelig fænger, eller når en konfirmand stiller et spørgsmål, som giver anledning til en god samtale eller en forklaring fra min side – en forklaring, som skal være kort og central, ellers mister de lynhurtigt interessen.

Der *kan* være lidt langt mellem de øjeblikke. På den anden side er det jo ikke til at vide, om ikke noget hænger ved, uden at jeg mærker det, og om ikke det allsammen fører til en fortrolighed og indlevethed, alt imens undervisningen skrider frem med små forløb omkring Skabelsen, De ti Bud, troen på Jesus Kristus, om Dåben, Nadveren og Fadervor, om Helligånden, kirken og kirkens mission. Især gør jeg meget ud af at læse Ny Testamente med eller for dem – eller at genfortælle, vise billeder eller film med motiv derfra. Jesus vil de gerne høre om – og evangeliernes friskhed for-

Seks af pigerne ville gerne danne sangkor i kirken. Næste søndag mødte de op. De tog sig godt ud, næsten ens klædt. Og de kunne synge salmerne. Organisten glædede sig. Han havde ønsket sig et kor. Nu kom det af sig selv.

fejler aldrig sin virkning overfor konfirmanderne. Når op imod påske lidelsseshistorien læses, kan man høre en knappenål falde til jorden, så stille er de!

– men vi vænner os til det!

Den første generthed er forlængst overvundet. Med hvilken foragt for liv og lemmer køres der ikke »dødsdrom« på cykel omkring lindetræet, så grus og sten sprøjter til alle sider! Men efter gentagne tilråb og indskærpelse af ordensreglerne samles vi til timen. Konkret skal alting være; i alderen omkring 13 evner man kun sjældent at tænke abstrakt eller se langt ud over sin egen lille verden. Det gælder især for drengene, som jo i udvikling er ca. 1 år bagefter pigerne. Men pigerne kan også være svære at råbe op, som de sidder så tilsyneladende stilfærdigt – og har travlt med en eller anden intrige!

At det ikke er ligemeget, hvilket billede eller eksempel der benyttes, fik jeg engang et slående bevis på. Vi var samlet i kirken for at gennemgå konfirmationsgudstjenesten, og jeg talte om salme nr. 407: Han som på jorden bejler. Den er jo bygget over dette, at Gud har rakt os sin hånd og stadig

Her står de foran den gamle, nærmest uforanderlige kirke, selv alt andet end det. Kontrastene er slående. Men tag ikke fejl, de hører sammen! »Hej, præst!« siger fyren midt i billedet. »Hej, konfirmander!«

gør det. Alt, hvad kristentroen giver, henføres i hvert vers metaforisk til »hånden«. »Den hånd med bibelstaven / os trøster i al nød«. »Den hånd hvert hoved kroner« o.s.v. Pludselig ryger det ud af en af dem: »Bvadr! den hånd altså, føj, hvor er det ulækkert«. Han havde nok set for mange gyserfilm.

Men tilfældet siger noget om, hvor fjernt salmebogens billedsprog kan være for konfirmanderne – og at vi skal passe på med blot at gentage gængse billeder og eksempler, som pludselig kan have antaget en helt anden betydning!

Skal vi gå i kirke?

Kirkegangen er et kapitel for sig. Det understreges allerede af konfirmandernes »overraskelse« over, at kirkegang hører med til forberedelsen og af deres iver efter at vide, hvor mange gange de behøver at komme.

Bedst ville det være, om man kunne undgå alle slags kontrolforanstaltninger, såsom navneopråb, kirkegangssedler eller sågar klippekort. I stedet burde kirkegangen i den grad integreres i den daglige undervisning og konfirmanderne have forskellige opgaver ved f.eks. en månedlig gudstjeneste, at det gik helt af sig selv med deres deltagelse. Det er nu ikke altid gørligt i

fuld udstrækning, så derfor griber de fleste – også jeg – til en eller anden form for kontrol, som dog ikke må være for rigoristisk. Hellere finde sig i at nogle enkelte stort set bliver væk end med alle midler tvinge dem til at komme. Det kan også gå ud over de andre. En positiv ting ved kontrollen er dog, at den giver dem, som faktisk gerne vil komme, mulighed for det uden at blive udsat for kammeraternes drillerier. »Vi skal jo«!

Jeg oplever glædeligvis, at en del forældre jævnlgt følger deres børn i kirke. Det er godt, for det er en vigtig del af forberedelsen, at konfirmanderne ser, at det også betyder noget for deres forældre. Men det er også hændt, at en bil er kørt op foran kirken, konfirmanden er blevet læsset af til kirkegang, og resten af familien er drønet videre ind efter kryddere og morgenavis. Så glipper man engang med øjnene og tænker: »Nå«. Det gælder også, når der enkelte gange er flere konfirmander end andre kirkegængere i kirke – og konfirmanderne så spørger, hvorfor der var så få. Jeg bliver dem i nogen grad svar skyldig.

Vi har i en del år brugt at lade konfirmanderne medvirke ved børne- og familiegudstjeneste. Medvirke, ikke fuldstændig overtage gudstjenesten, som man somme tider ser det. Det har vi haft megen glæde af, både under forarbejdet, hvor de arbejder på at lave noget for børn, der er mindre end de selv er, under selve gudstjenesten og når vi bagefter følger op i timen, hvad gudstjenesten kom til at rumme. Og så oplever man det helt utrolige ind imellem! Engang havde pigerne fundet ud af, at de da gerne ville være sangkor ved nogle af gudstjenesterne, om de måtte det? Hellere end gerne! Og næste søndag stod der ikke alene 6 »gelænderlærker« oppe ved orgelpulpituret, men de havde oven i købet taget ens bluser og slipovers på, altså virkelig gjort noget ved sagen. Og så sang de godt! Organisten var glad, han havde flere gange talt om muligheden for at lave et børnekor, men det var aldrig blevet til noget. Nu kom koret selv, uden at vi havde bedt om det!

Den store dag – og derefter

Det siger næsten sig selv, at konfirmanderne og jeg betragter konfirmationsdagen på hver sin måde. For mig er det vigtigste timerne i konfirmandstue og kirke. For konfirmanderne fører disse timer – hvor gode de ind imellem kan være – dog hovedsagelig frem til den festdag, de og deres familie har glædet sig til.

Selve konfirmationsdagen har ikke mere den betydning af vendepunkt og afgørelse, som den havde engang. Det er der mange grunde til, hvoraf et ændret konfirmationsritual og den længere skolegang er de vigtigste. Men derfor er det alligevel en underdrivelse blot – som nogle gør – at ville se konfirmationen som en festlig afslutning på undervisningen hos præsten. Vi kan være overbevist om, at det for mange konfirmander er en alvorlig sag at blive konfirmeret, og at dagen vil blive husket også for sit åndelige ind-

holds skyld. Når troen bekendes i fællesskab, og hver konfirmand derefter med navns nævnelse velsignes og får tilegnet et skriftord, så siges der af en og anden både »ja« og »tak«, men ikke så andre hører det.

Når så konfirmationen er overstået, det stilige foto taget, lykønskninger udvekslet, fanerne rullet sammen og et enkelt glemt telegram afhentet, hvad så? Ja, så ser vi dem ikke mere! Og dog, der er jo besøget i hjemmet i dagene efter konfirmationen, der er et »hej« og et »dav«, når man mødes på vejen, og der er de enkelte gange, hvor en gammel konfirmand kommer til gudstjeneste. Tidligere havde vi en ungdomsklub for gamle konfirmander. Det har vi ikke mere, men den form for at holde kontakten ved lige bruges med held flere steder. Vigtigt er det her, at der er en kreds i sognet, som føler ansvar for, at der er et folkekirkeligt arbejde for deres børn. Præsten kan ikke klare det alene. – I det hele taget hører menighedens engagement i deres kirke også i høj grad med til de unges konfirmationsforberedelse!

Men vi ser dem altså stort set ikke mere – konfirmanderne. Den store dag glider i baggrunden. De får travlt med mange ting, de uddanner sig – og flytter. Men jeg tror – og mener også at have fået bevis for det – at der under konfirmationsforberedelsen er grundlagt en fortrolighed med kristendom og kirke, som ellers ikke ville have været der. Det er i så fald Vorherres egen gerning, som biskop Ingmar Ström så underfundigt gør rede for det i sit lille stykke om »Præsten og konfirmanden« andetsteds i denne stiftsbog. Den tilsyneladende afstand mellem kirke og konfirmander kan godt tage vejret fra en, så man hurtigt må ty til den »stærke medicin« i præsteløftets og faddertilalens ord: Det drejer sig ikke om at overvinde afstanden, men om at klargøre, hvorfor der efter dåben ingen afstand er.

Og man føler, at noget er lykkedes, når børnene efter timen, ude i gården, på cyklerne stadigvæk synger eller fløjter melodien fra det vers, vi altid slutter med:

Gå da frit
enhver til sit
og stole på Guds nåde!
Da får vi lyst og lykke til
at gøre gavn, som Gud det vil,
på allerbedste måde.

(Grundtvig).

Nils Roland.

Præsten og konfirmanden

Af biskop *Ingmar Ström*

Der var to mænd, som gik op til helligheden for at bede; den ene var en præst og den anden en konfirmand.

Da præsten kom til kirken, bad han en bøn. Når præster vil bede, læser de ofte en salme. De kan så mange salmer. F. eks. denne her:

Pris være Gud! Alene han
fuldkommen gave skænker!

Han gav mig af sin rigdom her
mit hjem, mit kald i tiden,
min arbejdslyst, min ejendom,
mit mod i levned-striden.

Hans riges lov den elsker jeg,
hans tempelgårde skønne.

At takke dig, o Gud, mig lær!

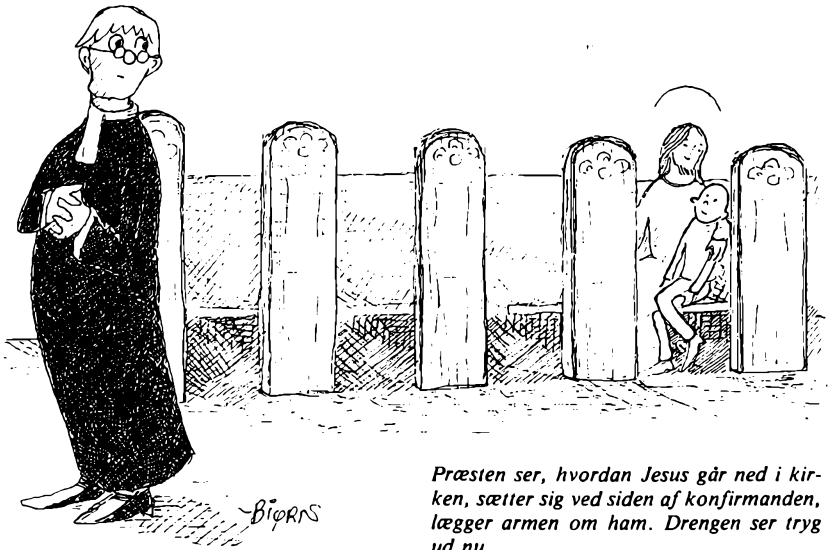
Er det ikke en fin bøn? Næsten lige så fin som farisæerens: »Gud, jeg takker dig, fordi jeg ikke er som de andre mennesker...«

Konfirmanden prøvede at sætte sig langt nede bagved. Så han kunne være i fred. For præstens og de andres blikke. Hvad skal jeg her, tænkte han. Jeg forstår ikke, hvad de siger og læser. I timerne kan jeg intet. Prøver jeg at sige noget, lyder det næsten altid dumt. Hvis jeg folder hænderne og prøver at bede, føler jeg mig simpelthen til grin.

De andre er bedre. De kan, virker sikre. Jeg bare fniser og ser til siden, for jeg føler mig kunstig, nervøs på en eller anden måde. Skejserne er slut. Jeg længes efter en smøg. Ingen forstår mig.

Jesus var også i kirken (som han ofte er). Han nikker venligt til præsten – de kender jo hinanden: – Du klarer vel dig selv som sædvanlig? Jeg skal ikke forstyrre, læs du dit ritual, jeg skal bare snakke med denne konfirmand – han hører alligevel ikke efter, så det gør vel ikke noget?

Præsten ser, hvordan Jesus går ned i kirken, sætter sig ved siden af konfirmanden, lægger armen om ham, de taler lavt. Et smil flyver hurtigt og let over drengens ansigt. Han ser tryk ud nu, glad i øjnene.

Præsten ser, hvordan Jesus går ned i kirken, sætter sig ved siden af konfirmanden, lægger armen om ham. Drengen ser tryk ud nu.

Præsten ser langt efter dem, medens han læser videre. – Du tager nok lidt fejl, Jesus. Jeg klarer mig ikke rigtig som sædvanlig. Det der, som du gør, det er jo det, som jeg skulle kunne.

Og når andre du benåder,
gå ej mig forbi!

Det er en gammel melodi, som præsten hører inde i hovedet. Og bagefter på hjemvejen, da præsten var alene og uden salmecitater, kom Jesus og fulgtes med ham på vejen.

(Oversat fra bogen »Får jeg sitta hos er?« v. N. Roland).

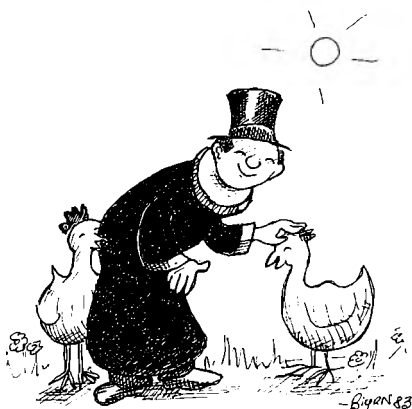
Minder fra gamle præstegårdshaver

Efterladt manuskript af afd. pastor emeritus
H. Skjøl-Pedersen
sognepræst i Døllefjelde 1930-36, i Kettinge 1936-66

Hilbert Skjøl-Pedersen, der blev 86 år, døde en af de første martsdage i år, 53 år og 1 dag efter, at han som ung teolog begyndte sin præstegerning som sognepræst på Lolland: 6 år i Døllefjelde-Musse og 30 i Kettinge-Bregninge. Derefter 17 otiumsår i København, fra foråret 1966. Det var i disse år, han blev en skattet skribent ved Lolland-Falsters Stiftsbog med sine vel-skrevne artikler om træk i Lollands historie, om lollandske degne, om gamle dage på Lolland, særprægede skikke, men han kunne også ridse profiler af betydelige mennesker, han havde mødt på sin vej. Alt – som hans præstegerning – præget af en sikker iagttagelse og indlevelse og godt sindelag for medmennesker. Den unge århusianske præst, der kom hertil 1930 efter 10 år som sekretær i FDFs landsforbund, gik så veludrustet til opgaverne i stiftet, at han snart som den gode formidler fik overdraget lederposter indenfor Sønderjysk forening, FDF, en årrække formandskabet i Menighedsrådsforeningen for Lolland-Falster. »Den gamle præst«, som stadig huskes for sit lyse, milde sind, sætter med denne artikel om de gamle præstegårdshaver – skrevet nogle måneder før sin død – et smukt punktum for sin skribent-indsats i stiftsbogen. Med lune og muntre glimt tegner han et tidsbillede fra oplevelser i de gamle præstegårdshaver fra de år, hvor »havemanden« var fast tilbehør i arbejdet, hvor høstudbyttet i frugt og grønt betød et væsentligt kosttilskud, hvor præstegårdshaven var samlingssted for sognets unge ... og hvor havens prægtige Dorothealiljer de første dage i marts – netop i de dage, hvor han lukkede sine øjne – var det vårbrud, man så hen til længe forud.

Morgenen efter, at vi var flyttet ind i præstegården i Døllefjelde, en dejlig solfyldt forårmorgen, stod jeg ved vinduet ud til vejen, da jeg så en ældre mand gå ind ad havelågen og tværs over græsplænen. Indtil da havde jeg ikke rådet over så meget som en kvadratmeter jord, men min første reaktion var: Hvad skal han her i vores have! Men lidt efter hørte jeg kirkeklokken ringe dagen ind, og da ringeren (for ham var det) kom tilbage, gik jeg ud og hilste på ham, og det blev indledningen til et godt naboskab i de seks år, vi var i Døllefjelde (fra 1/3 1930 til 28/2 1936, red.)

»Vi prøvede at holde høns«, fortæller præsten. »Men hvor blev æggene af?« Det røbede snedkerens hund...

Det viste sig, at kirkegængere og andre, der havde ærinde på kirkegården, var vant til at skyde genvej gennem præstegårdshaven, der grænsede op til kirkegården på to sider. Imidlertid fik vi kort tid efter lavet en kirkesti længere nede i haven, mere ugenert for alle parter. Kolleger var noget skeptiske med hensyn til denne sti gennem haven. Men i det lille sogn, hvor alle kendte hinanden, fik jeg mangan god snak med sogneboere og andre, når jeg arbejdede i haven, der snart blev mit kæreste tidsfordriv.

Stien blev lavet i forbindelse med en større oprydning i haven, der i årevis havde ligget hen som et vildnis. En alenhøj buksbomhæk lige op ad præstegården blev brugt som kanter på stien. Menighedsrådet sørgede for, at en mængde forkrøblede træer og buske blev fjernet. Min forgænger i embedet havde haft et større fjerkræhold, og mange meter ståltrådshegn blev kørt væk sammen med alt muligt affald.

Frugt og køkkenurter

Alle de mange frugtræer, som forgængeren i sin tid havde plantet, var af meget fin kvalitet. Det var Flaskeæbler, de meget saftige og søde Signe Tillsch-æbler, et ekstra velsmagende æble var Dronning Louise, endnu finere end Cox Orange. Foran huset stod et ældgammelt æbletræ med frugter så hårde som sten, men de kunne blive til æblegrød endnu langt hen på foråret. Der var for mange madæbler og tidlige æbler, men de blev podet om med mere holdbare sorter af gartner Torvald Hansen fra Lollands Frugtplantage, der var min havekonsulent i stort og småt.

Frugtplukningen var det bedste af alle havens arbejder, og mange kasser frugt blev i julemåneden sendt til familiens sommergæster, men det blev ef-

terhånden en lidt for kostbar fornøjelse. Græsset og ukrudtet havde stået højt under træerne. Det blev nu slået nogle gange i sommerens løb.

Der var en meget stor køkkenhave langs kirkegårdens sydlige side. Den lå hen som en græsmark, ligeså gårdspladsen. Den sidste sørgede menighedsrådet for at rense, mens en haveløs nabo gravede haven igennem mod at få halvdelen til eget brug.

Præstegårdshaven – et »sogne-kollektiv«

Et vænge ved præstegårdens indkørsel lå også hen som græsmark. En arbejdsmand og byens barber fik det overladt til køkkenhave. Den ene slog til gengæld græsset under frugttræerne, den anden klippede vores dreng. Haven blev således i vor tid et helt lille kollektiv!

Snedker Madsen, vor genbo, var hjælpsomheden selv, og da i sommeren 1931 en orkan gik henover Lolland-Falster og væltede en del træer i haven, satte han frugttræerne på plads igen, uden at de led nogen skade, og fjernede de væltede løvtræer, så at der først nu blev rigtig luft mellem havens træer.

Vi prøvede at holde høns, men det blev en fiasko. De lagde tilsyneladende aldrig æg, men en dag så jeg snedkerens hund komme farende ud af hønsehuset med et æg i munden. Den havde lavet en hel sti henover brændselspladsen. Derimod havde vi en mængde duer – de kom flyvende til due-slaget fra hele sognet, og når nogle savnede deres duer, hentede de dem i præstegården.

løvrigt havde vi mange høns i haven vinteren igennem, de kom fra naboer og genboer og har nok rensset haven for meget utøj. Når de om foråret gik løs på vore nysåede bede i køkkenhaven, kyste jeg demonstrativt hønsene bort uden ellers at sige noget. Så holdt folk deres høns lukkede inde.

Der kom en større sag ud af kirkestien. Den kom helt op til kirkeministeriet, der bestemte, at der fra gammel tid var hævd på, at kirkegængere måtte gå gennem haven, og så var det mest praktisk med stien. Men præsten havde ikke pligt til at holde den. *Så gik kirkeværgen hver lørdag og rev stien til søndagsgudstjenesten!*

Basar, møder og høstfest i haven!

Den første sommer holdt vi basar i haven til fordel for kirkernes udsmykning. Der strømmede folk til fra hele Østlolland, og der blev et pænt overskud. Men plænerne måtte fejles næste dag, og der var ikke en blomme tilbage af vort dejlige Victoriatræ.

Vi havde stor tilslutning til vore ungdomsmøder i præstegården, og om sommeren sværmede de i haven. En mørk augustaften var hele himlen oversået med Sankt-Laurentius-tårer. Det var et enestående syn, men en del

»Hver fastelavn indbød vi skolebørn fra Døllefjelde og Musse til tøndeslagning i præstegårdshaven. Mødrene fortalte, det blev lige så stor en begivenhed som julefesten i Brugsens forsamlingsaal...«

af de unge blev helt uhyggeligt til mode. Hver fastelavn indbød vi skolebørnene fra Døllefjelde og Musse til tøndeslagning i haven. En mor fortalte, at denne tøndeslagning og børnenes julefest i Brugsens forsamlingsaal var årets to store begivenheder – men folk var nu mest optaget af at få at vide, om det var præsten selv, der betalte bollerne!

Fra Døllefjelde til Kettinge

Foråret 1936 flyttede vi fra Døllefjelde til nabosognet Kettinge. Mens haven i Døllefjelde ved ankomsten var et vildnis, var Kettinge præstegårdshave i fineste orden, så det var en stor fornøjelse at gå i gang med forårsarbejderne. Fra forgængereren havde vi »arvet« Laurits Jensen, arbejder i Fuglsang slotspark. Arbejdet blev snart fordelt sådan, at han passede køkkenhaven, mens jeg selv klarede resten af haven.

Haven var godt en tønde land stor, og dens anlæg var ideel med megen sol, men læ fra de tre verdenshjørner. Vest for præstegården lå den store køkkenhave med god, gennemgødet jord og mange frugtbuske, hindbær, solbær og masser af stikkelsbær, der blev overhældt med vaskevand fra gruekedlen, så de aldrig var syge, og blev meget efterstræbte, når de var

modne. Desuden var der et godt aspargesbed, og naturligvis jordbær. Et år plukkede jeg 119 pund til vore sommerbørn. En lang syrenhæk var der op til kirkegården.

Tusinder af Dorothealiljer

Den dag, vi flyttede ind, gik vor lille dreng på opdagelse i haven og fortalte, at »nede i lunden var der helt hvidt af sne«. Det var nu Dorothealiljer, som der var mange tusinde af. Efterhånden fik gæsterne løg med til deres haver og gravsteder. Der var også en del vintergækker i lunden og eranthis, som formerede sig voldsomt rundt i haven. Et smukt syn var de mange hvide og gule anemoner før løvspring. Men jeg var ikke så heldig som Kaj Munk: *den blå anemone* fra Frejlev skov ville ikke trives!

I juni måned blomstrede den vilde kløver som et elverslør i lunden. Min broder, arkitekten, sagde, at det var det smukkeste i hele haven. Andre gæster var begejstrede for fandens mælkebøtter, der fik lov til at stå, indtil havemanden kom med sin le.

Pastor Blichers udsigtshøj

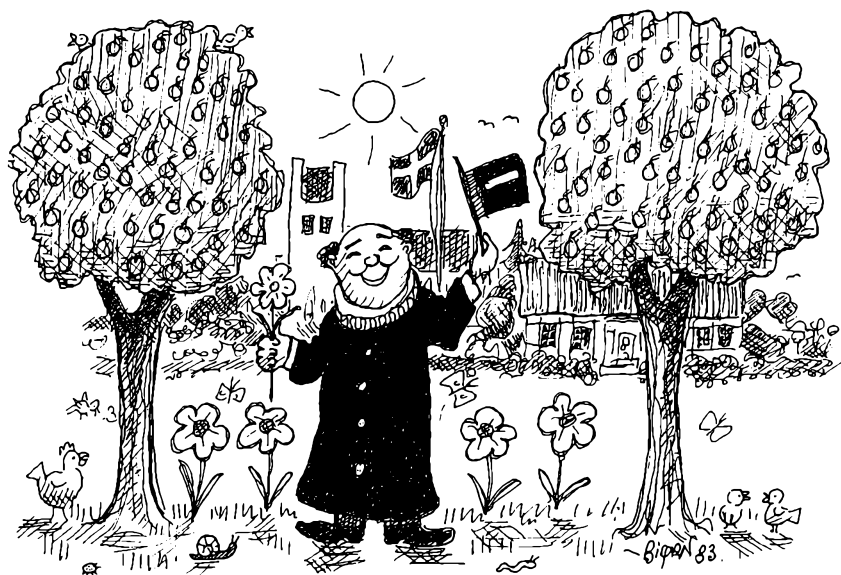
I havens nordvestlige hjørne var der en lille lund, mest bestående af 20 meter høje småbladede elmetræer. I en lysning i lunden fik vi snart lavet en bålplads med et lille tivoli ligesom i Døllefjelde. Langs hele den 100 meter lange nordside var der høje aske- og piletræer, krogede avnbøge m.m. Midtvejs lå udsigtshøjen, hvorfra solnedgangen over det flade landskab med marker og skove ofte er blevet nydt. Af og til futede det lille Nystedtog forbi, men ellers var alt idyllisk ro.

Højen havde en malerisk stensætning, i sin tid slæbt sammen af pastor Blichers sønner i 1880'erne. Der stod ved højen, midt i et snebærkrat, to vældige valnøddetræer. Med deres mægtige, krogede grene dannede de en krone, der overgik i bredde alle havens øvrige træer. De var havens stolthed. De lyste med deres hvide bark op i mørke efterårs- og vinterdage. De bar nødder, så der blev nok både til mus, egern, krager og »almindelige mennesker«.

Lind, tuja, taks og rosenbede

Langs havens østlige var der et lægivende hegn, bl. a. med et asketræ, hvis efterårsløv havde en særlig lysegul farve, og en lind, hvorunder vi ofte samledes med gæsterne, især i blomstringstiden, når lindeduften bredte sig i haven. *Så var det højsommer!*

Langs den 40 meter lange nordside af præstegården, bygget i 1880'ernes proprietærstil, havde forgængerens, pastor Gottlieb, hygget med stedsegrønne tujaer og takstræer. Hans rådgiver havde været slotsgartner Hansen fra Fuglsang, der også havde anlagt et smukt rosenbed foran den såkaldte

Tegneren har her portrætteret den glade præst og havemand (der i begejstring glemte at skifte til havetøj!). Han svinger hatten og råber »hurra for de gamle præstegårds-haver!«

balustrade. Men det smukkeste var nu tre store rosenbuske, måske 100 år gamle (det mente den gamle lærerfrue, der var vokset op i præstegården). Nogle gange frøs de ned i strenge vintre, men voksede forbavsende hurtigt op igen. En af dem kunne blive så høj som et lille lysthus med hundreder af lyserøde roser; en anden busk var en gul terose.

Rosen er jo nummer et, og vi plantede mange roser ved husets sydside. En del Poulsen-roser, men de duftede nu ikke. Så vi foretrak andre, som Queen Elizabeth, langs huset. Opad husmuren var der spalier med van der Fleet omkring indgangsdøren. Ellers hele muren hen med fersken, gule og blå vindruer, der blev holdt nogenlunde fri for meldug, og Doyenne de comice, kaldet verdens fineste pære. Ved gårdspladsen var der også Klara Friis pærer, kejserkroner i det tidlige forår med den ramme lugt og senere en kaprifolie, hvis duft bredte sig over hele pladsen. Opad udhuset var der clematis og vildvin, der i årenes løb dækkede hele taget.

15-20 kasser god frugt pr. år

Rundt om i de vidtstrakte græsplæner stod frugttræerne. Tre store kirsebærtræer blomstrede først og bar siden så mange bær, at der blev rigeligt til

både stærene og sommerbørnene, som kunne tilbringe mange timer på en høj stige opad træet.

Vi havde hvert år 15-20 kasser god frugt, særlig holdbare Belle de Boskop. Megen æblefrugt faldt ned, men så kom byens børn og hentede den i deres legevogne. I en årrække syltedes og henkogtes et stort forråd fra haven, ikke mindst i besættelsesårene og tiden derefter, men det blev mindre og mindre, det kunne næppe betale sig, da hjælpen blev dyr og svær at få.

Blomster til kirken

Havearbejdet kunne nok være lidt besværligt til tider, nu jeg havde et pa-storat tre gange så stort som i Døllefjelde, men det lykkedes i reglen at finde en dag i ugen, hvor jeg kunne gå i haven fra formiddagen af. Dette arbejde var i virkeligheden den bedste rekreation, så at jeg i mange år ikke trængte til ferie.

Og takket være de moderne hjælpemidler blev det efterhånden nemmere at holde den store have. Gårdspladsen og havegangene på mere end 100 meter blev holdt rene med natriumklorat. Men da vi fik en motorklipper, blev alle gangene pløjet op og tilsået med græs. Det blev aldrig kedeligt at gå efter maskinen og nyde haven, det kunne gøres på to-tre timer hver anden uge. Men nu gik det ikke mere så stille af!

Også motorsaven blev en stor hjælp. På et par timer hver vinter ryddede den op i haven, konfirmander slæbte kvaset ned på bålpladsen. Det er meget vigtigt, at disse haver ikke gror sammen til en skov. Derfor plantede vi heller ikke mange træer. Der skal luft til!

En af have-glæderne var også at skaffe blomster til kirken. I de senere år såede jeg ca. 100 meter sommerfrø i køkkenhaven. Så var der blomster fra det tidlige forår til det sene efterår fra haven – både til kirken og til fødsels-dagsbesøg hos de ældre. Allerede i januar tog vi forsythia ind i varmen og satte dem udsprungne på alteret, hvor de lyste op i hele kirken.

H. Skjøl-Pedersen.

Luther og Grundtvig på Fuglsang

Martin Luther (f. 10/11 1483) – Nic. Fr. Sev. Grundtvig (f. 8/9 1783)

500-året og 200-året for kirkens to store fører-skikkelser er i årets sidste halvdel blevet påskønnelsesværdigt markeret her i stiftet på initiativ af Re-fugiet Fuglsang.

Om *Luther* har siden august været holdt følgende foredrag:

Hvad vil det sige at tro – apropos bogen: *Martin Luther*

Luthers betydning for kirke, skole og kultur

Luther og den danske folkekirke

ved lektor ved Århus Universitet, dr. teol. Jan Lindhardt, Århus.

Professor, dr. teol.

E. Thestrup Pedersen, København.

Professor, dr. teol.

Th. Jørgensen, København.

Om *Grundtvig* var emnerne:

Grundtvig og den danske menighed, set ud fra hans salmer

Korkoncert med Grundtvig-program

Grundtvig som folkets salmedigter

Grundtvig i tekst og musik, Toreby kirke

Grundtvig og de almenmenneskelige spørgsmål

Grundtvig – et biografisk rids

ved biskop Johs. Johansen, Helsingør.

ved Ringsted Kammerkor, dir.: G. Frello.

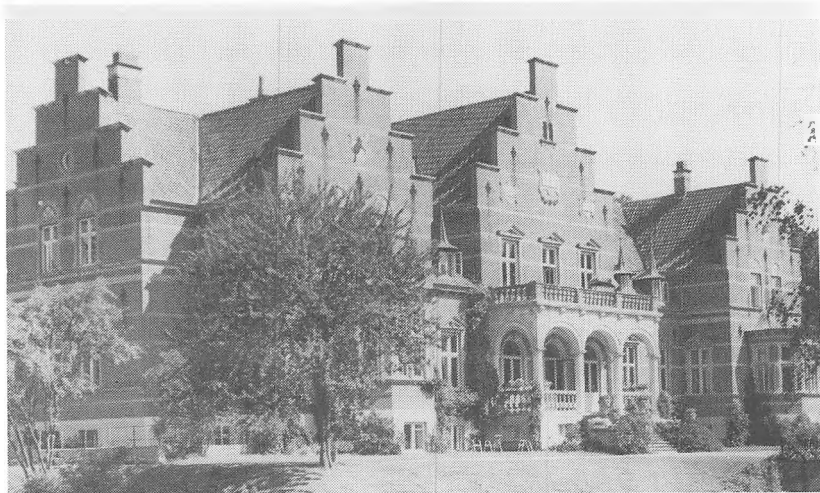
Professor, dr. teol.

E. Thestrup Pedersen, København.

Merete Arnstrøm, skuespiller, Jørgen Ernst Hansen, organist.

Generalsekretær, pastor Poul Honoré, København.

Pastor K. Hee Andersen, Vordingb.

»Ved dagens begyndelse«

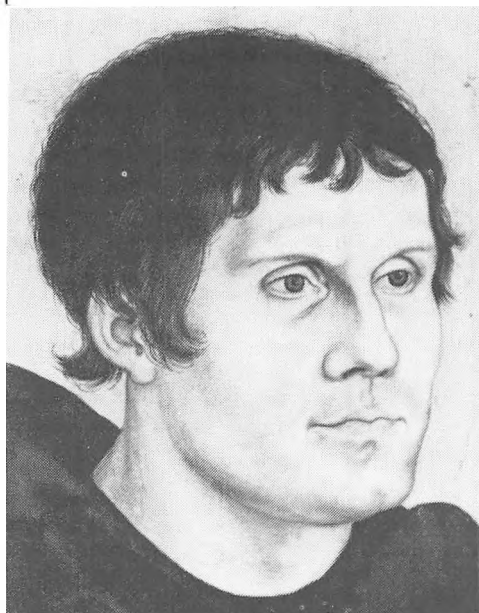

Af biskop
Johs. W. Jacobsen
Viborg

500-året for kirkens reformator, *Martin Luther*, har dette år igennem været markeret på forskellig vis i skrift og tale.

I Danmarks Radios kendte morgenudsendelse »Ved dagens begyndelse« har i fem af ugens dage – fra en mandag til fredag – af biskop Johs. W. Jacobsen, Viborg, været givet fem korte glimt (å 4½ minut) om Martin Luther, hans hårde livskamp og hans tanker om menneskelivet. Udsendelserne fandt sted i ferietiden, hvad der har hindret

adskillige i at aflytte alle fem dage og dermed den hele sammenhæng. Med biskoppens tilladelse bringes nu alle fem tekster, der dag for dag sluttede med et salmevers som afrunding af den korte fremstilling af et kæmpe-emne. Placeringen i salmebogen er angivet under hvert vers.

Martin Luther som Augustinermunk. Malet af Lukas Cranach i årene 1522-24. Benyttet i reproduktion som omslag til Luther-udstillingens 500-sidede katalog ved 500-års jubilæet. (Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg.

Mandag

Den 10. november 1983 er det 500 år, siden Martin Luther fødtes i Eisleben i Tyskland. Når det for os i den danske evangelisk-lutherske kirke er naturligt ikke blot at standse op og mindes ham som én af Europas og Tysklands forlængst afdøde store ånder og som vor kirkes reformator, men at lytte *efter*, hvad han mon har at sige os *i dag*, så hænger det sammen med, at hans teologi – hans udlægning af den kristne børnelærdom, som mange af os første gang mødte i hans lille katekismus – ikke er hjernesvind, udtænkt ved et skrivebord og alene præget af hans samtids tænkemåde.

Nej, den udspringer af hans eget livs kampe – og vel at mærke kampe, som til forveksling ligner dem, vi er fortrolige med fra vort eget menneskeliv.

Nøjsomhed og alvor prægede hans barndom i bjergværksarbejderens hus – og en gudsfrygt, der var gennemtrængt af angst for tilværelsens onde magter – og for ikke at kunne slå til over for kravene i Guds lov. Denne angst fulgte ham i skoleårene; og da han efter en ung vens bratte død og efter selv at være kastet til jorden ved et lynnedslag lovede den hellige Anna at blive munk, gik han i kloster med det ene mål for øje at stræbe efter et fuldkommen liv, en retfærdighed, hvorved han kunne sikre sig at have en nådig Gud – eller sagt af årets anden store jubilær, Grundtvig, i »Nyårs morgen«: Jeg kæmpe mig ville til kærligheds kilde, omskabe jeg ville mig selv.

Men forgæves! Selvom han senere kunne påstå: Er nogensinde en munk kommet i himlen ved munkeliv, så ville jeg også være kommet ind. Spørg mine klosterbrødre!

Hvad gjorde da Luther? Kæmpede med sig selv i 6-7 år, kastede sig over studiet af bibelen for at vinde klarhed, indtil han i en periode, da han underviste de studerende i Davids Salmer, hvor der tales meget om Guds retfærdighed, læste det første kapitel af apostelen Paulus' brev til menigheden i Rom, og der faldt som skæl fra hans øjne: at Guds retfærdighed ikke er en fuldkommenhed, han kræver af mennesket, men en retfærdighed, Han giver mennesket, den skyldige, synderen.

Vist havde den unge munk gjort fremskridt i klosteret. Med den disciplin, som rådede dér, og den lidenskab, hvormed Luther underordnede sig den, kunne det slet ikke være anderledes. Alligevel var han en fredløs; for hvornår havde han præsteret tilstrækkeligt af lydighed og selvfornægtelse? – kun mere og mere fortvivlet blev han og troede, Gud havde forudbestemt ham til fortabelsen.

Med alle sine ihærdige bødøvelser havnede han kun i den dybeste anfægtelse. Han hadede denne retfærdige Gud, som krævede og straffede – og hvem ville ikke gøre det, når fuldkommenheden viser sig at være uopnåelig?

Men nej, broder Martin: Der står skrevet: Fuldkommenheden, retfærdigheden, tilgivelsen, nåden er Guds gave – uden betingelse. Tro det! Tvivl slet ikke!

*Vor egen magt ej hjælpe kan,
let kan os fjenden fælde;
men med os står den rette mand
omgjordet med Guds vælde.
Det er den Herre Krist,
og sejr får han vist,
hærskarers Herre prud,
der er ej anden Gud,
han marken skal beholde.*

(Salme 295, v. 2: »Vor Gud han er så fast en borg«. Luther.)

Tirsdag

Det var Martin Luthers kamp i klosteret for at finde en nådig Gud, der førte ham ind i genopdagelsen af det kristne evangelium: at livets Gud giver mennesket *sin* retfærdighed uden modydelse i fromhed og gode gerninger. Hvad der skal betales, er betalt, det har Hans Søn, Jesus Kristus, gjort.

Men genopdagelsen ikke som udslag af gold spekulation og støvet teologi fra et universitetskateder – nej, liv og virkelighed!

Ja, for ham var det liv, indvender vi måske. Men for os er retfærdiggørelse et fuldstændig fremmed begreb – ligesom denne tale om skyld og soning ganske rigtigt møder os i primitive religioner, i græske tragedier, i nordisk mytologi og altså i kristendommen, hvorimod skyldfølelse af vore samtidige betragtes som et sygeligt fænomen. Og retfærdiggørelse som os uvedkommende.

Må jeg svare ved at stille et modspørgsmål: Bestiller vi andet end at retfærdiggøre os selv? Eller hvad er drivkraften i vor tilværelse, vore ambitioner og kampe for forfremmelse, vort hektiske jag efter statussymboler – ja, travlheden i sig selv (du er jo en travl mand! siges og høres det som ros eller ris?) – hvad er alt dette andet end en måske ubevidst indrømmelse af, at vi har et vist ansvar for vort liv – og skyld, hvis vi ikke slår til?

Vor hemmelige skyldbevidsthed røber sig i alle disse forsøg på at dokumentere, at vi er berettigede til denne tilværelse – en retfærdiggørelse! Af at være her.

Og følgen bliver, opdagede Luther, et slaveri under en selvoptagethed, der smitter selv vore bedste gerninger. Vi er som snegle, siger han, krumbøjet omkring os selv. *Vort livs skønneste frugter er ormstukne, hvor dejlige de ellers tager sig ud i andres og vor egen vurdering. Dem kan man hverken leve eller dø på – et ynkeligt slaveri, selvom vi indbilder os at være herrer over livet.*

Så er der ikke befrielse i andet end dét, at Gud retfærdiggør os med *sin* retfærdighed, tilgiver os uden nogen modydelse – dén står Kristus, Hans Søn, inde for! – og befaler os at tro det og holde det fast. Aldrig mere skal jeg spørge: Har jeg nu gjort nok? – Ja, sådan lukkede den hellige skrift sig op for Luther ved ordet om den skænkede retfærdighed. Jeg følte, skriver han, at jeg var blevet et nyt menneske og gennem åbne porte indgået i selve paradiset.

I sin meget læseværdige roman om Luther: *Angst og mod*, kalder Jakob Knudsen tilgivelsen, syndernes forladelse, den store forandring.

Tilio, en ung hedspore, der ventede på revolutionære omvæltninger i kølvandet af Luthers virke – og hans fader med – spejdede efter store forandringer; men han afvises. Ingen anden forandring betyder noget end just syndernes forladelse, hævder Luther.

Det skulle man lige vove at påstå i dag. Men er det da ikke sandt? Børnene ved det – når de havde forbrudt sig og mistede både appetit og lyst til leg og sang – indtil alt blev jævnet, og mor strøg den lille over håret med et: Så er det glemt, min dreng, min pige. End så når Gud siger det til Sit menneskebarn? Det er paradiset.

*Derfor på Gud og ej på mig
jeg alt mit håb vil bygge,
mit hjerte skal husvæle sig
udi hans nådes skygge;
den blev mig tilsagt ved hans ord,
det er min trøst, på det jeg tror,
deri mig intet rokker.*

(Salme 437, v. 3: »Af dybsens nød«. Luther).

Onsdag

Syndernes forladelse som kærlighedens fællesskab med Gud, ufortjent som når en mor henter et skyldbetonet barn ind i sollyset og varmen igen ved tilgivelsens strøg over dets pande – det var for Luther den store forandring, den eneste virkelige forandring, og kom til at bestemme hele hans liv og virke. Ved troen alene, uden modydelse i gode gerninger! Men er det da ligegyldigt med gerningerne? På ingen måde.

I den bibel, hvori vor kirkes reformator mødte det befriende ord, der gav ham frelse og fred, hedder det med Jesu ord om den afgørende dom over vort menneskeliv, gyldig ikke blot på den yderste dag, men nu i dag: *Hvad I har gjort imod en af mine mindste brødre dér, har I gjort imod mig. Og hvad I ikke har gjort imod en af de mindste dér, har I heller ikke gjort imod mig. Ja, Luther siger selv, at hvor barmhjertigheden ikke findes, dér findes troen heller ikke.*

Nej, vel! Hvorledes skulle dén barmhjertighed, som Gud så ganske uforskyldt viser os, være uden frugt? Men altså netop ikke som noget, hvorved vi skulle redde os selv og bringe vort livs regnskab i balance.

Gud har ingen brug for vore gode gerninger. Hans Søn har sonet og betalt, hvad der skal sones og betales. Vore gerninger behøver Gud ikke; det gør derimod vort medmenneske. Dér er gerningerne på deres rette plads – på jorden, ikke i himlen.

Hør engang Luther selv om godhed mod min næste: *»Er han fattig og jeg rig, skal min rigdom komme ham til gode. Er han en synder, og jeg en from, skal min fromhed tjene ham. Er han i skændsel og jeg i ære, skal min ære dække ham«.* – Ikke for at komme i himlen og for at blive salig gør den kristne gode gerninger, nej omvendt: fordi han allerede ved Kristi værk er i himlen og allerede er salig, gør han nu sådanne kærlighedens gerninger. – Og: det, som du gør imod din næste, som lider nød, har du gjort imod Kristus selv.

Ja, Luther er så dristig at påstå, at når vi uden tanke på at gøre gengæld for, hvad Gud har gjort og gør imod os, gør hvad der behager Ham, så bliver vi en Kristus for vor næste.

Ikke sandt, denne tankegang er uhyre befriende: Tag fat i de nærmeste krav og forpligtelser uden at skele til himlen, om jeg nu bliver bemærket, og mine gerninger er lurmærkede og nogenlunde fuldkomne.

Selv var Luther jo ikke nogen helgentype, fristende til næsegrus beundring, endsige tilbedelse. Grov kunne han være, og han bar sine fejl uden på. Lessing skal have sagt, at han faktisk glæder sig over hans fejl – ellers stod han i fare for at guddommeliggøre ham. De spor af menneskelighed, han fandt hos ham, var ham lige så kostbare som det allermest blændende ved ham.

Med begge ben på jorden hjælper Luther os bort fra at ophøje os selv over og dømme vor næste og i stedet dække over ham, som Kristus dækkede over os: En ren jomfru må sætte sin brudekrans på en skøge, en from kvinde sit brudeslør på en ægteskabsbryderske.

*Du kærlighedens Ånd! indgyd
i Herrens samfund kærlighedens fryd,
så vi glade vandre,
Jesus, mellem dine,
elskende hverandre,
som Gud elsker sine!
Herre, hør vor bøn!*

(Salme 246, v. 3: »Nu bede vi den Helligånd«. Luther.)

Torsdag

Gode gerninger kan ikke frelse mennesket! Derom var katoliker og lutheranere altid enige. Det kan alene Guds nåde. Men vejene skilles, når Luther tager afstand fra talen om, at et menneske dog ikke må stå med tomme hænder på dommens dag, og fra at vore gode gerninger trænger ind i vor samvittigheds forhold til Gud som noget, der har afgørende betydning dér.

Når Luther derfor lukkede klosterporten efter sig og forlod munkelivet, skyldtes det, at hans øjne var åbnet for det forkastelige i at regne det kald, som profeter og præster og nonner og munke helligede deres liv til, for højere og mere gudvelbehageligt end enhver anden stand og ethvert andet arbejde – som f.eks. livet i ægteskab, håndværkerens og bondens, karls og piges virke, videnskabsmandens forskning og øvrighedspersonens ansvar – altsammen var det lige så helligt et kald som den gejstliges.

Selv giftede den forhenværende munk sig med en undvegen nonne. Sammen med sin kære Kåthe dannede han det første lutherske præstehjem lige over for den gamle kirkes krav til præsten om at leve i ugift stand. For man skal ikke foragte de gode ordninger, Gud har skabt for menneskelivet; og de onde tilbøjeligheder sidder ikke mere i det legemlige end i det sjælelige.

Ja, vor Skaber fortsætter just Sit gode værk gennem disse ordninger for vort menneskeliv – som Luther udtrykker det djærvt og bramfrit: Gud skaber barnet i mors liv – manden er blot et værktøj i Skaberens hånd – og Han holder dem siden i live med Sine gaver, bragt til børnene gennem fars og mors møje i forældrestanden. Gud vil selv malke kørerne gennem den, der har netop dette som sit kald.

Igen, forekommer det mig, dejligt befriende at måtte se sådan på sit ganske almindelige jordiske liv dér, hvor jeg nu blev sat; men modsat råber dette høje syn på vort daglige kald højlydt om, hvor rystende umenneskeligt det er – og manende til en uhyre målbevidst indsats imod det – at der denne morgen er hundredtusinder, ikke mindst af vor ungdom, der må sige: intet arbejde venter på mig!

Men at jeg kan tjene Gud i mit kald og i min stand, er også befriende ved, at mens de særlige, selvvalgte kald, finere og gudvelbehageligere end andre, som Luther gjorde op med, frister til selvoptagethed og tanker om at skaffe sig særlig gunst i Guds øjne, så virker livet i kald og stand til at dreje os ud af os selv, ud af sneglelivet for i stedet bare at være til for min næste, min ægtefælle og mine børn. Derfor kan han tale om vore menneskelige forhold bogstaveligt som det sted, hvor livets Gud kalder (kalder!) os ud – håndværkerens værksted som en bibel, hvori det står skrevet, hvordan han skal leve med sin næste – med værktøj, mål og nål. Ja, og hjemlivet som et udtænkt velsignet sted, velegnet til at jage manden ud af sin selvoptagethed, når han fryder sig over sin hustru – og hvor en mor ganske glemmer sig selv, når hun om natten våger over sit syge barn.

Det har Thomas Kingo sunget om, bedre end nogen anden.

*Min sjæl, vær frisk og glad,
lad sorgen fare;
dit legems blomsterblad
vil Gud bevare;
han vil i dag mig give kraft og styrke,
jeg i mit kald og stand
min Gud og Fader kan
tilbørlig dyrke.*

(Salme 690, v. 4: »Nu rinder solen op af Østerlide«. Kingo).

Fredag

Hvis det nu skulle være lykkedes her i 500-året for Martin Luthers fødsel at antyde nogenlunde tilforladeligt, at denne gamle herre stadig har noget at sige os i dag, så kunne det nok være på sin plads at spørge: slog hans tanker igennem for alvor? Og spørge, ikke for hans skyld; det huede ham aldeles ikke, at hans tilhængere i kampen for – ikke at stifte en ny kirke, men rensse ud i fædrenes kirke – brugte hans navn og kaldte sig lutherske. Det var jo ikke ham, men evangeliets renhed, der var sagen!

Hvad er Luther? skriver han. Læren er da ikke min – jeg er heller ikke blevet korsfæstet for nogen. Hvordan skulle det være muligt at kalde Kristi børn med mit navn, jeg som er en elendig, stinkende markpose?

Men altså: blev reformationen gennemført? *På ét område tør vi i hvert fald hævde, den slog igennem – ved indførelse af gudstjenesten på modersmålet* – til afløsning af latinen som det dominerende sprog: forkyndelse, bøn og salmesang på tysk først og siden hos os på dansk.

Skulle det, som reformationen havde vundet tilbage med det nye lys over evangeliet og den kristne børnelærdom, blive folkeeje og virkelig nå den jævne mand, så måtte det bæres frem på modersmålet – ind i hjemmene, som da Luther skrev den lille katekismus til hjælp for husfaderen, når han skulle undervise sin husstand – og ind i menighedens søndagsforsamling, og frem for alt synges ind.

Og når man tænker på dét lys og dén klarhed, som den unge lærde munk og præst fandt ved studiet af den hellige skrift over, hvad kristendom er, var det ikke underligt, at han gik i gang med at oversætte bibelen til tysk. Denne kæmpebedrift af uoverskuelig betydning for hans modersmål, sideløbende med hans øvrige virke i tale og skrift og personlig indgriben i reformationsværket, ville efter mit skøn have været utænkelig, hvis ikke drivfjederen i bibeloversættelsesarbejde og salmedigtning havde været en helt tydelig overbevisning om modersmålets, det levende hjertesprogs ydmyge kraft, til at formidle evangeliet – grundtvigsk udtrykt: at »modersmålet dybt sig bøjer, let og lifligt det sig følger efter Herrens tankegang«. Det kan Helligånden bruge.

Til råds herrerne i alle tyske byer skriver Luther i 1524: »Selv om evangeliet kom og daglig kommer ved Den Hellige Ånd alene, så var det dog gennem sprogene, det kom, og gennem sprogene det bredte sig – derfor må det også bevares gennem sprogene ... Ja, lad det være sagt, at det ikke er let at se, hvordan vi skulle kunne bevare evangeliet uden sprogene. De er skeden, hvori dette åndens sværd sidder. De er det skrin, hvori dette klenodium ligger. De er det kar, hvor denne drik rummes, det spisekammer, hvor denne mad opbevares«. Og han tilføjede med tanke på den omhu, hvormed vi skal pleje det modersmål, vort hjerte gynger i – i salmesangen, og når vi beder fadervor – men sandelig også folkeligt som formidler af alt, hvad der er af ånd: Ja, forsømmer vi sprogene – Gud bevare os for det – da vil vi ikke bare miste evangeliet, vi vil til slut være i den situation, at vi ikke kan tale eller skrive hverken latin eller tysk ordentligt«.

End så dansk!

*O, talsmand! lad os finde trøst,
som barnet finder den ved moders bryst,
i din søde stemme,
så al vor elende
smilende vi glemme
over salig ende!
Herre, hør vor bøn!*

(Salme 246, v. 4: »Nu bede vi den Helligånd«. Luther).

Mellem tro og opdragelse

Af domprovst
Søren Lodberg Hvas
Haderslev

Luthers syn på forholdet mellem tro og opdragelse kan eksemplificeres med følgende citat, oplyser artiklens forfatter:

»Der findes ingen større skændsel i kristenheden end at forsømme børn. Thi vil man hjælpe kristenheden på fode igen, må man visselig begynde med børnene, som det oprindeligt skete«.

»At børn udvikler sig godt, står ikke i vor, men i Guds råd og magt. Hvor han ikke er med i skibet, er man altid ilde faren«.

»Et barn, der først engang er blevet frygtsom, er famlende og forknyt overfor alle ting. Det er altid bange, såsnart det skal gøre eller begynde på noget. Men hvad der er endnu værre: Hvor en sådan frygtsomhed er brudt ind i barndommen, kan den næppe udryddes for resten af livet. Thi fordi de ryster og bæver ved hvert ord fra forældrene, bliver de livet igennem skrækslagne, blot ved et blads raslen«.

Ovenstående citater er replikker, der med Luthers karakteristiske sprogbrug siger noget væsentligt om forholdet mellem forældre og børn, set i kristentroens lys.

Spredt i Luthers skrifter finder man talrige udtalelser om pædagogiske og opdragelsesmæssige spørgsmål, men det er vigtigt at understrege, at Luther ikke har udviklet et samlet opdragelsessyn, endsige udformet noget pædagogisk program. Det skyldes, at Luther ikke forstod sig selv som pædagog, men i udpræget grad opfattede sin hele virksomhed som *teologisk* bestemt. Alt, hvad Luther siger om pædagogik og opdragelse, skal ses i lyset fra hans kristendomsforståelse. Det er derfor også her, vi må begynde, når vi vil skitsere Luthers syn på forholdet mellem tro og opdragelse.

Tro og opdragelse! Det er væsentligt at bemærke sig rækkefølgen. Troen kommer først, for troen er hverken et opdragelsesmiddel eller et opdragelsesmål. Men troen omridser såvel mål som grænse for opdragelsen af børnene.

Det vil være vel kendt, at Luther nåede frem til sin forståelse af, hvad tro er, gennem en tolkning af det bibelske centralbegreb: *Guds retfærdighed*. Programmatisk sammenfattet i Romerbrevet, kap. 1, vers 17: »- i evangeliet åbenbares retfærdigheden fra Gud, af tro og til tro, som der står skrevet: *Den retfærdige skal leve af tro*«.

Den retfærdighed, som et menneske lever af, er ikke den retfærdighed, det selv yder gennem fromhed og gode gerninger; den form for retfærdighed er ormstukken og intet værd for Gud. Men mennesket lever af den retfærdighed, Gud skænker, når han i sin barmhjertighed retfærdiggør det ugudelige menneske. Således skal den retfærdige *leve af tro*, d.v.s. i frimodig tillid til Gud og i selvforbyggende kærlighed sammen med mennesker.

Troen er således ikke en evne, der skal opøves og udvikles, f.eks. gennem opdragelse. Troen er lige så lidt et krav, som et menneske skal tage sig sammen til at opfylde. Troen er den befrielse, at et menneske løses ud af sin selvkreds og får rettet sin opmærksomhed mod Gud, hører hvad han siger i sit ord og stoler derpå. Det er således Gud alene, der er troens ophav og gennem sit ord til stadighed holder troen oppe, så et menneske kan leve af tro og til tro.

Troens livsholdning

Troens livsholdning er da ikke det hæsblæsende jag efter altid at skulle gøre sig gældende, fortjene og præstere – men derimod at leve i taknemmelighed og modtagelse. Et menneskes liv afhænger ikke af, hvad det yder – men af hvad det modtager. Det er både friheden, ydmygheden og glæden i det kristne menneskeliv.

Det er indlysende, at denne trosforståelse må få konsekvenser for opdragelsessynet. Det er unddraget menneskers magt at opdrage til tro. For troen er Guds gerning, som sker ved Helligånden gennem ordet. Men just af den grund er det altafgørende, at børnene gennem opdragelse og indlevelse lærer Guds ord at kende, så ordet fra Gud kan øve sin gerning i deres tilværelse. Ansvar for, at det kan ske, er først og fremmest forældrenes. De bliver på den måde Guds medarbejdere – »Guds hånd, kanal og middel, hvorigennem han giver alt«. Gud har givet forældrene et *embede*: At opdrage børn og lære dem Guds ord. Forsømmer de dette embede, er deres hele tilværelse forfejlet, hvad de så end måtte udrette af stort og godt.

Luther bruger stærke og uforbeholdne ord, når han klargør forældrenes ansvar: »Uden tvivl er far og mor for børnene apostel, biskop og præst, fordi de forkynder dem evangeliet. Kort sagt: *der findes ingen større og ædlere magt på jorden end forældrenes over deres børn, især fordi de har både den åndelige og den verdslige magt over dem*«. Der er altså ingen instans, der kan træde ind foran forældrene i forhold til barnet. Det primære opdragelsessted er hjemmet og familien. Forsømmes opdragelsen her, kan hverken skole eller kirke råde fyldestgørende bod herpå.

Følgerne bliver katastrofale, hvis hjemmene svigter deres opgave overfor børnene. Luther er ikke i tvivl om, at en hovedårsag til samtidens nød og elendighed, materielt såvel som åndeligt, er forsømmelighed i børnenes og de unges opdragelse og undervisning. »Tænk altså selv på, hvilken frygtelig skade, du forvolder, når du forsømmer denne pligt og ikke sørger for, at dit barn opdrages til gavn og glæde for andre«, hedder det i forklaringen til det fjerde bud i Den store Katekismus. Videre siger Luther: »Dertil kommer, at du ville synde og nedkalde Guds vrede over dig og følgelig fortjene helvede på grund af dine børn, selv om du er ellers nok så gudfrygtig og hellig«. Stærkere kan forældrenes opdragelsesforpligtelse vel næppe understreges!

Forældres opdragerpligt

Som det fremgår, nævner Luther i sin karakteristik af forældrenes opgave, at de har såvel den åndelige som den verdslige magt over børnene. Dette forhold afspejler Luthers lære om det åndelige regimente og det verdslige regimente. Gud styrer verden gennem disse to regimenter.

I det åndelige regimente kan der aldrig bruges vold eller tvang. I det åndelige regimente er der idel frihed; her råder alene evangeliet ved kærlighedens stærke magt. Tro og åndelig frihed kan ikke skilles, just fordi troen ikke er en menneskelig gerning, men er fra Gud.

Dette evangeliske grundsyn må være bestemmende i forældrenes opdragelse af deres børn. Troen er ikke opdragelsens beregnelige mål eller resultat. »Skønt der ikke findes nogen større magt på jorden end fars og mors, så er det dog slut med den, når Guds ord og gerning begynder«. Til syvende og sidst er troen Guds ansvar, ikke forældrenes. *Men Gud vil bruge far og mor som sine redskaber: De er barnets første apostel, biskop og præst!*

Ganske anderledes er forholdet i det verdslige regimente. Her regerer loven og befalingen: Du skal og du må ikke! Her går nåde ikke for ret, for her hersker retfærdigheden med straf og belønning. Det verdslige regimente er personificeret i fyrstens regimente, som opholder orden og lov i landet, så det er til at leve i for retskafne mennesker.

Opdragelse i dette ords traditionelle betydning: At et barn skal opdrages til lydighed, flid og pålidelighed, til selvstændighed og ansvar og får en ordentlig undervisning og uddannelse – alt dette hører under det verdslige regimente. På den måde har husfaderen den samme opgave i hjemmet, som fyrsten har i landet: Sørge for, at alt går ret til, så det gode får sin løn og det onde sin straf. På lignende vis udøver også læreren i skolen det verdslige regimente.

Luther har visselig ikke en romantisk, sværmerisk opfattelse af børnene som uskyldige små, der naturligt vil udvikle sig til lykkelige, gode og harmoniske mennesker, blot de får lov at udfolde sig på deres egne betingelser. Tværtimod skal børnene tugtes og aves. Grundordet i Luthers opdragelses-

Luther i skolestuen, hvor han fortæller børnene om sin katekismus, som uddeles. I baggrunden lytter unge lærere til undervisningen. Det fremgår af den ophængte tavle, at det er 1. trosartikel, eleverne høres i.

(Efter originaltegninger af Gustav Köning til pastor A. Listovs værk: *Martin Luthers Levnet*, 1864).

syn er *lydighed*. Den ubetingede lydighed. Det kan man læse om i hans forklaring til det fjerde bud: Du skal ære din far og din mor!

Når denne stærke markering af lydigheden alligevel ikke kan tolkes som udtryk for autoritær tvang – selv om den ofte nok er blevet det! – hænger det sammen med dobbeltheden i Luthers opdragelsessyn: I forældrenes opdragelse *forenes* det åndelige og det verdslige regimente. Det betyder, at forældrenes opdragelse har sin grænse. Der er en instans, som står over både forældre og børn: Gud.

Luthers opdragelsessyn

Luthers opdragelsessyn er ikke éntydigt. Det befinder sig i et dynamisk spændingsfelt, hvor opdragelsen på den ene side set er en menneskelig mulighed og et uafviseligt ansvar – på den anden side set dog unddraget menneskelig beherskelse og beregning. Denne dobbelthed finder just udtryk deri, at forældrene har både den åndelige og den verdslige magt over børnene.

Det er denne dobbelthed, der sætter opdragelsen ind i *troens* perspektiv. Troen peger på opdragelsens grænse. Grænsen er dér, hvor Guds ord og gerning begynder. Det betyder, at opdragelsen kommer til et punkt, hvor den er uden nogen magtmidler, men alene gennem ordet kan tale til barnets samvittighed.

Tro og tvang kan aldrig følges ad. Set i troens perspektiv bliver opdragelsen bestemt af en suveræn frihed, der må være retningsgivende i al kristen opdragelse. Det rette forhold mellem tro og opdragelse udfoldes således i forståelsen af, hvad et kristent menneskes frihed indebærer – som frihed og som bundethed.

Den absolutte modsætning til det lutherske opdragelsessyn er den autoritære dressur, der har sin baggrund i et lukket menneskesyn, hvad enten det er af politisk / ideologisk tilsnit eller et positivistisk / biologisk syn, der alene betragter mennesket som produkt af omstændighederne.

Evangelium og samfund

Hjemmet er nævnt som det primære opdragelsessted. Men det er ikke det eneste. Opdragelse er også en samfundsopgave. Dette forhold klargør Luther i et af de reformatoriske hovedskrifter fra 1520: »Til den kristne adel af den tyske nation om reformation af kristenheden«. Skriftet belyser forholdet mellem evangelium og samfundsliv, herunder samfundsmagtens pligt til at sørge for en solid skoleundervisning.

Denne opfattelse gentager og uddyber Luther i det pædagogisk set vægtige skrift fra 1524: »Til rådsherrerne i alle Tysklands byer om deres pligt til at oprette og opretholde kristelige skoler«. Selv om skriftet nok kan kaldes pædagogisk i sit sigte, er det også her bemærkelsesværdigt, at Luther argumenterer på baggrund af sin kristendomsforståelse, idet han klargør dennes konsekvenser for synet på skole, undervisning og opdragelse.

I middelalderen lå undervisningsvæsenet i kirkens hånd og tjente kirkelige formål. Luther bryder radikalt med denne opfattelse. Han kritiserer middelalderskolen for at have forsømt kristendomsundervisningen og for at have været blind for den almene undervisnings samfundsnytte.

Kristendomsundervisningen i klostre og skoler formede sig væsentligst som liturgisk øvelse med henblik på deltagelse i gudstjenestelivet. Luther forkastede ikke denne form, men tilføjede den en egentlig kristendoms-

Martin Luthers juleaften med hele den kære familie og vennen, magister Philip (Melancthon), der lader lille Johannes skyde efter æblerne på juletræet. Datteren Magdalene leger med sin dukke, en lille juleengel.

(Efter originaltegninger af Gustav König til pastor A. Listovs værk: Martin Luthers Levnet, 1864).

undervisning med den bibelske historie som indhold. Kristendomsundervisning i skolen er en reformatorisk nyskabelse. Luther ville gøre bibelen til skolens centrum, lige fra grundskole til universitetet.

Dette syn er i overensstemmelse med Luthers forståelse af Skriften om kilde for tro og liv. Luther opfatter dette forhold aldeles konkret: Tilværelsen former sig som en gigantisk kamp mellem to magter, mellem Gud og Satan. Gud fører sin kamp gennem ordet. Hvor ordet ikke får råderum, får Satan frit spil, og livet fordærves. Derfor får det frygtelige konsekvenser, hvis fyrsterne forsømmer deres forpligtelse til at opretholde et ordentligt, kristeligt skolevæsen. Forældrene kan nemlig ikke magte opdragelsesopgaven alene, hævder Luther. Lige så højt han benævner forældrenes ansvar, når han henvender sig til dem, lige så mistrøstigt bedømmer han deres muligheder og vilje, når han skriver til rådsherrerne!

Skolens målsætning

Skolen skal imidlertid ikke være kristelig i den indsnævrede forstand, at den skulle være en ren bibel-skole. Men bibelen skal være skolens kritiske norm i forhold til de almene skolefag, deres nytte og brug. De har nemlig deres egen rang og umistelige værdi i den helhedsopfattelse af skolens og opdragelsens mål, Luther gør gældende.

Det er skolens øverste målsætning at opdrage børnene og de unge »til tjeneste for Gud«. Denne tjeneste virkeliggøres i de to regimenter, som er to ligeværdige sammenhænge, hvori et menneske kan tjene Gud. En tjeneste i kirken er hverken finere eller frommere end en hvilken som helst tjeneste i samfundet. »Tjeneste for Gud i de to regimenter, i skabelsens sammenhæng og i forløsningens sammenhæng, bliver ifølge Luther den kristne opdragelses målsætning«. (Asheim).

Derfor er skolen nødvendig, ikke alene for kirkens skyld, men også for samfundet. Til at opretholde et sundt samfundsliv behøves veloplyste, dygtige mænd og kvinder, som forstår at styre land og folk, hus og hjem, på ret vis. Den lutherske kaldstanke – at Gud skal og kan tjenes i enhvers kald og stand hører således uløseligt sammen med hans opdragelsessyn, både når det gælder opdragelse i hjem, menighed og skole.

I nutidig sammenhæng

Set i nutidsperspektiv falder afstanden til Luthers tid og opfattelse umiddelbart i øjnene. Der er langt fra det lutherske helhedssyn, hvor hjem og kirke og skole samvirker i en indbyrdes samhørighed og afhængighed og til nutidens samfund, der er splintret i pluralisme og præget af en radikal sækularisering.

Derfor kan Luthers lære om de to regimenter heller ikke uden videre gøres gældende ind i en nutidssammenhæng. Det opdragelsessyn, som for Luther uløseligt hænger sammen hermed, kan ligeså lidt umiddelbart overføres på nutiden. Det betyder imidlertid ikke, at man kan henvise Luthers forståelse af forholdet mellem tro og opdragelse til en uigenkaldelig fortid. Luthers syn rummer en vital inspiration og peger på opgaven: At tolke dette syn ind i en nutidig sammenhæng.

Vel er Luthers tid fjern fra vor nutid. På ét punkt synes dog en lighed at træde tydeligere og tydeligere frem: I behovet for en solid kristelig undervisning og en evangelisk inspireret opdragelse, så *sammenhængen* mellem det åndelige og det verdslige kan træde frem påny. Og mon ikke den samme erfaring kunne gøres i dag, som Luther gjorde på sine visitatsrejser: At den kristelige vankundighed blandt voksne – og derfor selvfølgelig også blandt børn – er af umådelige dimensioner.

På denne baggrund kan det være nyttigt at erindre, at det var i opgør med samtidens åndelige armod og slendrian, Luther gjorde sin opfattelse

gældende af den rette bestemmelse af forholdet mellem tro og opdragelse. Utrætteligt udfoldede han den, konkret og livsnært, gennem forkyndelse og undervisning, i tale og skrift.

Det er måske den virkelige udfordring, en besindelse på arven fra Luther rummer i dag: *En genopdagelse og en genoplivelse af den kristelige børnelærdom.*

Søren Lodberg Hvas.

Litteratur, der er benyttet til emnet:

Ivar Asheim: »Orientering i religionspedagogikken«. Oslo 1970.

Ivar Asheim: »Glaube und Erziehung bei Luther«. Heidelberg 1961.

K. E. Bugge: »Pædagogiske grundideer«. København 1969.

Gerh. Eberling: »Luther«. Oslo 1978.

Hans Chr. Knuth: »Ein Herz, das voll Freude ist ...«. Gütersloh 1983.

Hal Koch: »Luther«. København 1960.

Jan Lindhardt: »Martin Luther. Erkendelse og formidling i renæssancen«. Borgen 1983.

Jan Lindhardt: »Martin Luther. Renæssance og reformation«. København 1982.

»Luthers skrifter i Udvalg, bd. IV«. Red. Torben Christensen. København 1964.

E. Thestrup Pedersen: »Dåb og dåbsundervisning i folkekirken«. København 1976.

Mestersangeren fra Nürnberg

*Skomager Hans Sachs –
og hans bidrag til den lutherske reformation*

Af sognepræst, cand. mag.
Arne Hægstad
Fejø

500-året for Martin Luthers fødsel er verden over blevet markeret med utallige foredrag, tidsskriftartikler og udstillinger; ikke mindst i Tyskland (såvel i Forbundsrepublikken som i DDR), hvor man af nærliggende grunde har et righoldigere materiale til belysning af Luthers liv og reformations-tiden i det hele taget. Den betydeligste mindeudstilling var »Martin Luther und die Reformation in Deutschland« på Germanisches Nationalmuseum i Nürnberg. Udstillingen omfattede 652 numre, udførligt beskrevet og forklaret i et katalog på næsten 500 sider, forfattet af såvel protestantiske som katolske teologer og historikere. (Udgivet af nævnte museum på Insel Verlag, Frankfurt am Main, 1983).

Det værdifulde ved udstillingen var den vægt, der var lagt på at anskueliggøre den politiske, sociale og økonomiske baggrund for reformationen, ikke blot de teologiske stridigheder, som gik forud.

Et særligt spændende afsnit var udstillingen af *flyveblade med billeder*. Hvad radio og fjernsyn i dag betyder for meningsdannelsen, kom flyvebladene – takket være Gutenbergs »løse typer« – til at betyde for menigmands stillingtagen til tidens spørgsmål, især de religiøse. Som noget nyt fik borgere og bønder nu mulighed for at deltage i debatten. En blandt mange var den berømte mestersanger fra Nürnberg, skomageren *Hans Sachs* (1494-1576). Han skrev flere evangeliske salmer, som den unge Arvid Pedersen (senere præst og provst på Bornholm) omgående oversatte til dansk. I 1523 havde Hans Sachs taget parti for Luther med digtet »Nattergalen fra Wittenberg«, og i 1524 udsendte han bl. a. et flyveblad med en aktuel udlægning af Johannes-evangeliets kap. 10: »Sandelig, sandelig siger jeg (Jesus) eder, den, der ikke går ind i fårefolden gennem døren, men stiger over andetsteds, han er tyv og røver ... Jeg er fårenes dør ... Jeg er den gode hyrde ...«.

Christus huade.

Kumpet in mir Christus huade
 All die irsch wach endelig leet
 Wan ich will euch erquieken all
 Ich bin die lichte in der dachweyl flad
 End bin von ewigen wagen kumpen
 In der welt zu auff mich gumpen
 Wan ich an dem lichte gesehen
 End bey dem vater halden ewigen
 Darum mit hunderts mich erget
 Der weltlich erwidert er
 Wer aber anders nit so begeht
 Der soll an dem end nicht sein
 Wan all enge wort die send erret
 Ich bin der vater so aufgerichte
 Ich bin der vater so in die end
 In der welt so warheit end leben
 Der wer an mich eroffnung
 Er rediget er vnd bligung
 Alle die da glendigen mich
 Wer den irsch erwiglich
 So der hand den Todt überliffung
 So der hand den Todt überliffung
 So der hand den Todt überliffung
 Darum ich leben erwiglich
 Wer mit mir in ewigen erwiglich

Der Engel huade.

O blind peiter hauff sage an
 Was hat euch der frum Christus than
 Das er die glendet seuen war
 Was er stegte ein an fremden ort
 Nach ewer nist hilf eroff vil secke
 In den erdichten menschen mecke
 Dar nach weig eben seyndt weigote
 Wer er solt am schen leet end port
 Da all mit lugen seyndt weigote
 Darum durch sichte die hylig schiffte
 Die argere end allan Christum
 Durch dem wach gerichte vnd frum
 Den Christo laff allan die lere
 Er se da so vil soult menschen mer
 In den lere in in wider ganglich
 Er nempt euch auff gewiglich
 End leet euch durch sich sich erwiglich
 Wenn er ist der gedenken tran
 Gütig vnd schiffmüdig von herzen
 Volger in mir kumpet mit schmerzen
 In der welt vnd hylig er yett glesse
 Wer hoch die wete euch lobt end priesse
 So werde er hoch endlich vnd erwiglich
 In die kumpet den wer er ewig seuen

Der Soeloff hauff wichte

O Engel schreyt sagene nit mer
 Von diler nemerke leet
 Die er die güte werck wachte
 Er mach vnd Christus sicut gemachte
 Von diler was gar kein wort mer noch
 Zur lichte er danck am spot
 Vnd joch die das Evangel weyff
 Das er allan der seuen souff
 Darum ich hab erwiglich leben
 Von die all menschen den darneben
 Vnd an erdet ewigen Gesehene
 Der doch gesehene auff nunff
 Wer der oder vier hundert jaren
 Vil hylig leet die von ewe waren
 Die sichte werck vnd hand diler
 Die wir erdicht den land gincere
 Die tha s diene wer glesener
 Die hylig ichon vnd glesener
 Sam vnd mit mich glesener auff erden
 Dar nach wir erwiglich werden
 Die lichte erwigliche vnd lichte
 Auf vser werck da in die welt so wagen
 Vnd in die welt so wagen
 Vnd in die welt so wagen
 Vnd in die welt so wagen

Sana Gachil Schilfer. 111. D. 1111.

Tegningerne på reformationstidens slyveblade var så letfattelig som billederne i vor tids tegneserier.

Man behøver ikke at kunne læse Hans Sachs' versificerede tekst under Hans Sebald Behams træsnit af Jesus i døren til en fårestald (der leder tanken hen på en faldefærdig kirkebygning!) for at kunne forstå, at den katolske kirkes præster, munke og nonner var som de tyve og røvere, Jesus havde talt om. Jesus Kristus står i døren – ja, Han *er* døren, der for bønder og borgere fører til frelsen.

På baggrund af vor tids økumeniske (fælleskirkelige) bestræbelser kan man nok forarges over den grove indoktrinering, som billedet er udtryk for, men spørgsmålet er, om ikke også de moderne massemedier undertiden kan gribes i lignende »forenklinger« af sandheden?

Arne Hægstad.

Gustaf Bengtssons sange til dagen og vejen

Af højskoleforstander
Per Warming
Elbæk Folkehøjskole

»Skulle det ske, at man riggede et diktatur til i vort fædreland, har folket sin egen fri skole (højskolen, red.), hvorfra det kan samle sig til modstand og til kamp for *den folkelige frihed*«. Sådan skrev højskolemanden, nu afdøde forstander for Lollands Højskole, Gustaf Bengtsson, Søllested, i Lolland-Falsters Stiftsbog 1969 apropos Søllested Højskoles opståen. Han tillagde dermed som baggrund stiftelsen 1884, for nu snart 100 år siden, af en aftenunderholdningsforening, hvori folk fra de tre sogne: Søllested, Skovlænge og Gurreby kunne mødes til sangaftener og foredrag. Folkelig oplysning var deres ærinde, deres idé og deres liv. Personlig vækst og frigørelse ud fra det hovedsyn, at mennesket var skabt i Guds billede, understreger Gustaf Bengtsson og minder om, at behovet for folkeligt fællesskab var stort netop i årene efter provisorietidens håndfaste indgriben.

Som 35-årig (i 1951) stod Gustaf Bengtsson (1916-1982) i valgets dilemma: skulle han fortsætte et lovende forfatterskab ... eller med sin sans for menneskesindets kringelkroge ind i et arbejde som højskolelærer for sine unge medmennesker? Han valgte højskolen. De digteriske evner brugte han til at skrive enkle vers *til dagen og vejen*. Adskillige af dem nu på tryk, sat i musik og med i skole-sangbøger. Musikken dertil er skrevet af svigersønnen, Per Warming, også højskolemand, forstander for Elbæk Højskole. I omstående artikel vil man kunne læse om, hvordan samarbejdet mellem svigerfar og svigersøn begyndte. Så værdifuld blev gensidigheden i de tosamarbejde og begges store interesse for Grundtvigs salmer - Per Warming har skrevet melodier til en række af Grundtvigs bibelhistoriske sange fra Sang-Værk II - at svigersønnen nu forbereder en mindebog, »Gustaf Bengtssons Sange«, som vil blive udgivet, så snart den økonomiske baggrund er i orden.

Interesserede vil ved læsning af omstående artikel, som er en del af mindebogens indhold, få en forsmag på det billede, der med mindebogen tegnes af den folkelige grundtvigske sang- og salmeglæde, dens ledere og udøvere. I tilknytning til artiklen om Gustaf Bengtsson og den folkelige sang, han bragte til Lolland, er reproduceret to af hans kendte digte: *Livet og Nu til morgen*, dette sidste er det indledende digt til en lille samling morgensange på syv ialt - et til hver af ugens dage, alle sat i musik af Per Warming.

Det var en opadstigende stjerne på den litterære himmel i Danmark, der i 1951 kom til Lollands Højskole som forstander, sammen med sin kone Inger og to små piger. Forud havde han haft en samtale med sin forlægger, Arnold Busck, der havde frarådet ham at blive højskolemand. Én ting er at være forfatter, der er højskolelærer ved siden af, lad gå – men at gøre højskolen til sit liv: nej, lad være med det – *så bliver du ikke forfatter!* Begge vidste, at Busck havde ret. Bengtsson vidste, hvad han gjorde. Han valgte – og blev ikke forfatter.

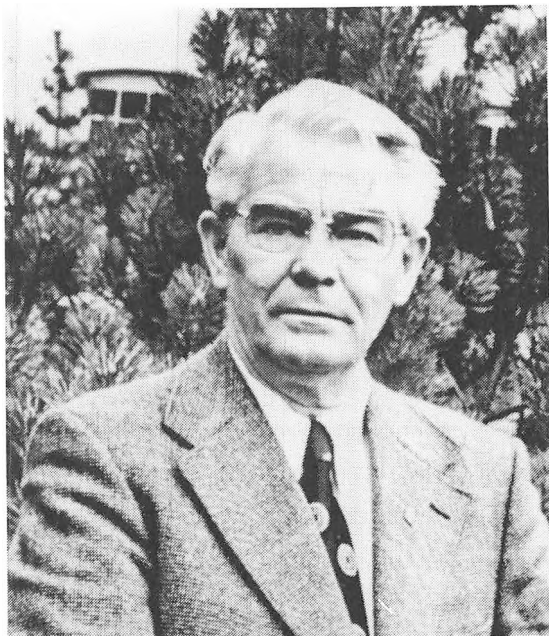
Gustaf Bengtsson var netop fyldt 35 år. Tre romaner og en digtsamling havde han udsendt i tæt følge. Han var vokset op i et, også efter den tids forhold, fattigt arbejderhjem på Amager som den ældste af 8 søskende. Faderen kom fra Skåne. Som arbejdsløs snedker kom Gustaf Bengtsson på højskole i Rønshoved ved Flensborg Fjord, fortsatte i Askov, blev højskolelærer på Bornholm, hvor han under krigen var med i modstandsorganisationen »Ringene«. Efter krigen arbejdede han for socialministeriet med flygtningelejre og undervisning af arbejdsløse. I romanerne krydses to linier: en stolt, national, heroisk – der flammende hyldede Kaj Munk og oberst Paludan Møller – og en anden: ydmyg og lydhor – der vedkender sig samhörigheden med virkeligheden, livets vækst. I grunden er det derfor naturligt, at den unge frihedskæmper med sin digtsamling »Vi spørger dig, Danmark« opsøgte den gamle, ulykkelige digter Valdemar Rørdam, der var udstødt og foragtet efter sin bekendelse til nazismen – og med respekt gav ham sine digte.

Den unge Gustaf Bengtssons litterære pejlemærker var Jakob Knudsen, Karen Blixen og Helge Rodes og Jørgen Bukdahls kulturkritik. Den første roman »Sagnet, der ikke ville dø« kom i 1946 i sværmen af frihedskæmperromaner sammen med »De røde enge« og »Den usynlige hær«. I en hilsen, klæbet ind i et eksemplar af bogen, skriver Bengtsson: »Ingen fugl flyver for højt, når den flyver med egne vinger (W. Blake)« og »Som arbejdere kender vi kun et eneste ord: Fremad!« og bogen indledes med et vers af Werner von Heidenstam:

*Det er stoltere at vove et terningekast
end at sygne hen i sin stue.
Det er vakrere at høre en streng, som brast,
end aldrig at spænde en bue.*

Hovedpersonen pines, foruroliges og skammer sig over sin dødsangst og fejhed. Men i den centrale begivenhed kravler han frem gennem tyskernes kugleregn og opdager frihedens hemmelighed. Han havde troet, det gjaldt om at vinde personlig frihed: friheden til at gøre, hvad man vil. Nu ved han, at frihed er friheden til at gøre, hvad man skal.

*Højskoleforstander
Gustaf Bengtsson
i haven til Lollands Højskole,
hvor han havde sit
virke 1951-82.*

Den næste roman »Nye bastioner« kom i 1947. Den fik H. C. Andersen-mindemedaljen og blev ligefrem en regulær studiekredsbog og et indlæg i Sydslesvig-debatten. Grundtemaet er pligten og troskaben mod Danmark, der blev frihedskampens lidenskab, på efterkrigstidens betingelser, spørgsmålet om vækst, fornyelse, fremtid – nye bastioner.

I 1950 kom så »Halvvejshuset« tilegnet den højskolemand, der havde sat ham på sporet, nemlig Aage Møller i Rønshoved. I denne bog er frihedskampens erfaring og indsigt gennemlyst og sat ind i hverdagen som problem og vækstvilkår:

»Han forstår jo ikke, hvorledes kongeriget genfødtes for mig – under krigen. Jeg kan ikke forklare ham, hvordan det var at blinke afmærkninger op i nattehimmelen med en håndlygte, hvordan man var både stolt og meget glad over at høre til blandt de fyre med deres håndlygter, og hvordan det samtidig var at være fuld af angst for, hvorledes det skulle gå resten af natten. Måske mener du slet ikke det samme, når du siger Danmark, som den mand her? Danmark – altså det rigtige Danmark – det, der blinkede opad med håndlygterne, for det må da være det rigtige Danmark? *Nej!* Det er ikke det, jeg mener. Selvfølgelig hører de allesammen med – også manden her ...«

Det var denne unge forfatter, der varslede et selvstændigt forfatterskab, nationalt, mandigt-erotisk – som efter samtale med sin forlægger valgte højskolen, og ikke blev forfatter.

Siden blev det folkeligt-politiske småskrifter. Først indenfor Dansk Samling, hvis formand han var i mange år, siden en lang række småbøger udgivet af Fri Nordisk Folkehøjskole. Gustaf Bengtsson satte bevidst og håndfast sit talent i *tjeneste* hos noget andet end litteraturen, nemlig *det folkelige fællesskab*. Mange manuskripter læste han igennem, rettede og kommenterede. Han blev fødselshjælper for andres erindringer, andres historiske afhandlinger og andres digtsamlinger. I Aage Møllers navn skrev han »Myten og Mennesket«, der fremlagde Aage Møllers forkyndelse ud fra Gamle Testamentes myter.

Højskolemanden Gustaf Bengtsson arbejdede videre med sproget. Samtidig blev han, uden nogen sinde at få andre eksaminer end en varmesterprøve, en belæst og lærd mand. Han rensede sproget, vagtsom overfor al sentimentalitet, varsomt lyttende efter sprogets eget liv. Samtidig havde han ikke-akademikerens nysgerrighed og respekt for kendsgerninger og kundskaber: de har værdi i sig selv, fordi de er *virkelige*. En tilkæmpet barnlig ligefremhed af samme art som komponisten Carl Niensens modernisme: afstandtagen fra subjektiviteten, troen på det enkle, det rene, livet selv, som det er. I sprog-stilen var Bengtsson uden distancer, uden flot-heder, en blufærdig objektivist – undertiden med et patetisk anstrøg, der blev holdt i skak af humor.

Da han begyndte at skrive *sange*, var der sket noget. Jeg forestiller mig, at der under valgets vægt og lidenskabens højspænding skete en eksistentiel omlejring, en forløsning. Noget brød igennem, som ikke var forfatteren og ikke højskolemanden, men noget tredie. Kampen, pligten, offeret – alt det, der var imod naturen – blev gennemtrængt af en hengivelse, erotisk i sin grund, der var *med* naturen. En ny tone kom med og lyder klart i den sidste sang, »Livet«, hvor livsvæksten gennem jul, påske og pinse er entydigt sanset, og hvor der også med typisk Bengtssonsk humor færdes en gris, der ønsker sig bedre stunder. Sangen finder ubesværet grundtonen i ordet *velbehag*.

En ydre anledning til sangene var vel, at jeg, der i 1967 var kommet ind i familien som svigersøn, begyndte at skrive melodier til Grundtvigs bibel-historiske sange. En gang i foråret 1972 kom så med posten morgensangen »Nu til morgen er der dejligt« og et par ord, om der ikke skulle melodi til. Og snart tegnede sig planen om at få udgivet syv morgensange – en til hver dag. Snart kom julesange til, og Bengtsson sørgede for privattryk som til-læg til højskolesangbogen, så sangene kunne bruges. Det lille hæfte var nummereret fortløbende efter 15. udgave, så »Nu til morgen er der dejligt« havde nr. 822, og forrest stod en brugsanvisning, hvor han samlede den fol-

kelige sangmetodik i en nøddeskal: *En klat lim på for- og bagside. Sæt hæftet ind i højskolesangbogen. Begynd at synge.*

I en halv snes år skrev Gustaf Bengtsson sange. Et udvalg af de bedste tæller godt halvtreds. Det er sange til dagen og vejen. Ofte bestillingsarbejder – med håndværkerens grundighed i detaljen og kunstnerens myndighed i anslaget. To sangbøger satte afgørende skub i værket. Først Dansk Skolesangbog, der udkom i 1976, hvor jeg var formand for sangbogsudvalget, og Bengtsson var rådgiver, korrekturlæser og leverandør af sange, oversættelser og tekstbearbejdelser – og siden Hjemmeværnets Sangbog, der ikke udkom, men kørte fast et sted i systemet. Der var vi begge med i sangbogsudvalget. Inspirationen var *brugen* – der skulle synges. Folkeviser blev gen-digtet i syngeligt versemål til fællessang, nordiske sange og viser blev oversat, bibelhistoriske sange blev strammet og bearbejdet til syngelighed for børn. Efter dette skub begyndte omridset af et sangværk at tegne sig: morgensange, aftensange, julesange, nordiske sange og viser, historiske sange, drikkeviser, salmer, børnesange, årstidssange, skolesange og folkeviser. I 1969 skrev Bengtsson om den folkelige sang og højskolesangbogen, og han anslår derved grundtonen i sine egne sange:

»Den folkelige sang er noget universelt, en uafsladelig nynnen udsat for danske lokalinstrumenter. Men den er tillige dette som noget historisk ... (Højskolesangbogen) fungerer allerede delvis ved at være til stede. Man har den ved hånden som et hjælpemiddel. Som man i hverdagen tager sig en hjertestyrkning ved en kop kaffe eller en cigaret for at stimulere, tager man sig en sang ...

Med højskolesangbogens opkomst og udvikling i det danske folk er et mysterium så at sige groet lige op af jorden. Det udtrykker noget så skrøbeligt og på samme gang så magtfuldt som en tro. Den udtrykker i ord og toner – men historisk – noget så afsindigt, som at tro, håb og kærlighed, frihed, sandhed og retfærdighed er stærkere end alle udenrigspolitiske, økonomiske og militære kræfter«.

Det begyndte med en opstigende stjerne. Det sluttede med en pinesol. En bemærkning af Gustaf Bengtssons nære ven Jørgen Bukdahl rammer hans sangværk til det danske folk:

Tag en dram og syng en salme – det plejer at hjælpe!

Per Warming.

Nu til morgen

Per Warming

Musical notation for the first system, including treble and bass clefs, a 3/2 time signature, and lyrics: "Nu til mor-gen er der dej - ligt her i Dan-mark. Gul i kjo - len". Chords D, G, f#m, hm, A, f#m are indicated above the staff.

Musical notation for the second system, including treble and bass clefs, a 3/2 time signature, and lyrics: "svin-ger so - len med sit lys fra stad til stad ød-sel, mild og mor-gen-glad.". Chords E7, A, G, D, A, hm, f#m, A are indicated above the staff.

Musical notation for the third system, including treble and bass clefs, a 3/2 time signature, and lyrics: "Folk fra disk, fa - brik og ski - be gra-tis guld-stænk får på stri - be.". Chords D, f#m, G, hm, cm, D, A, D are indicated above the staff.

1. Nu til morgen er der dejligt
her i Danmark.
Gul i kjolen
svinger solen
med sit lys fra stad til stad
ødsel, mild og morgenglad.
Folk fra disk, fabrik og skibe
gratis guldstænk får på stribe.

2. Andre dage styrler regnen
ned i Danmark.
Væde siler,
blanke biler,
tændte lygter, vrede dyl,
sprøjteri fra pyt til pyt.
Ah, kloakkerne som stopper:
Skoleborn, der henrykt sopper:

3. Somme dage bider blæsten
hårdt i Danmark.
Kulden stinger,
frosten springer
vinterhvid fra hus til hus,
men i læ for kolde sus:
nikker folk med bedre-viden:
det var værre før i tiden!

4. Nu til morgen kimer lærken
over Danmark.
Fint det klinger,
når den ringer
fra sin lille rum-station,
takker Gud for sin ration
af det håb, at alt skal lykkes
hen, hvor alle dage lykkes -

Gustaf Bengtsson

Livet

Per Warming

B Eb F7 Gm Eb B F7 B

Den mør-ke himmel, den blan-ke regn, dit ef-ter-år med de tun-ge tan-ker,

C C7 F C F B C F

Den vå-de kra-ge i pi-le-hegn, mens trak-tor-stempler-ne ryt-misk banker.

F7 B Eb B Gm Eb F7 B

For-ryk-te må-ger i plo-vens spor og tviv-lens tå-ger om det, du tror!

Den mørke himmel, den blanke regn,
dit efterår med de tunge tanker.
Den våde krage i pilehegn,
mens traktorstemplerne rytmisk banker.

Forrykte måger
i plovens spor
og tvilens tåger
om det, du tror!

Når småbørn plager om sne til jul,
og grisen ønsker sig bedre stunder,
og glæden blinker i hvert et skjul
er selv en smågran til skovs et under.

Når mørket strammer
omkring dit bo,
dit hjerte rammes
af lys og tro!

Det svømmer solgult ved gårdens gavl,
den små erantis i sværm og følge,
og marker hvidner i bakkets tavl
mens jorddamp løfter en livslun bølge.

Et forår suser
om slægtens hjem,
i sindet bruser
forhåbning frem.

Så gulner kornet bag bakkedrag,
det duver blødt for den lune brise.
Velsignet blå er en sommerdag,
hvor herlig larm høres landet prise.

Maskiner klirrer
på høstens dag,
og sindet dirrer
af velbehag.

Gustaf Bengtsson (3. 8. 1916 - 1. 1. 1982)

Teksten er skrevet på Nakskov sygehus februar 1981. Melodien er skrevet februar 1982 og tilegnet Inger Bengtsson.

I Polen går næsten alle børn i søndagsskole

Af sognepræst *Carl P. Behrens*, Nakskov

Denne positive og interessante oplysning blev givet en sensommeraften af en fremtrædende luthersk præst, pastor Edward Romański, fra Rybnik – en by på 160.000 indbyggere i det sydlige Polen – under hans og hans hustrus besøg hos sognepræsterne Birgitte og Holger Villadsen, Kappel.

En række præster fra både Søndre og Nørre herreds provstier på Vestlolland var indbudt til at møde pastor Romański og frue i Kappel præstegård. Det blev til en meget levende skildring af det polske folks omskiftelige historie – også når det gælder både den bogstavelige og den åndelige geografi.

Pastor Edward Romański og frue i Kappel præstegårds have til kollegialt møde med præster fra Søndre og Nørre herreds provstier.

Ikke uden humor fortalte han om landets geografi og kaldte Polen for en af verdens »supermagter« med 49 stater (amter) og Sovjetunionen som versalstat! Det meget omskiftelige klima fik man et voldsomt indtryk af, da han berettede om misvækståret 1980, som blev en katastrofe for polsk landbrug. På en sommerdag fik man visse steder i løbet af 1½ time lige så megen regn, som man normalt får på 1½ år! Mange steder lignede landskabet en indsø.

Luthersk mindretalskirke

Med sine 37 mill. indbyggere er Polen overvejende et katolsk land, hvor omkring 96% af befolkningen tilhører den katolske kirke. Pastor Romański er præst i den evangelisk-lutherske kirke i Polen, som har 100.000 medlemmer, som er fordelt over et stort antal menigheder – dog flest i den sydlige del af landet. I pastor Romańskis hovedkirke i Rybnik er der 550 aktive medlemmer, som selv betaler til kirkens og præstens underhold ved frivillige bidrag.

Pastor Romański, Rybnik (160.000 indb., sydlige Polen), har så stort et område, at han ofte må klare 3-4 gudstjenester på én søndag ...

500-året for Luthers fødsel fejres

Allerede i begyndelsen af juni måned blev 500-året for Luthers fødsel fejret med manér i Polen, hvor den lutherske kirkes eneste biskop prædikede ved to gudstjenester i byen Ciąszyn. Ved begge gudstjenester var der 5.000 inde i kirken – og 6.000 samlet uden for kirken! I begyndelsen af september fulgtes jubilæumsåret op med en teologkonference i tre dage, hvor alle lutherske præster i Polen deltog.

Tværkirkelig uddannelse af præster

Som noget ret enestående for Polen berettede pastor Romański om en teologisk præstehøjskole med 110 studerende fra forskellige kirkesamfund, som ligeledes blev undervist af både katolske og lutherske professorer. Romański oplyste, at der både var mandlige og kvindelige studenter, men at de kvindelige kandidater ikke blev ordineret til præstetjeneste, men derimod blev brugt i kirkens undervisnings- og evangeliseringssektor.

Næsten alle børn i søndagsskole

I Polen gives der ikke religionsundervisning i skolerne, men derimod oplever man inden for den lutherske kirke, at omkring 70% af alle døbte børn går til undervisning i kirkens søndagsskoler eller børneklubber. Konfirmationen og den dermed forbundne undervisning er obligatorisk for alle døbte, som fortsat vil høre med til menigheden.

Et særligt kapitel for Polen er de ikke så få krypto-kommunister. Som medlem af det kommunistiske parti er det ikke velset, at man er medlem af en kirke og lader sine børn døbe og opdrage i den kristne tro. Derfor findes der en del, som nærmest i det skjulte lader deres børn døbe – måske op til 60 km fra deres bopæl!

En travl præst

Pastor Romański er en travl præst. Han følte det som en »fridag«, når han på én søndag kun havde to gudstjenester. Som regel har han tre eller fire – fordelt over et stort område i egnen omkring Rybnik. Desuden sidder han med i den lutherske kirkes konsistorial- og synodalråd i Polen. Som ældste præst i konsistorium, som består af otte medlemmer, er han ofte biskop Janusz Narzyńskis stedfortræder, hvilket ofte giver ham nogle lange rejser til Warszawa, hvor den lutherske kirke har sit hovedkontor.

Carl P. Behrens.

Præstegårdshaverne – og deres fremtid

Af havebrugskonsulent
Jørgen Holm
Nykøbing F.

I Lolland-Falsters stiftsbog 1982 omtales de miljøbevarende kræfter, som i disse år i et landsomfattende samarbejde mellem amtskommunernes fredningskontorer og regionale, kirkelige og kommunale myndigheder sættes ind til sikring og pleje af landsbykirkernes omgivelser. På amtsplan overvejes nu også de gamle herregårdshavers fredning. Men hvad med de gamle *præstegårdshaver* med deres parklignende haveanlæg over betydelige arealer? Vil bevarende kræfter også sætte ind for at redde dette stykke kulturhistorie? Udefra høres det, at Storstrøms amt ligger langt fremme med plejen af fortidsminder ... Men hvad mener den stedlige sagkundskab om præstegårdshavernes bevaringsmuligheder? Herom nogle synspunkter:

Vi kan simpelthen ikke undvære vore gamle præstegårdshaver! Men til deres overlevelse og videreførelse knytter sig problemer af både menneskelig og praktisk karakter. Præstegårdshaven har haft og kunne måske få det igen: *en central placering som mødested for unge og ældre i et sogn.* Men det vil i de fleste tilfælde forudsætte en restaurering af de gamle præstegårdshaver. Ikke mindst for de såkaldte »fredede« præstegårdshaver ligger der uløste problemer om vedligeholdelse og løbende sagkyndig tilsynsføring.

Der er også et stort menneskeligt problem, som man kan støde på, når den nye præst kommer fra mange års tilværelse på stenbro. En god præst kan godt være en dårlig havemand! For ham kan havepasningen blive en uoverkommelig byrde. Han var jo ikke ude efter jord under neglene og blåfrosne fingre, som ikke kan vende blade i bogen. Hans plads var jo først og fremmest i studereværelset!

Den 300-årige ask er så omfangsrig, at der må flere end tre fuldvoksne mænd til at spænde om den. Iøvrigt er den gamle ask hårdt trængt af den selvsåede bevoksning, som konsulent foreslår, den frigøres for.

Den 100-årige parklind (Tilia cordata) står smukt midt i velbevaret stjernebrølægning på Horbelev gårdsplads. At gårdtræet har alder ses af de store knuder, fortykkede vækstlag, der skyldes for sen beskæring. (Foto: Tove Meyer Hægstad).

En god præst ... men ikke havemand!

Jeg husker en yngre, nyankommen præst med forventninger til embedet. Han virkede samvittighedsfuld og påpasselig. Men han følte sig lidt i klemme med det store haveareal. Man bliver landsbypræst med bopælspligt. Med boligen følger en gammel præstegårdshave på op til flere tønder land. Hvornår skal man få tid til at passe den ... og hvordan? Når man nu ikke er velbefaren? Man har brug for et sted at gå hen og få vejledning ... Hvad gør man dog ellers?

Langt lettere går det, når præsten er havevant. Jeg mindes en præstegårdshave, fyldt med tidsler og kratværk efter et par års vakance indenfor embedet. En ældre præst tog kort efter indsættelsen i embedet bogstavelig

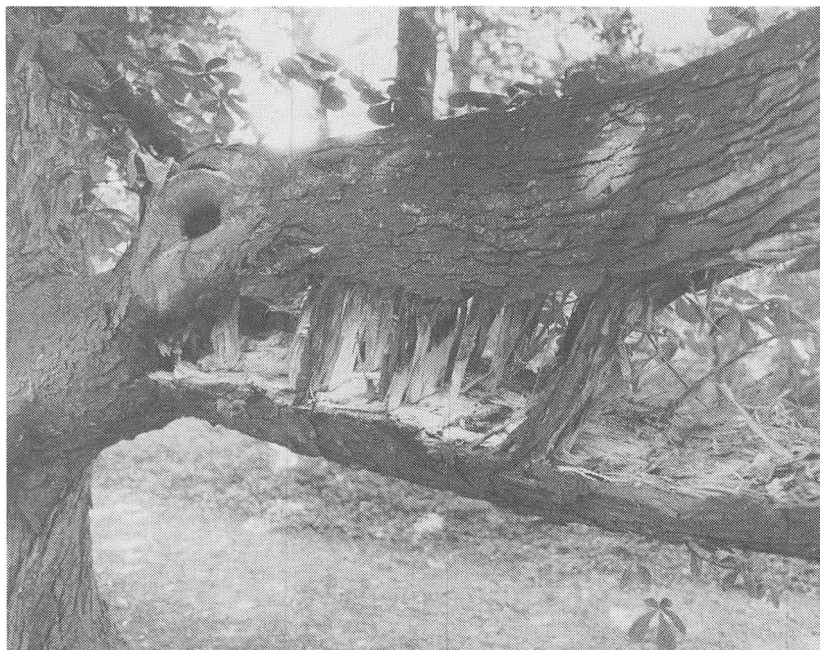
Jeg kan endda meget godt lide at gå i have, men for en præst kan det godt give problemer, hvis der er mere at gøre, end man kan klare; der er lige de 5 tdr. land skovhave for meget, erkender Moseby-præsten.

talt fat om nælden! Han iværksatte ufortrødent en redningsplan med 2-3 timers daglig arbejde i haven, hvad der satte skik på det hele. Og dog måtte han erkende, at han i flere situationer havde haft brug for sagkyndig hjælp. Men der kom da en dejlig have ud af noget, der lignede en grøftekant.

Der er også eksempler på selvhjulpne præstefamilier med stor børneflokk, som løser deres haveproblem ud fra deres særlige forudsætninger: *God og ung arbejdskraft og mange munde at mætte!* Man kan måske indvende, at det ikke lige netop var efter den traditionelle præstegårdshaves mønster. Men – da havemønsteret var ødelagt, efter at en ny vejføring havde brudt de gamle linier op, måtte man finde nye løsninger. Det blev en kæmpeurtehave med havearbejde og friluftsliv og frugt og grønt på bordet.

Tre timer til at slå 1 td. land græsplæne

Men størst byrde og flest problemer lægges der på præster med de fredede præstegårdshaver her i stiftet på 5-7 tdr. land. Alene græsplænearealet kan være så stort (1 td. land), at det tager 3 timer at klippe hele området. Den gamle præstegård i Horbelev, Falster, omfatter 6-7 tdr. land, hvoraf over

At den 150-årige kastanie i den fortryllede Moseby-skov mest af alt ligner en krokodille på krigsstien, er et udtryk for, at træets forfald er endt med et brud, der nu kræver beskæring, opbinding - kort sagt: pleje - oplyser sagkundskaben.

halvdelen er skov og dam ... det hele er fredet ... uden sagkyndig tilsyn gennem de sidste 21 år. Hvordan det så kan forklares!

Takket være stor påpasselighed og enormt slid fra beboerne er spor af århundredgamle traditioner bevaret. Allerede på gårdspladsen kan man opleve noget så sjældent som *stjernebrølægning* rundt om gårdens mægtige og prægtige lindetræ fra 1814! Endnu står det gamle hestevandingstrug og ridestenen, som herskerne steg til hest fra. Og der er sjældne træer af betagende skønhed, 100-, 200- og 300-årige, blandt den sidste aldersgruppe en ask, *Fraxinus excelsior*, ca. 300 år. Men i mange tilfælde burde her en skovekspert mærke af om eventuel fældning eller beskæring. Det er svært for en præst at skulle stå midt i de særlige problemer, som følger med 5 tdr. land gammel skov.

Præstegårdshaven – en kulturværldi

I nabosognet Åstrup ligger den anden fredede præstegård i stiftet, Moseby, med lige så traditionsrig præstegårdshave, ca. 1 tdr. land med et smukt be-

Tidene skifter. Over den lille sø, nu dam, blev 1700-tallets præst sommerdage sejlet til eftermiddagste i pavillonen på den anden side. Dengang var der mange folk som hjælpere. Nu er man selv solist i hus og have. (Foto: Tove Meyer Hægstad).

varet parterre-anlæg med klippede buksbomhække og gamle roser. Flere botaniske sjældenheder gemmer sig endnu i skovbunden, skælrod, lærkespore, apennineranemoner, vilde tulipaner. Havens karakter og historie bevirkede, at Danmarks Naturfredningsforening foretog en registrering af havens træer, buske og urteagtige planter i 1959-1961. Det blev derefter til en fredning af præstegårdshaven i Moseby. Her som i Horbelev er det takket være en helt enestående indsats fra den bosiddende præsts side, at havearealet endnu i dag præsenterer sig smukt og velpasset.

Så var der præstefamilien med fire børn, der til børnenes jubel fandt helt utraditionelle løsninger på, hvad de kunne få ud af præstegårdshaven. De blæste på traditionerne, og med kirken som nærmeste nabo »omredigerede« de pompøse staudebede til køkkenhave med frugt og grønt og sundhed for familien. Men hvem rådspørger man?

(Foto: Tove Meyer Hægstad).

Men præstegårdshaven i Moseby omfatter også 5 tdr. land skov. Den står tæt overfor forfald. Her sænker mørket sig selv en lys sommerdag. Luften er tør af visne blade. Skovbunden er et vildnis, hvor man må træde varsomt. En fortryllet skov med 15-20 meter høje, ranglede træer. På et åbent sted i skoven en kastanie, der er »gået helt op i sømmene« og mest af alt ligner en desperat sulten krokodille. Også her på dette fredede område med en historie, der går tilbage til 1500-tallet, er behovet for tilsyn af sagkyndige stort, næsten alarmerende.

*Tidsler og krat og intet spor af plæne, sådan så her ud, da vi kom. Men så tog vi fat.
(Foto: Tove Meyer Hægstad).*

Lolland-Falster har mange fine præstegårdshaver at byde på, når talen er om kulturværdier af klasse og alder. De danske præstegårdshaver var i gamle dage sammen med selve præstegården, præst og menighedsråd en magt i samfundet. Præsten var den bærende kraft i kulturlivet, fremskridtets og fornyelsens mand. Præstegården på landet var da selve midtpunktet, hvorfra præstens virke udgik. Præsterne gjorde sig ofte stærkt gældende, i digtekunst, forfatterskab og politik. Ud fra sådanne skabende evner kom præstegårdslivet med samt landbrug, skovbrug og havebrug til at virke inspireret og inspirerende.

Registrering, havesyn og restaurering

Det er disse værdier, der må værnes om. Og tiden er inde netop *nu!* Det er et gennemgående træk, at præsterne åbent erkender, at de har brug for sag-

De gamle linde, der danner vinkel med en nøddeallé, ville vi gerne have under sagkyndigt tilsyn. Men af hvem? Og hvordan? (Foto: Tove Meyer Hægstad).

kyndig bistand. Først og fremmest en præstegårdsregistrering med angivelse af bevaringsværdige træer og planter, der bør fredes, ligeledes med kortlægning af originale haveplanter, der kan registreres som »historiske«.

En konsulenttjeneste under en eller anden form står for mange præster som noget af et ønskemål for dermed at skaffe ro og tryghed om alle hensigtsmæssige haveplanlægninger.

Det er også fra flere sider foreslået, at der i forbindelse med det vedtagne provstesyn hvert 3. år af kirker og præstegårde – hvor provsten kan være ledsaget af en arkitekt eller anden bygnings-sagkyndig – kunne suppleres med et havesyn (præstegårdshaven) og med bistand af en havearkitekt, hortonom og eventuelt forstkyndige, dendrologer, der er specialister i at bedømme ældre træers beskæring.

For flere år siden blev der afsat midler til havearkitekter, som skulle restaurere præstegårdshaverne, hvorved der også kunne komme nogen beskæftigelse i gang. *Samme behov er der i vor situation i dag, og endda i en tid med endnu flere arbejdsledige!* Det arbejde, der forestår, er ikke at plante præstegårdshaver til med juletræer! Det værste, der kunne ske. Og rydning eller nedlæggelse af haverne er ligeså uhyggelig en tanke. Men der skal ekspertise til for at kunne få vurderet, hvad der skal helt væk, hvilke krat og træer, der skal beskæres – stynes eller opstrammes – og hvilke nyplantninger, der bør ske. Det er ikke nye blomsterbede, men valget af de overordnede vækster som træer, hegn, buske m.v., der er med til at sætte præg og er af så stor skønhedsværdi for os alle – at vi ikke kan undvære denne inspiration – fra *præstegårdshaven*.

Jørgen Holm.

Bevaringsværdige træer i Horbelev og Moseby præstegårdshaver

Gl. ask: <i>Fraxinus excelsior</i>	ca. 300 år
Gl. platan: <i>Platanus acerifolia</i>	ca. 100 år
Fligetbladet lind: <i>Tilia cordata asplenifolia</i>	100 år
Blodbøg: <i>Fagus silvatica-atropunicea</i>	200 år
Ægte kastanie: <i>Castanea sativa</i>	200 år
Hønsebenstræ: <i>Thuja dolabrata</i>	
<i>Magnolia soulangeana</i>	
Taks: <i>Taxus baccata</i>	200 år
Duetræ: <i>Davidia involucrata</i>	35 år
Tempeltræ: <i>Ginkgo biloba</i>	35 år
Blodhassel: <i>Corylus maxima purpurea</i>	
Gamle frugttræer: æble og pære	100 år
Egetræer i flere alderstrin: <i>Quercus robur</i>	100-200 år
Småbladet elm: <i>Ulmus carpinifolia</i> (gamle og krogede)	
Kristtjørn: <i>Ilex aquifolium</i>	
Buskkastanie: <i>Aesculus parviflora</i>	35 år
Gamle bøge i skovhaven: <i>Fagus silvatica</i>	
Gammel parklind på gårdsplads: <i>Tilia cordata</i>	100 år
Gammel hestekastanie: <i>Aesculus hippocastanum</i>	200 år

I Moseby fremhæves:

Gammel mispel: <i>Mespilus germanica</i>	
Fligetbladet bøg: <i>Fagus silvatica asplenifolia</i>	200 år
Gamle bøge og linde i skovbunden – ahorn: <i>Acer platanoides</i>	
Rødtjørn: <i>Grataegus oxyacantha</i> – Paul Scarlet	
Gamle frugttræer: æble, pære, blomme	
Gammel hestekastanie: <i>Aesculus hippocastanum</i>	200 år

Når præsten skal på kursus

Af domprovst *Ole Jensen*, Maribo

»Udviklingen« spadserer hurtigt nu til dags. Den uddannelse, man fik i sin ungdom, kan man ikke klare sig med hele livet. Der sker så meget nyt. Det er især tydeligt inden for teknik og f. eks. kemi. Derfor må håndværkeren eller landmanden bestandig dygtiggøre sig. Derfor findes der konsulenter og faglige kurser. Derfor er der opstået et nyt ord, »efteruddannelse«.

Ja, men *præsten* skal jo blot prædike over de kendte tekster. Så præsten behøver vel ikke nogen efteruddannelse? Sådant er der nogle, der spørger.

De tager fejl. Aldrig nogen sinde har præsten haft så hårdt brug for efteruddannelse som nu. Af samme grunde som håndværkeren eller landmanden. Når »udviklingen« i vore ydre livsomstændigheder går hurtigt, går det lige så hurtigt med »udviklingen« i vort indre. Folk begynder at tænke »videnskabeligt« om tilværelsen. Når det sker, bliver f. eks. Jesu undere et problem – eller opstandelsen. Men også selve det at forholde sig religiøst bliver et problem. Er det ikke blot et spørgsmål om endnu mere »udvikling«, så kan mennesket selv klare alt her i verden? Så kan vi erklære Gud for pensioneret eller død. Det er der for længst filosoffer, der har gjort. Og masser af almindelige mennesker gør det, præcis i disse årtier.

Den situation er præsterne ikke tilstrækkeligt godt uddannet til at klare. Og vi kan ikke for vor kirkes skyld være interesseret i, at præsterne kun skal tage sig pænt af de ældre og midaldrende, som er vokset op under andre forhold, så de stadig forbinder noget med religion, kirke og Gud. Præsterne må være skikkede til også at tale til de unge, til det såkaldt »moderne menneske«.

Derfor skal præsten også på efteruddannelse.

Så hvis det sker, at præsten siger, at han ikke kan tage begravelsen en torsdag, fordi han skal på kursus i Maribo eller på »Fuglsang«, så er det vigtigt at vise forståelse derfor.

Siden 1980 har vi her i stiftet gennemført en hel række kurser for præster. Det har været så forskellige emner som: »Lolland-Falsters tidligste kirkehistorie«, et skrift af kirkefaderen Irenæus (på latin), »Gerontologi og teologi« (gerontologi er læren om alderdommen), moderne tysk politisk teologi, R. Prenters dogmatik, »Kristus-billeder gennem tiderne«, »Døden og den moderne lægekunsts muligheder for at forlænge livet« (hvornår skal der slukkes for respiratoren?), »Teologiens kulturkritiske opgave«, »Grundtvigs oversættelser af Luthers salmer«, »Sammenstødet mellem Grundtvig og Kierkegaard«, »Luthers nadverskrifter«.

Vi har haft foredragsholdere og kursus-ledere fra nær og fjern. Nogle har været udenlandske berømtheder – som D. Sölle, J. Jervell og G. Win-

gren. Andre har været eksperter fra universiteterne. Men værd at bemærke er det, at vi i vor egen kreds råder over megen faglig kundskab, så en række præster her fra stiftet har gjort en betydelig – ulønnet – indsats.

Til gengæld har det selvfølgelig kostet penge at hente folk til langvejs fra. Og de sidste tre år har vi arrangeret et årligt møde med én overnatning på »Fuglsang«, hvor præsterne var sammen med en af de udenlandske kapaciteter. Det har været vældigt givende. Vi har nået at arbejde os langt ind i vort emne, har nået at begejstres, har nået at komme i indgående drøftelse. Det ryster præsterne sammen. Og det giver dem nye impulser og ny glæde til den hverdag, der også for en præst kan blive en trummerum og blive trist og uinspireret – alt sammen med direkte mærkbare følger for menigheden.

Økonomisk har vi fået en uundværlig støtte fra Stiftsfonden. Det takker vi for. Og derved takker vi menighedsrådene, som hvert år sender en sum til denne fond.

De penge er i sandhed givet godt ud. Støt jeres præst, når han eller hun søger at skaffe sig frihed til at studere – som det i øvrigt er pålagt i præsteløftet.

Ole Jensen.

Kalkmalerier på kirkehvelving

– fortæller om middelalder-mennesket i liv og død

Af mag. art.
Stig Hornshøj-Møller
Freie Universität Berlin
Vestberlin

I sine studieår ved Københavns Universitet var Stig Hornshøj-Møller indtil 1978 knyttet til Nationalmuseets redaktion af »Danmarks Kirker« og var en årrække medleder af Nationalmuseets kirketure. Siden 1981 videnskabelig medarbejder ved »Freie Universität Berlin« med skandinaviske samfundsforhold og historie som fagområde. Var billedredaktør på Erik Kjersgaards værk om besættelsen og har ledet udvælgelsen af illustrationer til Kjersgaards Danmarkshistorie.

Der er ikke altid tale om »stor kunst« i kalkmalerierne, men det er måske netop på grund af deres umiddelbarhed og naive charme, at interessen for dem er stadigt voksende blandt nutidens mennesker. Nogle af motiverne er let genkendelige fra skolens bibelhistorie. Andre kræver et dybere kendskab til helgenlegender eller middelalderlig teologi. Og atter andre venter endnu på deres videnskabelige fortolkning.

Det er selvfølgelig rart at vide, hvad billederne skal forestille, men også uden denne viden giver de en nær kontakt med fortiden, med vore »rødder«. Uforglemmelige oplevelser og inspiration til at klare dagligdagens stress og jag. Humor og besk satire, dyb religiøsitet og grov pornografi, medmenneskelighed og brutalitet – kort sagt: kalkmalerierne afspejler en verden som vor!

Dødedansen

Det var næppe alle, som umiddelbart modtog kirkens tilbud om frelse og evigt liv. Havde dette været tilfældet, ville der formentlig ikke have været så mange fremstillinger af dommedag, hvor Jesus Kristus vender tilbage for at »dømme levende og døde«. Og hvor det forjættede Himmelrige sjældent

Elmelundemesteren ma-
lede 1480 i Åstrup kirke
»den fattige og den rige
mands bøn« ... hvordan
man burde - og ikke
burde - bede til Kristus.

præsenteres som andet end en bygning med en stor port, hvor sankt Peter kan åbne med sin nøgle, er der ikke grænser for hvilke pinsler, de vantro bliver udsat for.

Det må have rystet menigheden på *Femø* at se djævlene med svinehoveder, der ventede i Helvede. Og bedre har sognebørnene i *Gundslev* ikke haft det. På triumfvæggen fører en trommespillende djævel de fortabte hen i et rygende helvedesgab.

En anden form for dans finder vi i den berømte fremstilling af dødedansen i *Nørre Alslev*. På ny er der tale om regelret skrækpropaganda. »*Memento mori*... husk, at du skal dø«, og husk, at døden nårsomhelst kan ramme dig. Han kender ingen forskel på konge, biskop, herremand eller fattig bonde. Nogle forskere har hæftet sig ved, at det er en hornet djævel (Fanden selv?), der har grebet fat i biskoppen, mens de andre bare føres bort af almindelige dødninge. Har vi mon her et eksempel på begyndende mistillid til kirkens ledelse?

Elmelundemesteren

Billedet er malet af en af vore mest begavede kalkmalere. Vi kender ikke hans navn, og vi ved ikke ret meget om hans liv, ud over at han var virksom for ca. 500 år siden og har efterladt kalkmalerier i kirker som *Elmelunde*, *Fanefjord* og *Keldby* på Møn samt *Tingsted* og *Åstrup* på Falster. Kunsthistorikere har givet ham navnet *Elmelundemesteren* efter den kirke, hvor hans karakteristiske streg blev fundet for første gang i slutningen af forrige århundrede. En dygtig tekniker er han ikke. Hans skæve ægformede ansigter med de »søvnige« øjne er stereotype, og arme og ben er skruet anatomisk forkert på. Alligevel er helheden betagende. Farve- og fortælleglæden røber det særprægede talent. Og selv om der kan påvises forlæg for hans motiver, forholder han sig alligevel så selvstændigt til dem, at man fornemmer, at kunstneren ofte har lagt mere i billederne, end bestilleren har kunnet forvente.

Også i andre kirker har han behandlet *memento-mori*-motivet på letforståelig måde. I *Tingsted* ser vi, hvordan livshjulet ubønhørligt maler. Selvfølgelig, der for tiden er på toppen, skal engang i fremtiden som dødningsen under hjulet stønnende konstatere: »*sic transit gloria mundi* ... således forgår verdens herligheder«.

Rig og fattig

Elmelundemesterens verden består imidlertid ikke kun af skrækpropaganda. I *Åstrup* finder vi f. eks. en fremstilling af hans yndlingsmotiv: den fattige og den rige mands bøn. I bedste tegneseriestil kan vi følge tankerne hos de to, der beder. Den rige kan ikke lade være med at tænke på goderne i denne verden: pengene på kistebunden, det gode øl og konen, der laver mad. Den fattige er derimod rig i ånden. Han tænker på den blødende Kristus, der ofrede sig for menneskehedens skyld. Rigdom er en fare for menneskesjælen.

Mand og kvinde

Det er ikke kun Elmelundemesteren, som prædiker med sine billeder. Hele det senmiddelalderlige kalkmaleri er præget af pædagogik med løftet pegefingre. Brarupmesteren, der formodentlig har stået i lære hos den foregående, viser f. eks. i *Brarup*, hvordan kvinder skal bekæmpe fristelser. En kone sidder overskrævs på en djævel, hvis bagdel hun riser, så blodet flyder! Sådan skal man afslå fristelser, der støder an mod det sjette bud!

Nutidens kvindebevægelser vil iøvrigt finde et meget »freudiansk« billede af kvinden i kalkmalerierne. Enten er der – som ovenfor beskrevet – stærke seksuelle overtoner, eller også fremstilles hun idealistisk som Madonna eller som Moder. Hovedeksemplet på det sidste er naturligvis Maria,

Brarupmesterens besynderlige dyrplager-billede i Tågerup kirke: Supermanden, der foretager noget så ekcentrisk som at sko sin kat (ca. 1500).

Jesu moder, men også i fremstillingen af andre kvindeskikkelser kommer dette tydeligt frem.

Mandspersonerne er derimod skildret betydeligt mere varieret. Der har virkelig været tale om et udpræget mandssamfund. De handlende personer på kalkmalerierne er næsten altid mænd. Det ses bl. a. i Brarupmesterens besynderlige dyrplager-billeder i *Tågerup*. Ingen har indtil nu kunnet give en rimelig forklaring på, hvorfor en mand skoer en kat, eller hvad meningen er med det underlige billede af en mand med et ris i hånden og fem slagtede grise ved siden af. Men mon ikke der er tale om en nu ukendt folkelig fabel med moraliserende indhold?

For menigheden i Tågerup kirke

Tågerup kirke er iøvrigt et udmærket eksempel på den skiftende funktion, som kalkmalerierne har haft middelalderen igennem. Omkring 1500 var deres budskab primært rettet imod menigheden, således som vi har set det i de foregående eksempler. Derimod var de i den tidlige middelalder i højere

grad malet til Guds ære end til menighedens opbyggelse. Det fremgår bl. a. af, at de var malet i koret, hvortil alene præsten havde adgang som formidleren mellem Gud og menighed.

På grund af det sene kirkebyggeri på Lolland-Falster har vi ikke bevaret romanske kalkmalerier, som vi kender dem fra de øvrige dele af Danmark. Udmalingen i koret i Tågerup fra omkring 1425 illustrerer alligevel det oprindelige princip på glimrende vis. Lader vi blikket glide højre om, begyndende i sydkappen og sluttende over altret i øst, finder vi en central passage af Trosbekendelsen: »... pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, nedfaret til dødsriget (mangler), på tredjedagen opstanden fra de døde, opfaret til Himmels (mangler), siddende ved Gud Faders, den almægtiges, højre hånd, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde«.

Billedprogrammer

Det er ikke tilfældigt, at billedet af korsfæstelsen netop er placeret over korbuen. Her var lægmandsalteret placeret, hvor præsten uddelte alterbrødet og på de tilstedeværendes vegne selv drak vinen (fordi den efter udtalelsen af nadverindstiftelsesordene var blevet til Jesu kostbare blod, der under ingen omstændigheder måtte spildes). Og på den anden side – ud mod menigheden – fandtes et udskåret krucifiks, der enten har stået på dette lægmandsalter, hængt på triumfvæggen eller stået på en bjælke hen over korbuen.

Det er heller ikke tilfældigt, at fremstillingen af dommedag er placeret lige over korsfæstelsesscenen. Det var jo netop gennem sin offerdød på korset, at Jesus blev til verdensdommeren, der både kan give nåde (symboliseret ved en lilje) og fordømme (symboliseret ved et sværd). Derfor viser han også sine sår frem, og derfor er der en kompositorisk lighed mellem de to scener. På begge findes Maria på Jesu »gode« side (d. v. s. hans højre), mens hovedpersonen på den anden side i begge tilfælde er et Messias-vidne. Ved korsfæstelsen er det hovedsmanden, som udbryder: »vere filius dei erat iste ... *sandelig han var Guds søn*«. På dommedag er det Johannes døberen, der som Maria kaster sig i forbøn for menneskeheden.

Der kan trækkes meget mere ud af en sammenligning mellem disse to situationer, og det er netop det inciterende ved at studere middelalderlig ikonografi. Hver lille detalje har sin bestemte betydning. Kunst var i middelalderen på en helt anden måde, end vi opfatter den i dag, *et bevidst sprog, hvor det gjaldt om at genskabe Guds værk – og til Hans ære!* Netop dette krav om genskabelse / reproduktion medfører, at vi kan gå ud og »læse« menigheden med de fleste billeder, når vi engang har lært, hvilke elementer der hører med til et bestemt motiv. Og netop derfor kan vi afdække dybere-liggende holdninger ved at se på, hvordan de enkelte motiver er sat sammen i meningsfyldte billedprogrammer.

Vestkappen i Østøfte kirke. Eva skabes ud af ryggen på Adam. Hvorfor ikke ud af hans side? Der kan være tale om påvirkning fra et af tidens teaterspil, hvor Eva kom op af en kasse bag den sovende Adam! (Omkring 1400).

»Skona« står der over billedet. Man har gættet på, at maleren er kommet fra Skåne.

Selv om de samme centrale motiver såsom korsfæstelse og dommedag gentages i kirke efter kirke, betyder det ikke, at de er ens, eller at de har den samme funktion i billedprogrammerne. Men det er sjældent, at de er fyldt med så mange detaljer som i korsfæstelsen i Tågerup. Se nu f. eks., hvorledes en engel redder den gode røvers sjæl, mens Fanden drager af med den onde røvers!

Fortolkninger

Korets stjernehvælv i Østøfte rummer en usædvanlig farvestrålende og interessant fremstilling af skabelsesberetningen. Den stammer fra tiden omkring 1400 og har formodentlig haft en altertavle i sankt Petri kirke i Hamburg som forbillede (med mindre de da begge har haft det samme forlæg).

Nogle af scenerne er let gennemskuelige som f. eks. skabelsen af dyrene på landjorden og i havet (deriblandt en sælhund!) eller syndefaldet. Det samme gælder de gammeltestamentlige profeter, som sidder i fligene og lader sig genkende ved hjælp af indskrifter og attributter (f. eks. David med harpen). Sværere – selv for den trænede ikonograf – er fremstillingen i vestkappens flige under skabelsen af Eva ud af Adams ryg. Til højre står Adams søn, Set, foran Himmeriges port. Her giver en engel ham det agern, der engang skal blive til det træ, som skal bruges til Jesu kors. Til venstre lægges agernet ind under tungen på Adam, hvor det åbenbart allerede er ved at slå rod. Egeranken over hans lig peger i al fald i den retning.

Lad os vove os lidt videre ud i en fortolkning. Middelalderens teologer arbejdede bevidst med flere fortolkningslag, ligesom de påpegede paralleliteten mellem begivenheder i Det gamle og i Det nye Testamente. Således genoprettede den »første« kvinde i Det Nye, Maria, det, som den »første« kvinde i Det Gamle, Eva, havde ødelagt i forbindelse med syndefaldet.

Tilsvarende var der for datidens teologer en hel klar parallellitet mellem skabelsen af Eva og korsfæstelsen. Som hun blev skabt ud af Adams side, således blev kirken det ud af Kristi side, eftersom det er deltagelsen i nadveren som et konkret udtryk for tro, der viser tilhørsforholdet til kristendommen. Vi kan derfor formodentlig opfatte hele vestkappen som en »skjult« korsfæstelsesfremstilling.

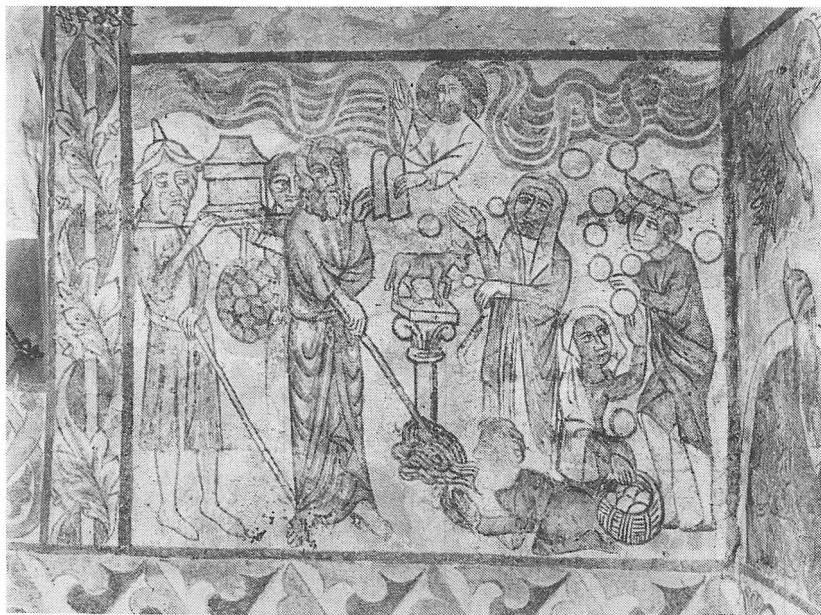
En lignende »nærlæsning« af den modstillede østkappe synes at bekræfte en sådan formodning. Her ser vi Kristus trone i al sin herlighed i en regnbueoval. Dette motiv, som sædvanligvis kaldes *Majestas domini*, udvikler sig netop omkring 1400 til det velkendte dommedagsmotiv, idet der sker en understregning af herskerens dommerfunktion.

Henning Kabels minde i Tirsted

»*Mementum fecit suum dominus Henyg Kabel...* Hr. Henning Kabel gjorde dette til minde om sig«, lyder en indskrift i det nordvestlige hjørne af koret i *Tirsted* kirke. Dette skal naturligvis ikke forstås så bogstaveligt, at ejeren af herregården Testrup (det nuværende Christianssæde) selv bemalede kirken kort efter 1400. Men han fik sat sig et mere varigt minde, end han vel har forestillet sig. Der er nemlig tale om intet mindre end en af Danmarks allermost spændende kalkmaleriudsmykninger.

Henning Kabel ønskede at få hele bibelhistorien med, og korets væg er derfor blevet inddelt i to eller tre friser, hvor hvert enkelt motiv er klart adskilt fra de andre ved brune streger. Men alligevel har der ikke været plads nok til det hele, så maleren har måttet presse flere begivenheder ind i det samme billede. Det har imidlertid ikke virket forstyrrende på datidens mennesker, fordi de slet ikke havde den samme fornemmelse for et kronologisk forløb, som vi har i dag. Det vigtigste var for dem den repræsentative eller symbolske funktion, som et billede havde.

Det morsomste eksempel på denne form for sammentrængning af ikke samtidige begivenheder finder vi på korets østvæg i den nederste frise. Fra sin himmel giver Gud lovens tavler (De ti Bud) til Moses samtidig med, at denne slår vand af klippen. Det regner med manna, som samles op af en jødisk mand (genkendelig på grund af den særprægede hat) og kvinde, mens en tredje er i gang med at tilbede guldkalven. Til venstre – bag Moses – vender to spejdere allerede tilbage fra Det forjættede Land med en drueklase og bærer samtidig på Pagtens Ark med De ti Bud.

Moses i Tirsted kirke (o. 1400). Moses slår vand af klippen, samtidig får han overrakt lovens tavler. T. v. spejderne fra Kanaans land. T. h. Mannaregnen.

Også dette billede er fyldt med allusioner til Det nye Testamente. Mannaregnen henviser således til nadver(brødet), mens vandet, der slås af klippen, svarer til blodet, som løber ud af Jesu sidesår. Den forreste af spejderne (med den spidse jødehat) vender (d. v. s. burde have vendt) ryggen til drueklasen som et symbol på jødedommens fornægtelse af Jesus (dru eklasen) i modsætning til den anden (kristendommen), som accepterede ham som Messias. Derved trådte den nye pagt mellem mennesker og Gud (Det nye Testamente) i stedet for den gamle mellem jøderne og Gud, hvis indstiftelse vi netop oplever gennem overdragelsen af lovens tavler til Moses.

Men der andet at se på i Tirsted kirke end spidsfindig teologi. På nordvæggen findes en fremstilling af mødet mellem Elisabeth og Maria (Lukas 1., 39-56), og se nu, hvorledes maleren har løst problemet med at vise, at de to kvinder var gravide. Han giver simpelthen beskueren et kig lige ind i mødrenes mave – til drengebørnene!

Tirsted kirke kan også byde på to sjældne motiver, der ofte findes afbildet i historiebøgerne som illustration af datidens dagligdag: mureren, der er med til at bygge Babelstårnet, og forbryderen i gabestokken (en scene fra Esters Bog). At ikke alle kriminelle slap med at sidde til spot og spe, anskueliggøres af den onde Haman, der hænger i galgen.

Luther, Grundtvig og ... kalkmalerierne

Kalkmalerierne udgør i dag en kulturhistorisk skat, for hvis overlevering vi bl.a. kan takke Luther, Grundtvig og vore forfædres fattigdom. Luther var imod billeder – det var *ordet*, som skulle sættes i centrum for forkyndelsen af det kristne budskab. Ganske vist var der kun et par steder i byerne tale om en egentlig »billedstorm« – men billeder gik for en tid af mode som formidler af det kristne budskab. Kalkmalerierne blev kalket over – og dermed bevaret for eftertiden. Fattigdom i 1600- og 1700-tallet medførte, at de »utidssvarende« kirkebygninger i Danmark *ikke* blev revet ned og erstattet af nye, således som det var tilfældet i mange andre europæiske lande.

Men at de atter kom frem i lyset, hænger bl.a. sammen med Grundtvigs brede folkeoplysende virksomhed. Der er næppe nogen anden enkeltperson i det 19. århundrede, der i så høj grad som han har sat sit præg på den danske kultur. Et af hans mange virkefelter var at vække den folkelige interesse og forståelse for historien. Grundtvig medvirkede også derigennem til den holdningsændring, som var nødvendig for, at den katolske billedpropaganda igen kunne ses i danske landsbykirker.

Stig Hornshøj-Møller.

Litteratur: Niels M. Saxtorph: Jeg ser på kalkmalerier, 3. udg. 1979 (med udførlige litteraturhenvisninger).

Året i stiftet og kirken

På det udvidede landemøde i Maribo 8. juni 1983 blev bl. a. følgende emner behandlet: Biskopper og præster i valgkamp. Præstelige kvotestillinger. De tomme kirkers risiko. Hvad gør vi for barnetroen?

Af biskop *Thorkild Græsholt*, Nykøbing F.

Det mest aktuelle i den kirkelige debat først: Presse og radio har denne sommer været stærkt optaget af, at formanden for Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer, *Erik Davidsen*, på foreningens årsmøde i juni i sine personlige kommentarer har rettet et angreb på landets biskopper og, hvad værre er, på landets præster.

Angreb på biskopper og præster

Jeg har fået den trykte tale tilsendt; og den er noget mindre opsigtsvækkende i sin form end pressegenivelserne. Davidsen begynder med at fastslå, at hans bemærkninger ikke er generaliserende. Det vil sige, at de ikke gælder alle eller gælder i bred almindelighed. Derefter maler han videre med den brede tjærekost i sin omtale af biskoppers og præsters beklagelige embedsførelse uden at komme med et eneste genkendeligt tilfælde eller anføre noget, der kan kaldes en tendens eller en typisk begivenhed. Det hele munder så ud i, at hvis biskopper skulle genvælges hvert 6., 8. eller 10. år, fik vi sikkert bedre biskoppelig betjening.

Dette sidste perspektiv skal jeg ikke gennemgå. Personligt tror jeg godt, biskopperne turde gå på valg en gang imellem; og skulle vi ikke alle blive genvalgt, ville vi sikkert finde andet arbejde. Det er mere et spørgsmål, om livet i stifterne ville fungere bedre under en sådan stående valgkamp. Jeg har andre steder på jorden set den slags ordninger fungere. Som regel virker de ikke særlig tilfredsstillende. De giver megen uro.

Med hensyn til den tanke, at udsigten til at skulle på valg en gang imellem skulle forhøje arbejdsindsatsen eller arbejdets lødighed, vil jeg bruge *Erik Davidsens* person som eksempel. Formanden for Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer skal vælges en gang imellem. Han skal derfor helst vedligeholde en solid presseomtale. Det er vel derfor, at et retsindigt og fornuftigt menneske som *Davidsen*, som jeg har kendt i mange år, og hvis udtalelser tit har vakt berettiget respekt, kan komme til at begå en bommert som det nævnte afsnit i formandskommentarerne.

Jeg har erfaret, at der i radioens nyhedsmagasin er blevet luftet en mulighed for en samtale mellem foreningen eller dens formand og landets biskopper. Jeg skal i den anledning fortælle, at biskoppen over Lolland-Falsters stift ikke i det forefaldne finder nogen anledning til at tage del i en sådan drøftelse.

I Davidsens officielle beretning på mødet berøres iøvrigt et punkt, der af og til har været fremme i pressen: muligheden for fremtidig udbetaling af lønninger til kirkefunktionærer gennem Statens centrale Lønanvisning. Det er en af de mærkværdigst behandlede sager, jeg nogensinde har været i nærheden af; og hvordan det enkelte menighedsråd vil få mulighed for at udtale sig om den, ved jeg knap nok.

Men efter at sagen har været drøftet igennem i udvalg, tegner der sig tre muligheder:

- 1) alle lønanvisninger går i fremtiden over til staten.
- 2) alle lønanvisninger bliver hos menighedsrådene, der så kan få tilbudt et landsomfattende system gennem Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer.
- 3) alt bliver, som det er, med nødvendige forbedringer og indføring af EDB på landets stiftskassererkontorer, så at man herfra i hvert enkelt stift kan få al nødvendig ekspertise og bistand.

Jeg skal ikke skjule, at jeg i den sag er modstander af enhver form for centralisering, hvadenten den kommer gennem stat eller forening. Jeg tror, vi er bedst tjent med, at stifterne fungerer omtrent som hidtil, fordi det vil give det enkelte menighedsråd størst kontakt med arbejdet og med de penge, det skal forvalte. På min embedsførelse vil det næppe få indflydelse, lige meget hvad man vælger. For mig betyder et par underskrifter fra eller til ikke ret meget. Men vær opmærksom på denne sag, når den kommer. Den kan være betydelig vigtigere, end den ser ud til ved første øjekast.

Staten og kirken

I denne sommer var jeg sammen med et par af stiftets menighedsråd til samtale med kirkeministeren om mulighederne for videreførelse af pastoratet som selvstændig enhed. Jeg skal ikke referere det foreløbige resultat, som kunne have været mere opløftende, men nøjes med at antyde, at man her og der i landet kan komme ud for, at sognepræstestillinger i små pastorater for fremtiden gøres til kvotestillinger.

Dette kan være bedre end ingenting og er ikke udtryk for ministeriel forfølgelse. Ministeren har sine egne – landsomfattende – problemer. Men det leder tanken hen på spørgsmålet, om det er sundt med statens såkaldte tilskud til folkekirken netop i form af præstelønningsandel. Måske skulle staten og kirken i højere grad betale hinanden for gensidige ydelser, så vi ikke

skal leve med den uheldige ordning, at kirkens og statens finanser blandes, og generation efter generation må opleve, at staten forsøger at trykke antallet af kirkelige stillinger, som ikke er steget væsentligt, mens alt andet offentligt er blevet mangedoblet. Siden 1920'erne har dette forhold nærmest mindet om forholdet mellem land og vand ved Jammerbugten: Staten tager, årti for årti, hvad den kan komme afsted med, og en skønne dag står vi med en helt utilstrækkelig betjening af vore landpastorater.

De tomme kirker med mange messefald

I forbindelse med vor samtale med kirkeministeren kunne jeg ikke lade være med at sende en tanke til de kirker i vort stift, der vitterligt benyttes meget lidt. Der er nogle steder, hvor gudstjenesten alt for hyppigt bortfalder af mangel på deltagere. Der føres ingen statistik over det på stiftsplan, men det undgår i hvert fald ikke sognepræstens opmærksomhed gang på gang at måtte forberede sig til en gudstjeneste, som bortfalder.

Mig ville det forekomme rimeligt at nedlægge sådanne kirker som egentlige gudstjenestesteder. Det ville i intet tilfælde medføre, at nogen ville få ret mange kilometer til nærmeste søndagsgudstjeneste; og det forekommer urimeligt år efter år at opretholde en kirkelig betjening, som der åbenlyst lades hånt om. Jeg taler ikke om steder med få kirkegængere. Jeg taler om steder med mange årlige aflysninger.

Man kunne så holde disse kirker vedlige og benytte dem som begravelses- og bryllupskirker, gerne også til en enkelt gudstjeneste ved højtiderne. Skulle nogen pludselig få lyst til at bruge dem til søndagsgudstjenester, er der jo i den kirkelige frihedslovgivning åbnet mulighed for det.

Tiden er ved at være løbet fra gudstjenester, der kun findes i kirkeblades eller avisers prædikantlister, men som alligevel spærrer for andre gudstjenester. Alle og enhver ved, at det fænomen, jeg her taler om, ikke skyldes præsten, selv om prædikanten godt kan ændre billedet en smule. Det drejer sig om mønstre, der er lagt før vor tid, men som vor tid tilsyneladende slavisisk følger.

Det ville give arbejdskraft til andre meget påkrævede gudstjenester, som med vor nuværende personelsituation ikke kan holdes regelmæssigt nok.

Hvordan videregive troen til børnene?

Det siges ofte, når man taler om vor kirkelige situation, at man ikke må bekymre sig på Guds vegne. Det gør jeg heller ikke. Havde jeg tendens til at bekymre mig på Guds vegne, ville jeg forlængst have opgivet ævred, måske være død af skræk.

Men jeg kan godt af og til gribes af tanker om, hvordan det skal gå netop denne generation, netop her i dette stift, netop alt det og alle dem, jeg har fået medansvar for – og ansvar sammen med. Hvordan får vi troen givet vi-

dere til vore børn? Det er det minimum, der fordres, hvis kristendommen skal leve videre i vort folk; og der vil jeg gerne igen knytte til: *i kirkerne*. Det er jo de færreste af dem, der tit står tomme, men de fleste bruges for lidt. Har vi tænkt over, hvor fantastisk det er, at vi har kirker?

Grundtvig holdt engang en prædiken med den pompøse titel »Hvi er Herrens ord forsvundet af hans hus?« Det har vi alle lært i skolen. Men et eller andet sted skriver Søren Kierkegaard herom (jeg har hørt det fortælle og kan derfor ikke opgive stedet): »Det er en underlig titel at give en prædiken. Herrens ord er ikke forsvundet af hans hus. Guds ord kan jeg høre ved at sætte mig over i Vor Frue Kirke og høre en hvilken som helst kandidat eller kapellan prædike. Det er Herrens ord.« Der er også så meget andet, salmerne, bønnerne, læsningerne. Jeg kan bevidne, at det er noget særligt; for jeg har levet i et land, hvor det ikke var sådan; og det gør en stor forskel.

Mange vil sige: Vi ville gerne give kristendommen videre til vore børn. Vi ved godt, at ansvaret ikke kan overlades til skolen alene. Men hjemme taler vi ikke meget om den slags; og det er svært at finde de rigtige ord. Ved I hvad, I skulle gå hen i kirken, ikke alene for at være med i gudstjenesten, men også for at se, hvad der står derhenne. I mange kirker står oven i købet de rigtige ord med gamle snirklede bogstaver rundt omkring på møblementet. Andre steder kan det godt være, ordene ikke står der. Men de ting, der gennem århundreder har været brugt til at give kristendommen videre, de står der.

Og så skal I for resten liste hen og låne en salmebog fra hylden. Der står det altsammen helt bagtil, i Martin Luthers Lille Katekismus. Det er det, der skal siges videre, med nutidige ord.

Var der nogle, der sagde »romantik« eller »så lidt kan man ikke leve på?« Sig mig, hvad tror I, slægterne har levet på?

Thorkild Græsholt.

Af- og tilgang i stiftets gejstlighed

Lisbeth Rønnow Torps konstitution som sognepræst for Vestenskov menighed ophørte fra 1. juli 1983 med sognepræst Holger Villadsens tilbagevenden efter en orlovsperiode.

Sognepræst Richard Møller Petersens konstitution ophørte fra 1. august 1983 som sognepræst for Nakskov - Skt. Nikolai - Branderslev menigheder.

Sognepræst for Alsted - Avnede menigheder, H. Ellekilde, er fra udgangen af december 1982 bevilget afsked med pension.

Jens Dag Lose, f. 17/2 1951 i Nykøbing Falster. Student fra Nykøbing Kathedralskole 1971. Teologisk kandidat Københavns Universitet januar 1982. Ordineret i Maribo Domkirke 17/10 1982. Siden 1/11 1982 sognepræst for Åstrup pastorat, Moseby pr. Horbelev.

Landemodet

År 1983, den 8. juni, blev landemodet afholdt i Maribo domkirke under præsidium af stiftamtmand Willerslev-Olsen og biskop Græsholt. Samtlige provster var til stede.

Følgende blev vedtaget:

1. Ved næste landemøde prædiker provsten for Lolland søndre provsti med provsten for Lolland østre provsti som suppleant.
2. Regnskabet for »Legat til fordel for enker og børn af præster i Lolland-Falsters stift« for tiden 1/1-31/12 1982 blev fremlagt i revideret stand og godkendt. Regnskabet skal decideres af kirkeministeriet.
Det vedtoges at uddele 1 portion à 3.900 kr. til Niels Christensen samt 1 portion à 5.000 kr. til fru Fibiger.
Det vedtoges samtidig, at 25% af legatkapitalens renteindtægt oplægges.
Tildelingerne blev protokolleret i legatets protokol.
3. Provsten for Lolland østre provsti aflagde årsregnskabet for »Biskop Rasmus Møllers legat«.
Spørgsmålet om legatets fremtid efter indførelse af registrering af obligationer i Værdipapircentralen blev drøftet. Det vedtoges at lade legatet uddele 2 år endnu og derefter tage legatets fremtid op på landemodet.
4. Regnskabet for »Lolland-Falsters stiftsfond« for året 1982 blev fremlagt. Regnskabet skal revideres og decideres af kirkeministeriet.
Kirkeministeriets skrivelse af 8. juli 1982 vedrørende regnskabet for 1981 blev fremlagt.
Regnskabet for 1982 blev godkendt med de af kirkeministeriet fremførte bemærkninger.
5. Regnskab for »Lolland-Falsters kirkelige legatfond« for året 1982 blev fremlagt i revideret stand og godkendt med den af revisor påførte påtegning.
6. Regnskab for Strandkirken ved Marielyst for 1982 blev forevist landemodet i revideret stand. Regnskabet blev godkendt.
7. Der meddeles decision af det på møde 9. marts 1983 i bispegården foretagne valg af provst Konge-Hansen og provst Roland som henholdsvis medlem og suppleant til enke-kassens fællesbestyrelse for tiden 1/1 1983 til 31/12 1985.

Ved den forudgående gudstjeneste prædikede provst Kurt Johansson.

På det udvidede landemøde indledte biskoppen med en redegørelse om »Året i stiftet og kirken«, hvorefter provst Vagn Kvist talte om »Det modige menneske«.

Love, bekendtgørelser og cirkulærer m. v.

C.: cirkulære. - Cs.: cirkulæreskrivelse.

1. Cs. 3.9.82 om lov 3.6.82 om orientering af miljøministeren forinden nedrivning eller salg til private af visse ikke fredede bygninger i offentlig eje.
2. Cs. 8.9.82 om taktregulering fra 1.10.82 af tillæg til provster og særlige tillæg til præster.
3. Cs. 9.9.82 vedr. det honorar, der tilkommer en pastor emer. for varetagelse af en enkelt gudstjeneste som vikar i tiden 1.10.82 til 31.3.83.
4. Cs. 9.9.82 om regulering pr. 1.10.82 af understøttelser til tidligere kirkefunktionærer eller deres ægtefæller.
5. Cs. 15.9.82, hvormed fremsendes finansministeriets cirk. af 12.8.82 angående tjenestemænds godtgørelser for benyttelse af eget befordringsmiddel på tjenesterejser fra 1.8.82.
6. Cs. 22.9.82 om skr. af samme dato til provstiidvalgene vedr. spørgsmålet om begrænsning i omfanget og forenkling af indholdet af love, bekendtgørelser, cirkulærer og lignende regler.
7. Cs. 27.9.82 om diæter fra 1.10.82 til valgte medlemmer af provstiidvalgene for deltagelse i valgsmøder og til menighedsrådsmedlemmer for deltagelse i kirke- og præstegårdssyn.
8. Cs. 30.9.82 om regulering af kirkefunktionærers lønninger m.v. fra 1.10.82.
9. Cs. 1.10.82 om den administrative behandling af faderskabssager.
10. Cs. 4.10.82 om vederlag m.v. fra 1.10.82 til bygningskyndige deltagere i synsforretninger over kirker og præstegårde.
11. Cs. 6.10.82 om ansættelse af vikarer for en midlertidig hjælpepræst.
12. C. 15.10.82 med tillæg til cirk. 26.4.82 om afholdelse af ekstraordinære provstesyn vedr. arbejdsmiljømæssige forhold på landsbykirkegårde.
13. Cs. 15.10.82 vedrørende lønnings- og pensionsdepartementets cirk. af 30.9.82 om flyttegodtgørelse m.v.
14. Cs. 15.10.82 angående ny blanket til indberetning om folkekirkeforhold.
15. Cs. 29.10.82 vedr. lov 11.5.82 om ændring af lov om folkekirkens lønningsvæsen m.v.
16. C. 5.11.82 om lønning af vikarer ved kirker og kirkegårde fra 1.10.82.
17. Cs. 18.11.82 vedlagt miljøministeriets skr. 2.11.82 vedr. bevaring af landsbykirkernes omgivelser og miljøministeriets cirk. 23.8.82 om varetagelse af de kirkelige hensyn ved administrationen af kommuneplanloven.
18. C. 25.11.82 om kapitalpensionsordninger for ansatte i folkekirken.
19. Cs. 10.12.82 om provsternes tjenesterejser.

20. C. 10.1.83 om aftale om befordringsgodtgørelse til folkekirkens præster.
21. Cs. 10.1.83 om beregningen af den særlige feriegodtgørelse (kontant ferietillæg), der tilkommer ansatte i folkekirken med ret til ferie med løn.
22. Cs. 10.1.83 om fridagsregler for tjenestemænd ved folkekirkens kirker og kirkegårde m. fl.
23. C. 27.1.83 om de kirkelige kassers budgetter for 1984.
24. C. 10.2.83 om tjenestedragt for folkekirkens præster.
25. Cs. 4.3.83 om forhøjelse fra 1.7.83 af bidrag for brug af tjenesteboliger og lejeboliger.
26. C. 7.3.83 fra finansministeriet om lov om begrænsning af løn under sygdom (karensdagsloven).
27. Cs. 15.3.83 om ny blanket til anmeldelse om udtrædelse af folkekirken.
28. C. 30.3.83 om ændring af cirkulære af 14.5.81 om tillidsmandsordning for præster.
29. C. 30.3.83 om regulering af kirkefunktionærers lønninger m.v. pr. 1.4.83.
30. Cs. 6.4.83 vedr. det honorar, der tilkommer en pastor emer. for varetagelse af en enkelt gudstjeneste som vikar i tiden 1.4.83 til 30.9.83.
31. Cs. 6.4.83 om regulering pr. 1.4.83 af understøttelser til tidligere kirkefunktionærer eller deres ægtefæller.
32. C. 6.4.83 fra finansministeriet om aftale om justering af tjenestemandslønninger m.v. fra 1.4.83.
33. Cs. 7.4.83 om regulering fra 1.4.83 af tillæg til provster og særlige tillæg til præster.
34. Cs. 8.4.83 vedr. prisaftaler for tjenestedragter (præstekjoler) for folkekirkens præster.
35. Cs. 13.4.83 om godtgørelse for benyttelse af eget befordringsmiddel på tjenesterejser.
36. Cs. 13.4.83 om vederlag m.v. til bygningskyndige deltagere i synsforretninger over kirker og præstegårde.
37. C. 14.4.83 om lønning af vikarer ved kirker og kirkegårde pr. 1.4.83.
38. C. 15.4.83 om adgang for folkekirkens faste præster til at rekvirere fortegnelse over folkekirkemedlemmer.
39. Cs. 18.4.83 angående blanketter til brug ved »Indberetning via provstiuvalget til stiftsøvrigheden vedr. lønrammelønnede kirkefunktionærer«.
40. Cs. 28.4.83 angående en indgået aftale om priser ved levering af tjenestedragter til folkekirkens præster.
41. Cs. 5.5.83 om finansministeriets cirk. af 28.4.83 om godtgørelse af merudgifter ved tjenesterejser.

42. C. 6.5.83 med supplement til cirk. af 30.3.83 om regulering af kirkefunktionærens lønninger m.v. pr. 1.4.83.
43. Finansministeriets cirk. 20.5.83 om flyttegodtgørelse m.v. til tjenestemænd i staten, folkeskolen og folkekirken.
44. Lov 25.5.83 om ændring af lov om menighedsråd.
45. Cs. 21.6.83 vedr. kommunernes afregning til menighedsråd og stiftsøvrigheder.
46. Cs. 22.6.83 vedr. bortfald af indberetning til rigsregistraturen om navneændringer for personer over 15 år.
47. Cs. 28.6.83 om diæter fra 1.4.83 til valgte provstiudvalgsmedlemmer samt for menighedsrådsmedlemmer for deltagelse i kirke- og præstegårdssyn.
48. Redegørelse af 30.6.83 for resultatet af det hidtidige regelsaneringsarbejde i kirkeministeriet.
49. C. 30.6.83 om fremgangsmåden ved ansættelse i stillinger som kirke- og kirkegårdsfunktionærer med tjenestemandsvilkår eller tjenestemandslignende vilkår.
50. C. 30.6.83 om fastsættelse af løkvoter for organiststillinger, der klassificeres i tjenestemændenes lønrammesystem.
51. C. 30.6.83 angående bolig tjenestetelefoner m.v. til tjenestemænd m. fl. i folkekirken.
52. Cs. 30.6.83 om anskaffelse af tekstiler til kirker.
53. Cs. 30.6.83 om tekniske hjælpemidler til konfirmandundervisning.
54. C. 30.6.83 om ændring af cirk. om afstivning ved gravearbejde på landsbykirkegårde.
55. C. 30.6.83 om salg af fast ejendom under menighedsrådenes administration.
56. C. 30.6.83 om udgifter til kirkekoncerter.
57. C. 30.6.83 om medarbejdermøder ved folkekirkens kirker.
58. C. 30.6.83 om tidspunktet for afregning af varmeudgifter mellem præstelønningsskassen og præsteboligens bruger.
59. Cs. 30.6.83 om ekspeditionstiden i byggesager.
60. Cs. 4.7.83 om ny overenskomst om løn- og ansættelsesvilkår for midlertidige hjælpepræster m. fl.
61. Cs. 7.7.83 med prisoplysninger for fyringsolie og fuelolie (til brug ved fordeling mellem præsten og præstelønningsskassen af udgiften til præstegårdens opvarmning).
62. Cs. 11.7., 18.7. og 20.7.83 vedrørende beretning af 25.2.83 fra den af kirkeministeriet nedsatte arbejdsgruppe til beskrivelse af konsekvenser vedrørende anvendelse af EDB-teknik i forbindelse med lønbehandling i folkekirken.
63. C. 18.8.83 om løn- og ansættelsesvilkår for gravermedhjælpere m. fl.

Uddrag af kirkeministeriets skrivelser til biskoppen m. v.

1. Skr. 5.10.82 fra kirkeministeriet til biskoppen af følgende ordlyd:

»Ministeriet har i forskellige tidligere skrivelser stillet i udsigt, at man i forbindelse med fastsættelsen af fællesfondens overslag for regnskabsåret 1983 ville tage under overvejelse at budgettere et beløb, hvoraf tilskud i begrænset omfang kunne udbetales til præster, der deltager i de i stifterne arrangerede kurser.

Efter at spørgsmålet påny har været nøje overvejet, skal man meddele, at ministeriet ikke ser sig i stand til af fællesfonden at stille midler til rådighed til dækning af befordringsudgifter eller andre udgifter for præster, der deltager i de i stifterne arrangerede kurser.

Det er ministeriets opfattelse, at den fornødne støtte til præsternes deltagelse i kurserne som hidtil bør afholdes af stiftsfonden«.

2. Skr. 17.2.83 til provstiudvalgene, hvori ministeriet med hensyn til fastsættelse af vejledende regler for beregning af honorarer for kirkekasserere meddeler, at man ikke anser det for rigtigt, at ministeriet er normgivende herfor gennem udsendelse af vejledende retningslinier. Der henvises herved til den betydelige forskel, der eksisterer fra sted til sted i honorarfastsættelser, ligesom kassererhvervet anses for et tillidshverv for menighedsrådsmedlemmer, på hvilket almindelige lønregler ikke kan og bør bringes i anvendelse.

Uddrag af kirkeministeriets skrivelser til stiftsøvrigheden

1. Skr. 15.10.82, hvori kirkeministeriet henleder opmærksomheden på, at der skal stilles medhjælp til rådighed for gravere ved begravelser – med normalt ikke under 6 timer pr. kistenedsættelse.

Denne skr. er suppleret med skr. 8.12.82, hvori ministeriet fastslår, at denne ret til medhjælp ikke kan fratages graveren under henvisning til, at forskrifterne i kirkeministeriets cirkulære af 18.5.82 om afstivning ved gravearbejde på landsbykirkegårde nøje følges.

Såfremt kistenedsættelsen udføres uden medhjælp, kan graveren ikke anvende de sparede medhjælpstimer til andet arbejde på kirkegården.

2. Skr. 7.1.83 til Århus stiftsøvrighed, hvori der angående en ansøgning fra en sognepræst om tilladelse til anskaffelse af to præstekraver uden anskaffelse af ny tjenestedragt meddeles, at der ikke i aftalen af 16. april 1982 mellem kirkeministeriet og Den danske Præsteforening om tjenestedragt for folkekirkens præster er hjemmel til anskaffelse af tilbehør, uden dette sker i forbindelse med anskaffelse af ny tjenestedragt.

3. Skr. 20.1.83, hvori ministeriet som svar på et spørgsmål fra provstiudvalget for Falster østre provsti om, hvem der er pligtig til at afholde udgifter i forbindelse med ekstraordinære syn vedrørende arbejdsmiljømæssige forhold på landsbykirkegårde, meddeler, at beforderingsudgiften må afholdes af organisationsrepræsentanten selv eller af hans organisation og således er den enkelte kirkekasse uvedkommende.

4. Skr. 21.1.83, hvori meddeles, at alle skrivelser, cirkulærer og meddelelser iøvrigt fra ministeriet og andre kirkelige myndigheder skal medtages på dagsordenen for førstkommende menighedsrådsmøde.

5. Skr. 25.1.83 til Københavns stiftsøvrighed i anledning af et spørgsmål om, hvorvidt der tilkommer præster time- og dagpenge i forbindelse med rejser til og fra Løgumkloster med henblik på deltagelse i præstehøjskolens kurser.

Ministeriet meddeler, at der ikke er hjemmel til udbetaling af time- og dagpenge i forbindelse med disse rejser.

6. Skr. 17.2.83, hvori ministeriet i anledning af et af provstiudvalget for Maribo domprovsti rejst spørgsmål om, hvorvidt den faste elektricitetsafgift, der opkræves for en sognepræst, skal betales af præstelønningsskassen eller af præstegårdens bruger, bl. a. udtaler følgende:

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at efter den af ministeriet fulgte praksis vil udgifterne til den del af

de af elektricitetsværkerne opkrævede faste afgifter, der efter derom tilvejebragt dokumentation medgår til at amortisere elektricitetsværkets anlægsgæld, kunne afholdes af præstelønningskassen.

Maribo kommunale værker har i en den 8. december 1982 afgivet erklæring oplyst, at den faste elektricitetsafgift anvendes til dækning af værkets faste omkostninger, herunder bl.a. administrationsudgifter ved forbrugsopkrævning og afregning samt målervedligeholdelse – men intet om, at afgiften delvis anvendes til at amortisere anlægsgælden.

Ministeriet finder herefter ikke, at der er grundlag for at pålægge den pågældende præstelønningskasse udgifter til betaling af den omtalte faste afgift.

7. Skr. 3.3.83, hvori ministeriet i et tilfælde om, hvem der har kompetancen til at afgøre, om oprykning af en graver kan finde sted, bl.a. udtaler følgende:

På det således foreliggende grundlag skal man meddele, at man kan tiltræde, at det er menighedsrådet som ansættelsesmyndighed, der i forbindelse med en graverstillings besættelse træffer beslutning om uddannelseskrav.

Det er endvidere menighedsrådet, der træffer afgørelse af, om tjenestefrihed til at deltage i de i aftalens § 3, stk. 3, omtalte kurser skal bevilges, jfr. cirkulære af 14. december 1981 ad §§ 3-6, sidste stk.

Det er derimod kirkeministeriet, der afgør, om oprykning af graveren til en højere lønramme efter gennemførelse af de nævnte kurser skal finde sted. Kirkegårdens og graverens forhold vil indgå i overvejelserne heraf, hvorimod hensyn ikke selvstændigt vil kunne tages til sognets økonomiske forhold. Bliver de samlede kirkelige udgifter i et ligningsområde særlig store i forhold til den skattepligtige indkomst i området, vil der være mulighed for at bevilge et tilskud af fællesfonden til nedbringelse af ligningsbeløbet i henhold til § 5 i lov om folkekirkens lønningsvæsen m. m.

Ministeriet må fastholde den ved skrivelse af 22. april 1982 foretagne oprykning af graveren til lønramme 9-10.

En afskedigelse af graveren af denne grund vil savne saglig begrundelse allerede under hensyn til, at der af menighedsrådet er bevilget den pågældende tjenestefrihed til at gennemføre kurserne.

8. Skr. 6.5.83, hvori der angående et spørgsmål om befordringsgodtgørelse til en sognepræst meddeles, at da ministeriet for øjeblikket fører forhandlinger med Den danske Præsteforening vedrørende en ændring af de generelle retningslinier for tillæggelse af befordringsgodtgørelse, finder man det rigtigst ikke på nuværende tidspunkt at ændre den sognepræsten tillagte godtgørelse, men at udskyde en stillingtagen, indtil forhandlingerne er mere fremskredne.

9. Skr. 27.5.83 til Haderslev stiftsøvrighed, hvori det meddeles, at tidligere kommunalansættelse som sygehjælper ikke skønnes at give grundlag for en forhøjet lønanciennitet i forbindelse med ansættelse som kirketjener.

10. Skr. 6.6.83 fra justitsministeriet vedrørende registrering af fonde med følgende ordlyd:

Folketinget har den 27. maj 1983 vedtaget en lov om registrering af fonde.

Loven indebærer, at fonde, legater, stiftelser og andre selvejende institutioner, hvis egenkapital (handelsværdi) overstiger 50.000 kr., skal anmeldes til registrering i justitsministeriets fondsregister.

Eksisterende fonde skal af bestyrelsen anmeldes til registrering inden den 1. oktober 1983.

Fonde, hvis egenkapital forøges til mere end 50.000 kr., skal af bestyrelsen anmeldes til registrering senest 4 måneder efter forøgelsen.

Fonde, der oprettes efter den 1. juni 1983, skal af bestyrelsen anmeldes til registrering senest 4 måneder efter oprettelsen.

Ved anmeldelse til registrering skal bestyrelsen udfylde vedlagte blanketter. Blanketterne skal indsendes til Fondsregisteret, Holmens Kanal 20, 1060 København K.

De økonomiske oplysninger skal gives ifølge de seneste 2 årsregnskaber, og disse skal indsendes til fondsregisteret sammen med fondens fundats, jfr. justitsministeriets bekendtgørelse nr. 214 af 31. maj 1983.

11. Skr. 21.6.83, der er sålydende:

Det af ministeriet tidligere omtalte lovforslag vedrørende statens afregning til kommunerne af indkomstskat og kirkelige afgifter for kalenderåret 1983 (reduktion af tolvtedelsraterne) blev fremsat i folketinget den 20. april 1983, men ikke færdigbehandlet inden udløbet af den ordinære folketings-samling.

Efter forslaget var det tanken at reducere tolvtedelsraterne med 6% i månederne juli - december 1983. Som følge af den uafsluttede folketingssamling vil tolvtedelsraterne imidlertid ikke kunne reduceres med virkning allerede fra juli måned, men regeringen agter at fastholde det samlede reduktionsbeløb (3% for hele 1983), hvilket vil indebære en kraftigere reduktion af de resterende tolvtedelsrater i 1983 end oprindeligt foreslået.

Uanset at lovforslaget direkte kun vedrører statens afregning til kommunerne og ikke kommunernes afregning til menighedsråd og stiftsøvrigheder, må det forventes, at der vil ske en reduktion af udbetalingen fra kommunerne til de kirkelige myndigheder med et beløb, svarende til reduktionen af tolvtedelsraterne.

Man skal derfor henstille, at menighedsrådene er indstillet på, at der i løbet af de sidste måneder af 1983 vil blive foretaget en reduktion af de kirkelige ligningsbeløb, svarende til ialt 3% af hele det for 1983 godkendte ligningsbeløb. Provstiudvalgene bedes være opmærksomme på, at en sådan reduktion eventuelt kan sætte enkelte menighedsråd i en vanskelig situation for eksempel på grund af forfaldende ydelser i henhold til kontraktligt indgåede forpligtelser. I sådanne tilfælde vil provstiudvalget kunne anmode kommunalbestyrelsen om at foretage en ændret fordeling af det samlede - reducerede - ligningsbeløb mellem de kirkelige kasser i ligningsområdet.

Stiftsøvrighederne bedes ligeledes være opmærksomme på, at der må forventes en reduktion af kommunernes indbetaling af landskirkeskat med ialt 3% af det beløb, der for hele året 1983 skulle indbetales fra kommunerne til stiftsøvrigheden.

12. Skr. 8.6.83 til Århus stiftsøvrighed vedrørende brugsretten til et gravsted, hvori meddeles, at såfremt udgifterne ved et gravsteds erhvervelse er afholdt af et dødsbos midler (omfatter også udlægning til dækning af begravelsesomkostninger), tilkommer brugsretten afdødes arvinger efter loven. Arvingerne er herefter berettiget til at nægte en evt. samlever senere begravelse i gravstedet, også selv om denne efter aftale med arvingerne helt eller delvis har betalt for gravstedets vedligeholdelse.

13. Skr. 13.6.83 til Haderslev stiftsøvrighed vedrørende spørgsmålet, om det påhviler præsten eller menighedsrådet at indrette præstens kontor i tjenesteboligen, samt om der findes hjemmel for, at menighedsrådet kan yde tilskud til indkøb af inventar til kontoret. Endvidere om der kan stilles en skrivemaskine til rådighed for kontoret.

Ministeriet meddeler, at møbleringen af kontor i tjenesteboligen alene påhviler præsten (jfr. de godkendte skatteregler). Menighedsrådet kan inden for beskedne rammer (samt med godkendelse fra provstiuvalget) afholde udgiften til indkøb af en skrivemaskine til kontoret. Der kan ikke ydes et årligt tilskud til vedligeholdelse m.v. af en sådan maskine.

De beløb, som det påhviler kommunerne i Lolland-Falsters stift at udrede i landskirkeskat for regnskabsåret 1984, andrager:

Kommune	Landskirkeskat 1984	Den kirkelige ligningsprocent 1983
Nykøbing Falster	1.568.564	1,0
Sydfalster	404.957	0,8
Stubbekøbing	388.940	1,5
Nørre Alslev	554.643	1,3
Sakskøbing	550.580	1,5
Nysted	326.335	1,4
Maribo	687.998	1,3
Nakskov	1.028.366	1,0
Ravnsborg	389.203	1,4
Rødby	443.696	1,2
Holeby	271.351	1,3
Højreby	267.510	1,3
Rudbjerg	234.320	1,8
Ialt	7.116.463	

Skrivelser fra stiftsøvrighed, biskop eller andre myndigheder

1. Miljøministeriet har vedrørende varetagelsen af de kirkelige hensyn ved administrationen af kommuneplanloven i forbindelse med udsendelse af et cirkulære herom fremsendt følgende skrivelse:

I begyndelsen af 1950'erne gennemførtes en række frivillige, erstatningsfrie fredninger omkring en lang række af vore landsbykirker.

Fredningerne omfatter som oftest kun beskedne arealer, og med den udvikling, der er sket i den mellemliggende tid, har det vist sig, at kun et mindretal af de ældre omgivelsesfredninger opfylder deres tilsigtede formål.

De senere års udvikling inden for landbrugserhvervet og energiforsyningen har tilført landskabet nye anlæg. Siloer, vindmøller og større byggerier kan ligesom ledningsbærende master og transformerstationer få en uheldig virkning, hvis de placeres i kirkernes umiddelbare omgivelser. Ikke alene kan de hindre udsynet til og fra kirken, men deres størrelse kan let få en kirkebygning, der ellers virker monumentalt i landskabet, til at syne beskeden. De fleste af vore kirker er nemlig i virkeligheden ikke ret høje.

Ønskerne om udvidelse af kirkegårde og opførelse af nye toilet- og redskabshuse, kapeller m.v. medfører som regel ændringer i kirkernes nære omgivelser. I mange tilfælde er der store problemer forbundet med at anbringe og udforme disse anlæg og bygninger på en forsvarlig måde. Også ønskerne om udbygning af landsbyerne vil ikke sjældent være rettet mod arealer nær kirkerne.

Miljøministeriet, fredningsstyrelsen og kirkeministeriet har derfor drøftet, hvordan vore kirkers og specielt landkirkernes omgivelser kunne sikres bedre. Der har været enighed om, at der er behov for en yderligere sikring af de landskabelige og arkitektoniske værdier i landkirkernes omgivelser.

Kirkeministeriet og fredningsstyrelsen udsendte i 1977 en publikation: »Kirkernes omgivelser – en vejviser for menighedsråd i lovgivning og myndigheder m.v.«

I vejviseren gennemgås planlægnings- og fredningslovgivningen samt en række andre love, som menighedsrådene undertiden skal arbejde med. På nogle punkter er vejviseren i dag forældet, idet der siden dens udgivelse er sket ændringer bl.a. i naturfredningsloven.

En række opståede sager har også vist, at amtsråd, kommuner, menighedsråd og andre fortsat har behov for vejledning i, hvilke fremgangsmåder og praktiske muligheder, der foreligger.

Nogle steder er arbejdet med en forbedret beskyttelse af kirkernes omgivelser nået langt, medens overvejelser og arbejdet andre steder ikke er iværksat.

2. Stiftsøvrighedens skrivelse 11.7.83 til samtlige menighedsråd og provstiudvalg vedrørende en bestemmelse i »Lov om ændring af lov om naturfredning«, som har betydning ved kirkeomgivelsesfredninger. Bestemmelsen, som er indeholdt i § 47b, indebærer, at bebyggelse højere end 8,5 m i en afstand af 300 m fra kirker i det åbne land kun må ske med fredningsnævnets tilladelse.

3. Der har i årets løb foreligget en hel del cirkulærer og betænkninger til udtalelse. Følgende skal fremhæves:

a. Kirkeministeriet har anmodet om en udtalelse til et udkast til cirkulære om automatisk ringning med kirkernes klokker. Cirkulæret var bilagt en redegørelse udarbejdet af kirkeministeriets konsulent i klokkesager, organist Bendt Gammeltoft-Hansen, som især opfordrede til stor besindighed med hensyn til indførelse af automatisk klokkeringning. Stiftsøvrigheden gav udtryk for, at klokkekonsulenten havde anført mange anbefalelsesværdige betragtninger i sin redegørelse. Derimod fandt man, at de ellers vægtige synspunkter havde fået en ikke ganske tilfredsstillende løsning i kirkeministeriets cirkulæreudkast, ligesom man fandt det principielt uheldigt at udsende redegørelsen fra konsulenten som bilag til et ministerielt cirkulære.

Stiftsøvrigheden indstillede derfor, at ministeriet indarbejdede visse af afsnittene fra klokkekonsulentens redegørelse i sit cirkulære og derefter udsendte cirkulæret uden bilag. Stiftsøvrigheden påpegede endelig ønskeligheden af udsendelsen af samtlige bestemmelser om automatiske kimeanlæg.

b. Kirkeministeriet har anmodet om en udtalelse i anledning af, at der i folketinget blev stillet forslag om ophævelse af helligdagsloven af 13. marts 1963.

Biskoppen udtalte, at han ikke fandt det rigtigt at ophæve helligdagsloven. Han henviste herved bl. a. til, at helligdagsloven tilsikrer f. eks. folk i underholdningsbranchen nogle tiltrængte fridage ved de traditionelle store højtider samt 6 timers frihed på ordinære søndage. Biskoppen bemærkede videre, at det ikke kan være rigtigt i en tid, hvor man søger at indskrænke serviceniveauet på så at sige alle andre områder i week-enden, samtidig at fratage et mindretal af befolkningen disse rettigheder.

c. For så vidt angår spørgsmålet om adgang for folkekirkens faste præster til at rekvirere fortegnelser over folkekirkemedlemmer har ministeriet udbedt sig en udtalelse herom.

Der blev indhentet responsa fra stiftets provster. Svarene gav udtryk for en meget forskellig holdning til spørgsmålet.

Biskoppen kunne gå ind for ministeriets forslag og foreslog derudover, at der medtoges en bestemmelse om, at præsterne kunne rekvirere en fortegnelse over særlige aldersbestemte grupper i deres sogne.

d. Der har foreligget en betænkning om folkekirkens økonomi, og ministeriet har bedt om en udtalelse om de mangeartede problemstillinger, som rejstes i betænkningen.

Der blev indhentet udtalelser fra stiftets menighedsråd, ligesom der fremkom bemærkninger fra et provstiudvalg og en rapport udarbejdet af menighedsrådsforeningen for Lolland-Falsters stift.

Da betænkningen indeholder mange principielle overvejelser med hensyn til folkekirkens administration og økonomi, gengives nedenfor stiftsøvrighedens besvarelse i store træk:

Stiftsøvrigheden finder ikke, at administrationen af bestemmelsen om kommunernes indsigelsesret har givet vanskeligheder af betydning, hvorfor der ikke ses at være særlig grund til at ændre bestemmelsen i § 14, stk. 2, i lov om kirkers bestyrelse.

Der synes heller ikke at være anledning til at ændre den hidtidige praksis med hensyn til udbetaling af de kirkelige afgifter, idet det findes at være af væsentlig betydning for samarbejdet kommunerne og provstiudvalgene imellem, at kontakten mellem disse organer bevares. Dette synspunkt synes ligeledes at være fremherskende blandt menighedsrådene, medens nogle, bl. a. Nykøbing F. menighedsråd, støtter forslaget om, at ligningsmidlerne udbetales direkte fra kildeskattedirektoratet til stiftskassererkontorerne.

Derimod finder stiftsøvrigheden i lighed med det af Viborg stiftsøvrighed anførte, at et forslag om en ændring af reglen i kirkeskatteovens § 64 ville være anbefalingsværdigt, således at afregningen af den del af forskelsbeløbet, der vedrører den kirkelige ligning, sker omgående og eventuelt direkte til de kirkelige myndigheder.

Med hensyn til obligatoriske budgetsamråd og forslaget om langtidsplanlægning finder stiftsøvrigheden begge dele tiltrædelsesværdige for at sikre det bedst mulige grundlag for at styre økonomien og foretage prioritering af opgaverne inden for et fælles ligningsområde. I et enkelt af stiftets provstier har man med fordel benyttet sig af en femårig budgetplanlægning.

Stiftsøvrigheden finder, at landskirkeskatten, som virker med lige stor tyngde på alle egne af landet, er et udmærket middel til udjævning af kirkeskatteprocenterne, som er svingende mellem 0,4 og 1,8, og denne ulighed i byrdefordelingen forekommer næppe rimelig.

I denne forbindelse kan stiftsøvrigheden fuldt ud tilslutte sig det i betænkningen anførte med hensyn til, at der bør være hjemmel for at yde tilskud over landskirkeskatten til kirkeistandsættelser. Ligeledes er man enig i forslaget om, at staten bør være forpligtet til at yde tilskud eller helst dække samtlige udgifter i forbindelse med restaureringen af kirkernes historiske inventar og kalkmalerier, idet det af nationalhistoriske grunde må anses for væsentligt, at vedligeholdelsesstanden på disse områder er så god som overhovedet muligt.

Stiftsøvrigheden skal videre understrege betydningen af, at menighedsrådenes og provstiuvalgenes arbejdsopgaver opretholdes, og stiftsøvrigheden kan på linie hermed tilslutte sig, at lønudgifterne til kirkefunktionærer fortsat bør afholdes af den enkelte kirkekasse. Der henvises herved til de indkomne besvarelser fra menighedsrådene, som er i overensstemmelse hermed ud fra ønsket om at sammenholde økonomisk og administrativt ansvar hos menighedsrådene, ligesom der må næres frygt for, at en overførsel af lønudgifterne til landsskatten vil medføre en utilsigtet forøgelse af udgiftsniveauet.

I spørgsmålet om opretholdelse af præsteembedernes jordtilliggender under menighedsrådenes forvaltning kan det tiltrædes, at der søges tilvejebragt en udvidet adgang til bortforpagtning af præstegårdsjord til samdrift med eksisterende landbrug. Endvidere kan det anbefales, at der foretages en stramning af forpagtningsafgifterne for at forbedre rentabiliteten for disse jorder, idet det anses som ville være et tab for folkekirken, såfremt den fratages den værdifaste ejendom i jorderne.

Stiftsøvrigheden kan vedrørende forvaltningen af kirkernes kapitaler anbefale udvalgets forslag om bevarelse af stiftets mulighed for at fungere som låneinstitut, ligesom det anbefales, at der skabes hjemmel for, at købstadskirkernes kapitaler indbetales blandt stiftsmidlerne for derved at fremme den økonomiske solidaritet i stiftet. Det skal hertil bemærkes, at alle købstæder i herværende stift, bortset fra én, har overført deres kapitaler til stiftsmidlerne.

Af de indkomne besvarelser fra menighedsrådene fremgår ligeledes, at der synes at være tilfredshed blandt menighedsrådene med den stiftsmæssige forvaltning af kapitalerne, ligesom der er flertal for at bevare rentesatsen på de nuværende 4%, idet en højere rente vil forøge renteudgifterne ved lån af stiftsmidlerne, hvilket vil få uheldige konsekvenser for de økonomisk svagere stillede områder.

Med hensyn til forslaget om indførelse af stiftsudvalg kan stiftsøvrigheden ikke tilslutte sig det i den foreslåede form. Stiftsøvrigheden ser dog positivt på tanken om, at menighedsrådene får mulighed for en større indsigt i stiftsmidlernes forvaltning for derved at fremme forståelsen for hele stiftets økonomi. I lighed med det af Ribe stiftsøvrighed anførte vil herværende stiftsøvrighed foretrække, at menighedsrådene modtager en løbende orientering i form af en årlig redegørelse for stiftsmidlernes konkrete anvendelse.

Det skal i denne forbindelse nævnes, at der her i stiftet to gange årligt afholdes møde med stiftets provster til drøftelse af stiftets udlånsvirksomhed, og det er indtrykket, at disse møder også er medvirkende til at fremme forståelsen af de fælles anliggender ude omkring i de enkelte menighedsråd.

Stiftsøvrigheden skal med hensyn til finansieringen af det mellemkirkelige arbejde henvise til skrivelse af 1. december 1982 fra biskoppen til besvarelse af kirkeministeriets forespørgsel herom.

Endelig kan stiftsøvrigheden tilslutte sig det i udvalgets delbetænkning anførte vedrørende stifternes fremtidige administration. Der skal herved lægges vægt på, at det anses for at være af afgørende betydning, at kompetancen i sagsadministrationen og i kapitalforvaltningen bevares stiftsvis for således at kunne imødekomme de forskellige behov og tage hensyn til de forskelligartede vilkår, der findes inden for de enkelte stifter. Ligeledes ydes der allerede stiftsvis en omfattende servicefunktion over for menighedsrådene bl. a. på lønberegningsområdet, og for dette områdes vedkommende ville det være hensigtsmæssigt, om det blev udvidet til at omfatte en lønberegningservice for samtlige kirkefunktionærlønninger. Til brug for dette samt til lettelse for udførelsen af kapitalforvaltningsopgaverne vil det være nødvendigt at tage en form for EDB-teknik i anvendelse.

I denne forbindelse skal stiftsøvrigheden herved understrege det utilfredsstillende i, at stiftskassererstillingen i herværende stift er besat ved konstitution for ét år ad gangen, hvilket giver stor usikkerhed i arbejdet. Endvidere skal stiftsøvrigheden påpege, at det ville lette arbejdsgangen og den interne sagsbehandling, såfremt der foretages videre undersøgelser med henblik på en rationalisering af stiftsadministrationen, og der henvises herved til, at bispe- og stiftsøvrigheds- og stiftskassererkontor i dette stift er beliggende i samme bygning.

Medundertegnede biskop vil afslutningsvis stille det spørgsmål, om det ville virke klarende, hvis staten i stedet for at yde tilskud til folkekirken som en andel i præstelønningerne lod folkekirken klare præstelønningerne over den kirkelige ligning og i stedet betalte folkekirken for de meget substantielle ydelser, der går fra kirke til stat på en række områder, men især i form af et næsten landsomfattende begravelsesvæsen og hovedparten af landets civilregistratur.

Det ville medføre iøjnefaldende fordele og forenklinger; eksempelvis: ikke-folkekirkemedlemmer vil ikke kunne beklage sig over, at de nødes til at betale tilskud til et trossamfund, der er dem uvedkommende, og man vil ikke kunne hævde, at folkekirkens præster er betalt af staten også for deres rent kirkelige funktioner.

Endelig ville en sådan afregningsform i visse sammenhænge kunne gøre det mere anskueligt for statsmagten, at man i folkekirken ikke har en form for offentlig kirkevæsen, der kan forstås som et statsligt forvaltningsområde, og derved afværge fejltagelser i administrationsudviklingen, som både stat og kirke må være uinteresseret i.

e. Kirkeministeriet har anmodet om en udtalelse til det af ministeriet udarbejdede forslag til valg til menighedsråd.

Biskoppen gav bl. a. udtryk for, at han fandt det heldigt og klargørende for forståelsen, at bestemmelserne om valg til menighedsrådene samles i en speciel lov, medens de bestemmelser, der vedrører selve menighedsrådenes virksomhed, vil blive søgt samlet i en anden lov.

Biskoppen bemærkede videre, at han for så vidt angår spørgsmålet om, hvorledes interessen for menighedsrådsvalgene kan forøges, fandt det vanskeligt inden for de givne rammer i væsentligt omfang at skærpe den almene interesse herfor, men at man, som foreslået af ministeriet, eventuelt kunne pålægge menighedsrådene at afholde et offentligt møde forud for valget, hvori der gives en bred orientering om rådernes virksomhed.

Legat til fordel for enker og børn af præster i Lolland-Falsters stift

Indtægter

Beholdning		686,75
<i>Renter:</i>		
Obligationsrenter fra indskrivnings-bevis	10.138,50	
Renter overført fra kapital-bog 916094	669,21	
Renter fra pantebreve, juni og dec. terminer	137,87	
Renter på bankbog	183,22	
		<u>11.128,80</u>
		<u>11.815,55</u>

Udgifter

3 × annoncer, Ny Dag, Kr. Dagblad, Folketidende	869,25
3 legatportioner (1 à 2800,-, 1 à 3600,-, 1 à 2.000,-)	8.400,00
Overført fra driftsbog til kapital ifl.	
Landemode 1982	1.500,00
Beholdning at overføre	1.046,30
	<u>11.815,55</u>

Fortegnelse over legatets kapital d. 31/12 1982:

Obligationer ifl. rekapitulation	128.100,00
Pantebrev	1.031,73
Kapitalbog	730,99
	<u>129.862,72</u>

Kapitelstakst

fastsat i henhold til lov af 28. april 1971 om kapitelstakstens fastsættelse:

		1981	1982
Rug	pr. 100 kg	138,20	162,81
Hvede	pr. 100 kg	136,92	161,30
Byg	pr. 100 kg	127,96	150,75
Havre	pr. 100 kg	121,56	143,21

Med hensyn til kapitelstaksten for hvide og grå ærter henvises til § 7 i ovennævnte lov.

Understøttelse til børn

Stiftsøvrighedens mulighed for tildeling af midler fra Vajsenhuset er ophørt (tidligere bevillinger opretholdes).

Regnskab for Lolland-Falsters stiftsfond

for tiden 1. januar til 31. december 1982

Indtægter

Tilskud fra menighedsråd:

Nykøbing F.	1.000,00
Nebbelunde	300,00
Skt. Nikolai, Nakskov	1.000,00
Gedser	400,00
Tirsted	300,00
Vindeby	375,00
Bregninge	100,00
Systofte	250,00
Sdr. Kirkeby	300,00
Idestrup	200,00
Nr. Ørslev	150,00
Godsted	150,00
Våbensted	200,00
Langø	200,00
Vantore	100,00
Vejleby	250,00
Sædinge	300,00
Ringsebølle	300,00
Tågerup	300,00
Herritslev	200,00
Skørringe	150,00
Toreby	500,00
Gunslev	500,00
Nysted	150,00
Søllested	500,00
Horslunde	250,00
Hillested	200,00
Ryde	250,00
Halsted	400,00
Nr. Alslev	350,00
Gedesby	300,00
Væggerløse	500,00
Utterslev	100,00
Askø	250,00
Torslunde	100,00
Græshave	200,00

Stadager	300,00
Vålse	150,00
Krønge	200,00
Radsted	250,00
Herredskirke, Løjtøfte	100,00
Olstrup	300,00
Arninge	150,00
Engestofte	200,00
Nr. Kirkeby	200,00
Sakskøbing	500,00
Fuglse	200,00
Femø	150,00
Ø. Ulslev	100,00
Kettinge	100,00
Stubbekøbing	350,00
V. Ulslev	100,00
Skelby	300,00
Vestenskov	250,00
Horreby	550,00
Birket	325,00
Torkildstrup	300,00
Bursø	125,00
Vignæs	100,00
Branderslev	200,00
Rødbyhavn	300,00
Rødby	300,00
Dannemare	225,00
Stormark	500,00
Avnede	300,00
Landet	200,00
Eskilstrup	250,00
Stokkemarke	300,00
Errindlev	500,00
Tårs	330,00
Musse	200,00
Østofte	325,00
Hunseby	250,00
Vesterborg	300,00
Købelev	350,00
Åstrup	300,00
Lillebrænde	400,00
Fjelde	150,00
Gloslunde	300,00
Kappel	200,00
Horbelev	300,00
Nøbbet	150,00
Sandby	150,00

Fejø	500,00	
Sdr. Alslev	300,00	
Døllefjelde	200,00	
Slemminge	225,00	
Ønslev	100,00	
	<hr/>	24.380,00
Renter af obligationer	7.200,00	
Renter af sparekassekonto	323,78	
Renter af sparekassekonto	547,84	
Renter af girokonto	58,33	
Renter af sparekassekonto	1.144,81	
	<hr/>	9.274,76
		<hr/>
		33.654,76

Udgifter

Udgifter i forbindelse med afholdte møder:

Landemøde i Maribo	1.493,00
Stiftskonvent	2.000,00
Tilskud til kursus vedr. navnelovgivningen	2.027,10
Konfirmandundervisningen	1.364,77
Møde for stiftets præster på Fuglsang	1.134,00
Dansk folkekirkes mellemkirkelige råd	2.500,00
Kursus for præster, bl. a. på Fuglsang	11.305,00
Porto, tryksager m.v.	206,42
Overskud	<u>11.624,47</u>
Ialt	<u>33.654,76</u>

Formueregnskab

Beholdning ved årets begyndelse	32.816,59	Konto i sparekasse	42.750,49
Overført fra driftsregnskab	<u>11.624,47</u>	Girokonto	<u>1.690,57</u>
	<u>44.441,06</u>		<u>44.441,06</u>

Status

Formue pr. 31. december 1982:

Obligationer, pålydende	48.000,00
Indestående på konti i sparekasse	42.750,49
Girokonto	1.690,57
5 årigt rentefrit lån til biskop Jacobsen udvalget	<u>10.000,00</u>
	<u>102.441,06</u>

Regnskab for Lolland-Falsters kirkelige legatfond

for tiden 1. januar til 31. december 1982

Indtægter

Modtaget tilskud		
Den Danske Bank	200,00	
Handelsbanken	200,00	
Privatbanken	200,00	
Sparekassen Lolland	250,00	
Sparekassen SDS	500,00	1.350,00
Indvundne renter:		
Af obligationer	3.770,00	
Af beholdning i sparekassen	22,17	
Af beholdning i sparekassen	473,67	
Af girobeholdning	86,08	
		<u>4.351,92</u>
		<u>5.701,92</u>

Udgifter

Stiftsbogen 1982:		
Udgift ved trykning	60.289,62	
Indgået ved salg	÷ 56.178,00	
		4.111,62
Indgået ved salg af tidl. stiftsbøger	÷ 2.342,00	
Betalt moms	408,00	
		÷ 1.934,00
Ref. af moms for 1981		÷ 1.169,00
Porto m.v.		210,80
Overskud		4.482,50
		<u>5.701,92</u>

Formueregenskab

Overført beholdning:			
Sparekasse + giro	6.222,92	Indestående i	
Overført fra		sparekasse	10.643,92
driftsregnskab	4.482,50	Indestående på giro	61,50
	<u>10.705,42</u>		<u>10.705,42</u>

Status

Formue pr. 31. december 1982:	
Obligationer	44.000,00
<i>Kassebeholdning:</i>	
Sparekassen	10.643,92
Girokonto	61,50
	<u>54.705,42</u>

Bevilgede lån til kirkegårde og kirkegårdsbygninger

Holeby – udvidelse	100.000,00
Majbølle – ombyg. af toilet og redskabshus	75.000,00
Stubbekøbing – kapelinventar	100.000,00
	<u>275.000,00</u>

Bevilgede lån til kirker

Arninge – omlægning af tag	185.000,00
Brarup – varmeanlæg	40.000,00
Fjelde – automatisk ringeanlæg	125.000,00
Horreby – istandsættelse af orgel	50.000,00
Kappel – rest. af orgel	100.000,00
Langø – kloakering	55.000,00
Landet – istandsættelse af tag	100.000,00
Maribo – nyt høre- og højtaleranlæg	200.000,00
Maribo – ombygning af orgel	500.000,00
Nakskov Nikolai – istandsættelse af tårn og spir	1.300.000,00
Nr. Vedby – (Gyldenbjerg) rest. af facade	260.000,00
Ringsebølle – rest. af kirken	425.000,00
Stubbekøbing – kisteorgel	113.460,00
Skovlænge – varmeanlæg	130.000,00
Tingsted – orgelanskaffelse	280.000,00
Vignæs – inventar	33.600,00
	<u>3.897.060,00</u>

Bevilgede lån til præstegårde

Sundby F. – omlægning af kloak	48.000,00
Sdr. Kirkeby – energibesparende foranstaltninger	100.000,00
Torkilstrup – isolering og nye vinduer	75.000,00
Moseby – istandsættelse	125.000,00
Moseby – dræning	75.000,00
Gloslunde – istandsættelse af forpagterboligen	169.000,00
Hillested – istandsættelse	50.000,00
	<u>642.000,00</u>

